

वार्षिक २०२२-२३

मृदुगंध

वन्यजीव – मानव संघर्ष विशेष

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्था गडचिरोली द्वारा संचालित

श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान
महाविद्यालय कुरखेडा, जिल्हा गडचिरोली

महाविद्यालयाच्या गौरवमुद्रा

महामहिम राष्ट्रपती मा. द्रौपदी मुर्मू यांचे हस्ते गोंडवाना विद्यापिठाचा बी. एस्सी.मध्ये अनुसूचित जमाती प्रवर्गातील प्रथम मेरीटचा पुरस्कार स्विकारताना महाविद्यालयाचा विद्यार्थी लोकेश हलामी.

Prime Time Global Icon Awards 2023 मध्ये प्रसिद्ध क्रिकेटर सुनील गावस्कर यांचे हस्ते 2EService Excellence (Tribal Education) of the year 2022 पुरस्कार स्विकारताना प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे

Prime Time Global Icon Awards 2023 चा Service Excellence (Tribal Education) of the year 2022 पुरस्कार

यशवंतराव चव्हाण राज्यस्तरीय महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेत प्रथम क्रमांकाचे सन्मानपत्र

यशवंतराव चव्हाण राज्यस्तरीय महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेतील प्रथम क्रमांकाचा पुरस्कार सुप्रसिद्ध साहित्यिक मा. चंद्रकांत वानखडे यांचे हस्ते स्विकारताना प्राचार्य, संपादक डॉ. दशरथ आदे, डॉ. भास्कर तुपटे व सहकारी

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास
संशोधन संस्था गडचिरोली द्वारा संचालित

श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान
महाविद्यालय कुरखेडा, जिल्हा गडचिरोली

Website : www.sgmunghatecollege.in

E-mail : vidyakurkheda@rediffmail.com

वन्यजीव - मानव संघर्ष विशेष

मृदुगंध

वार्षिक २०२२-२३

मृदुगंध

वार्षिक २०२२-२३

श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान
महाविद्यालय कुरखेडा, जि. गडचिरोली

मुख्य संपादक

प्रा. डॉ. दशरथ ध. आदे

संपादक मंडळ

प्रा. डॉ. नरेंद्र तु. आरेकर

प्रा. भाष्कर तुपटे

प्रा. डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार

श्री. सतीश मुनघाटे

श्री. आशिष बगमारे

कु. कल्याणी उईके

श्री. भारत मेश्राम

प्रकाशक

प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे

मांडणी / निर्मिती

मलय ग्राफिक्स, नागपूर

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्था, गडचिरोली

श्रद्धेय गोविंदराव मुनघाटे
संस्थापक अध्यक्ष

श्रद्धेय कमलताई मुनघाटे
संस्थापक सचिव

कार्यकारी मंडळ

प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे
अध्यक्ष

मान. देवाजी नरुले
उपाध्यक्ष

डॉ. प्रमोद मुनघाटे
सचिव

मान. अनिल मुनघाटे
सहसचिव

मान. पांडूरंग पा. म्हशाखेत्री
सदस्य

मान. प्रा. अरविंद बंदे
सदस्य

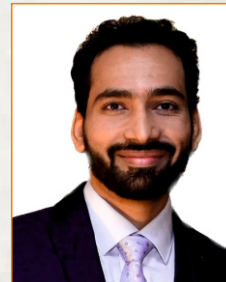
मान. सुग्रीव दुधमोचन
सदस्य

मान. डॉ. सुरेश लडके
सदस्य

मान. नामदेव बानबले
सदस्य

मान. सौरभ मुनघाटे
सदस्य

प्राध्यापक वृंद

प्रा. किशोर खोपे
(उपप्राचार्य) राज्यशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. अभय साळुंखे
(उपप्राचार्य) सूक्ष्मजीवशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. दशरथ आदे
इतिहास विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. विवेक मुरकुटे
शारीरिक शिक्षण विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. अनिल भोयर
ग्रंथालय विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर
मराठी विभागप्रमुख

प्रा. हेमलता उराडे
मराठी विभाग

प्रा. डॉ. अमित रामटेके
इंग्रजी विभाग

प्रा. डॉ. संजय महाजन
अर्थशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. प्रमेश दाणी
वनस्पतीशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. राखी शंभरकर
वनस्पतीशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. गणेश सातपुते
रसायनशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. तृप्ता वाकडे
सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. दीपक बन्सोडे
प्राणिशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. भाष्कर तुपडे
भौतिकशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. निकेश लोखंडे
भौतिकशास्त्र विभाग

प्राध्यापक वृंद

प्रा. डॉ. रवींद्र विखार
समाजशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. संदीप निवडंगे
रसायनशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार
भूगर्भशास्त्र विभागप्रमुख

प्रा. डॉ. हेमंत मेश्राम
प्राणिशास्त्र विभाग

प्रा. डॉ. सोनल भोयर
गणित विभाग

प्रा. धनराज लंजे
रसायनशास्त्र विभाग

प्रा. लोकेश कावगते
संगणक विभाग

प्रा. डॉ. कौस्तुभ राऊत
इंग्रजी विभाग

श्री. शैलेश हडप
गणित विभाग

प्रा. सुभाष घोंगडे
भौतिकशास्त्र विभाग

प्रा. तिरूपती बोरकर
जीवशास्त्र विभाग

प्रा. भूमेश्वर लिल्लारे
इंग्रजी विभाग

शिक्षकेतर कर्मचारी वृंद

श्री. मधुकर बोबाटे
मुख्य लिपीक

श्री. रत्नाकर वासेकर
वरिष्ठ लिपीक

श्री. मंगेश मुनघाटे
कनिष्ठ लिपीक

श्री. राजेंद्र काचीनवार
ग्रंथालय परिचर

श्री. सतिश मुनघाटे
प्रयोगशाळा सहाय्यक

श्री. गजानन भोयर
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. आशिष बगमारे
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. कैलास जांभुळकर
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. सुभाष चिकराम
प्रयोगशाळा परिचर

श्री. सुरेश मंगर
शिपाई

श्री. नोमराज गोन्नाडे
शिपाई

श्री. राजेश्वर गुडेकर
शिपाई

श्रीमती उषाताई गजभिये
परिचारिका

गोंडवाना विद्यापीठ गीत

गोंडवाना नव तपोवन आदिजन वन परिसरी
विश्वविद्यापीठ हे ज्ञानार्चना या मंदिरी ॥धृ॥

स्रोत आदिम संस्कृतीचा या प्रदेशी निर्मळ
शास्त्र, विद्या अन् कलेतून अमृताचे ओहळ
त्या झन्यांना करुनि विकसित मिळवू विद्यासागरी ॥१॥

बन्धुता, स्वातंत्र्य, समता, न्यायनीतीला जपावे
विश्वशांतीस्तव नवे आव्हान हे पेलून घ्यावे
उंच, उन्नत झेप घेतिल छात्र इथले अंबरी ॥२॥

मृदुगंध अंतरंग

वन्यजीव-मानव संघर्ष विभाग

१. वन्यजीव-मानव संघर्ष	...२
२. गडचिरोली जिल्ह्यातील मानव-वन्यजीव संघर्ष	...४
३. जंगली हत्तींचा कहर	...७
४. माणूस मेल्ला तरी चालेल	...९
५. वाघांची पंढरी : ताडोबा	...११
६. वन्यजीव संरक्षण	...१२
७. वाघांबद्दल रोचक माहिती	...१४
८. वनांचे व वन्य प्राण्यांचे संवर्धन ही सर्वांची जबाबदारी	...१६
९. वाघांचे प्रकार	... १८
१०. Human – Leopard/Tiger Conflict : An Emerging...	...20
11- The Characteristics & Physical Features of...	..22

मराठी विभाग

१. वेध स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवाचा	...२५
२. जी-२० आणि आपला भारत	...२७
३. आहारातील भरड धान्याचे महत्व	...२९
४. बाप नावाचं पांघरुन	...३१
५. सहवास गांधी स्मृतींचा	...३३
६. जग प्रकाशित करून गेलेला वेडा शास्त्रज्ञ : निकोला...	...३५
७. चिऊताई चिऊताई दार उघड	...३७
८. भारतीय स्वातंत्र्यवीरांचे योगदान	...३९
९. वादळवाट	...४२
१०. मानवता	...४३
११. गोष्ट गिधाडांची	...४५
१२. आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स कृत्रिम बुद्धिमत्ता	...४७
१३. नदीला समजून घेताना	...५०
१४. कावळा : शुभ-अशुभ चिंतन	...५२

मराठी कवीता

आठवणी, माझे पंख, जात धर्म	...५४
वंशाच्या समस्या, मैत्रिण	...५५
पुस्तक कधी मरत नाही, हिमालय अजून दूर आहे	...५६
गर्भपात झालेल्या मुलीकडून... , तू दगड उचलू नकोस	...५७

हिंदी विभाग

१. जीवन में अच्छे और बुरे लोगों की परख	...५९
२. जननायक बिरसा मुंडा	...६०
३. जीवन हर दिन एक नया खुला पन्ना है	...६२

हिंदी कविता

शोर मचा, शिक्षक	...६३
एकता और एकजूटता, कोशीश	...६४
दोस्ती का कोई जेंडर नहीं होता, चाहत, बेटी	...६५

English Section

1. The Real Sun (भाष्कर) of Gadchiroli District Who...	...67
2. Instagram Reels and Indian Youth	..68
3. The Urgency of Global Warming A Call for...	...70
4. Science and Religion	..71
5. Increasing antibiotic resistance after...	...72
6. Miss Earth Pageant	...73
7. Where words Fail Music Speaks	...74
8. The Gond Tribe of Gadchiroli, Maharashtra...	...75
9. Krithi Karanth : 'Wild Innovator Award'	...77
10. Oscar Award Winners in India : History of...	...79

English Poems

Tension, Shine With Education, Try Your Best	...82
Life Is Mathematics, Math Facts !	...83

अहवाल विभाग

उन्नत भारत अभियान	...८५
राष्ट्रीय सेवा योजना	...८७
शाररीरिक शिक्षण	...९३
ग्रंथालय	...९६
रोजगार मार्गदर्शन केंद्र	...९९
सांस्कृतिक	...१०१
महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र	...१०३
नेटवर्क रिसर्च सेंटर	...१०५
टोबॅको अवेअरनेस सेंटर	...१०७
मुनघाटे कॉलेज मुक्ती क्लब	...१०८
महिला अध्ययन केंद्र व लोकसंख्या शिक्षण	...११०
मानव्यशास्त्र विभाग	...११२
Science Study Forum	...114

प्राचार्यांचे मनोगत...

प्रिय वाचकहो,

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्थेच्या सुवर्ण महोत्सवी वर्षाच्या सांगता पर्वावर शैक्षणिक सत्र २०२२-२३ चा महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांचा लेखनाविष्कार असलेला 'मृदागंध' वार्षिकांक आपल्या हाती देताना महाविद्यालयाचा प्राचार्य आणि प्रकाशक म्हणून मला मनस्वी आनंद होत आहे. तद्वतच सदर अंक पीडीएफ रूपात महाविद्यालयाच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यांत येत आहे. खरं तर २०२०-२१ या सत्रातील 'मृदागंध'ला मिळालेला यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई या प्रथितयश संस्थेचा राज्यस्तरावरील प्रथम पुरस्कार हा आमचा लौकिक वाढविणारा असून मागील पाच वार्षिकांकांना सलग मिळणारा गोंडवाना विद्यापीठाचा प्रथम पुरस्कार आमच्या आनंदासोबत अधिक जबाबदारीही वाढविणारा आहे.

श्रद्धेय गोविंदराव मुनघाटे साहेबांनी कुरखेडा सारख्या अतिदुर्गम आदिवासीबहुल भागात सामाजिक बांधिलकी पाळत हे महाविद्यालय सुरू केले. त्यांचा हा बांधिलकीचा वसा पुढे चालविणे आमचे आद्य कर्तव्य ठरते. साहित्य आणि समाज यांचा अनुबंध समाजवास्तव व साहित्यनिर्मिती यातून व्यक्त होत असतो म्हणून शैक्षणिक सत्रात विविध स्तरांवर घडलेल्या महत्वपूर्ण घटनांचे पडसाद उमटलेले साहित्य अंकात अंतर्भूत व्हायला हवे हा सातत्यपूर्ण आग्रह वार्षिकांक प्रकाशनामागील आहे. दंडकारण्य शिक्षण संस्थेच्या नावातील 'सांस्कृतिक विकास' ही संकल्पना प्रवाही ठेवण्याचा प्रयत्न या माध्यमातून आम्ही करतो. संयुक्त राष्ट्रसंघाने दरवर्षी निवडलेल्या संकल्पनेला पुरक विषय वार्षिकांकात अधोरेखित करण्याचा प्रयत्न करतानाच 'थिंक ग्लोबली अॅक्ट लोकली' या आचार्य विनोबांच्या विचारांचे विस्मरणही होऊ नये याची खबरदारी घेण्याचा प्रयत्न असतो. म्हणून आपल्या देशात त्या त्या शैक्षणिक सत्रात असलेले कालात्मक, घटनात्मक प्रयोजन लक्षात घेऊन वार्षिकांकाचा विषय ठरविण्याचा कयास असतो. यापूर्वी महात्मा गांधी यांच्या शतकोत्तर सुवर्ण महोत्सवी जयंती निमित्त 'महात्मा गांधी विशेषांक', कोरोनाच्या पार्श्वभूमीवर 'कोरोना विशेषांक' तर गानसम्राज्ञी, भारतरत्न लता मंगेशकर आपल्याला सोडून गेल्या. त्या पार्श्वभूमीवर 'लता मंगेशकर : स्मृती विशेषांक' काढला. अशा अनेक महत्त्वाच्या वार्षिकांकांच्या यशस्वी मालिकेत अलिकडे वन्यजीव आणि मानवी समाजाच्या अंतःबाह्यसंबंधाचे बदलते स्वरूप, आजूबाजूच्या वर्तमानात झालेली ढवळाढवळ आणि त्यातून विशेषतः गडचिरोली जिल्हाच्या ऐरणीवर असलेला हा विषय. या विषयाकडे महाविद्यालयीन तरुणाईचा बघण्याचा दृष्टिकोन त्यांच्या लेखणीतून व्यक्त व्हावा म्हणून या शैक्षणिक सत्रातील 'मृदागंध' मध्ये 'वन्यजीव आणि मानव संघर्ष' हा विशेष विभाग समाविष्ट आहे. आयुष्याच्या एका संक्रमणावस्थेतून जाणाऱ्या तरुणाईच्या अंतर्मनातील भावनांचा विविधांगी 'गंध' अर्थातच या 'मृदागंध'त सामावलेला आहेच.

आमचे महाविद्यालय आता ३२ वर्षांचे झाले. या काळात विविधांगाने ते बहरले, समृद्ध झाले. कला व विज्ञान शाखांतून शिक्षण घेऊन बाहेर पडलेले विद्यार्थी समाजाच्या विविध स्तरांवर आपले कर्तृत्व सिद्ध करित असताना त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या जडणघडणीत आमचे काही तरी असल्याचे समाधान मनात बाळगून आणि त्याहून अधिक काही करण्याची आकांक्षा उरात घेऊन हे महाविद्यालय मार्गक्रमण करित आहे. सेवा, संस्कृती, संशोधन अशा विविध क्षेत्रातील विद्यापीठाचे आदर्श महाविद्यालय, आदर्श प्राचार्य पुरस्कार, उत्कृष्ट रासेयो कार्यक्रम अधिकारी, उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार, उत्कृष्ट रासेयो पथक, उत्कृष्ट स्वयंसेवक पुरस्कार, महाराष्ट्र शासनाचे ग्रिन कॉलेज अवार्ड, राजीव गांधी गतिमानता पुरस्कार, राज्यस्तरीय राष्ट्रपिता महात्मा गांधी व्यसनमुक्ती सेवा पुरस्कार, गडचिरोली जिल्हा गौरव पुरस्कार, बेस्ट अंडर ग्रेज्युएट कॉलेज ऑफ महाराष्ट्र फॉर इन्डस्ट्री इंटरफेस २०२१ पुरस्कार, प्राईम टाईम ग्लोबल ऑयकॉन अवार्ड २०२३ मध्ये सव्हिस एक्सलेंस ऑफ द ईयर पुरस्कार, दै. नवभारत, दै. सकाळ, दै. लोकमत सारख्या वृत्तपत्र समुहांनी आणि इलेक्ट्रिक मिडीयाने उच्चशिक्षण क्षेत्रातील कामगिरी लक्षात घेऊन केलेले सन्मान, 'मृदागंध'च्या प्रत्येक अंकाला उत्कृष्ट वार्षिकांकाचे सातत्याने मिळणारे पुरस्कार अशा अनेक पुरस्कारांसह विविध स्पर्धांमधील विद्यार्थ्यांचे यश आणि राज्य, राष्ट्र, आंतरराष्ट्रीय परिषदांमधील सहभाग सातत्याने वाढतो आहे, यामध्ये जी-२०मध्ये सहभागी होण्याचे मिळालेले निमंत्रण लौकिकात भर घालणारे आहे. या सर्व क्षणांचा अभिमान आणि आनंद असला तरी समाधान मात्र नाही. विद्यापीठाच्या सुवर्ण पदकांवर आमच्या विद्यार्थ्यांची नाममुद्रा अधिक वृद्धीगत होत असतानाच प्रत्यक्ष देशाच्या प्रथम नागरिक महामहिम राष्ट्रपती द्रौपदी मुर्मू यांच्या हस्ते लोकेश हलामी या विद्यार्थ्यांचा विज्ञान शाखेतील सुवर्ण पदकाने सन्मान झाला. गुणवंत विद्यार्थ्यांसोबतच वार्षिकांकातील लेखनाविष्कार करणारे विद्यार्थी लेखनकलेच्या प्रांगणात लौकिकप्राप्त साहित्यिक म्हणून चमकतील अशी आशा बाळगतो, सर्वांना शुभेच्छा देतो. 'मृदागंध'चे मुख्य संपादक डॉ. दशरथ आदे यांच्या अथक प्रयत्नांबद्दल त्यांचे कौतुक करतो. डॉ. भाष्कर तुपटे, प्रा. नरेंद्र आरेकर व संपादन मंडळाने नियोजनपूर्वक या वार्षिकांकाचे संपादन केले, त्यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन!

धन्यवाद!

munghaterajur@rediffmail.com
www.rajumunghate.info

डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे

संपादकीय...

वाचक मित्रांनो,

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी पर्वात २०२२-२३ या शैक्षणिक सत्रातील महाविद्यालयाच्या विद्यार्थ्यांनी शब्दबद्ध केलेला विचाराविष्कार 'मृद्गंध' आपल्या हाती देताना विशेष आनंद होत आहे. महाविद्यालयीन जीवन म्हणजे उत्साह, उन्मेदासह सृजनाचा काळ समजला जातो. हे दिवस सळसळत्या तरुणांने भारलेले आणि अनेक गोष्टींतील गंमत अनुभवतांना गंभीरपणे चिंतन-मनन करण्याचेही असतात.

आमच्या महाविद्यालयाचे प्रेरणास्रोत दंडकारण्य शिक्षण संस्थेचे कुलपुरुष, नवनिर्मित गडचिरोली जिल्हा गौरवगीताचे रचयिता कवी, लेखक, कलावंत व कलासक्त श्रद्धेय गो. ना. उपाख्य गोविंदराव मुनघाटे साहेबांच्या कलात्मकतेचा वारसा जपणारे हे महाविद्यालय आणि 'मृद्गंध' म्हणजे तरुणांच्या लेखनाविष्काराचे हक्काचे व्यासपीठ होय.

विद्यार्थीरूपी हिन्यांवर पैलू पाडण्याचे काम सातत्याने करताना व्यक्तिमत्व विकासासाठी एक महत्वपूर्ण कला असलेल्या लेखनकलेच्या माध्यमातून पुढे प्रतिभासंपन्न कवी, लेखक, साहित्यिक घडावे यासाठी 'मृद्गंध' ही एक मोठी संधी ठरते आहे. महाविद्यालयीन तरुणांकडे काहीसे साशंक नजरेनं पाहिलं जात असताना अनेक विद्यार्थी देश-विदेशातील विविध क्षेत्रात आणि समाजात घडणाऱ्या बऱ्यावाईट घटनांचे अवलोकन आणि विचारमंथनही करीत असतात. तसेच त्यावरील क्रिया प्रतिक्रिया वेगवेगळ्या माध्यमातून व्यक्त करीत असतात. यादृष्टीने 'मृद्गंध' हे एक उत्तम माध्यम ठरते आहे.

भारतीय स्वातंत्र्याचे अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त 'वेध स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवाचा' तर भारताला 'जी-२०' चे यजमान पद मिळाल्याच्या अनुषंगाने 'जी-२० आणि आपला भारत' या लेखांचा, याबरोबरच संयुक्त राष्ट्रसंघाने "International year of Millets" म्हणून २०२३ हे वर्ष जाहीर केले आहे, याला अनुसरून 'आहारातील भरड धान्याचे महत्व' या लेखाचा समावेश केलेला आहे.

सद्यस्थितीत वन्यजीव-मानव संघर्ष मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांना लिहिण्याचे आवाहन केले असता मोठा प्रतिसाद मिळाला. त्यापैकी निवडक लेखांचा 'वन्यजीव-मानव संघर्ष' हा स्वतंत्र व विशेष विभाग म्हणून समाविष्ट केला आहे.

याशिवाय विद्यार्थ्यांची प्रतिभा, आवडी-निवडी आणि भाव-भावनांनुसार लेख, कविता, संकलित माहिती देण्याचे आवाहन करण्यात आले होते, हे सर्व लेखन साहित्य मराठी, हिंदी व इंग्रजी अशा विभागवार वर्गीकरणातून या अंकात प्रकटले आहेत. याशिवाय महाविद्यालयातील काही विभागांच्या उपक्रमांचा विभाग प्रमुखांनी अहवालाच्या रूपाने सादर केलेला दृष्टीक्षेपही इथे समाविष्ट आहे.

'मृद्गंध'चा स्वभाव, रूप आणि स्वरूप हे महाविद्यालयाचे कल्पक, कलासक्त प्राचार्य, डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या संस्काराचा भाग आहे. त्यांच्या कल्पक सूचना व मार्गदर्शनामुळेच हा अंक पूर्णत्वास जाऊ शकला. महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य पी. एस. खोपे आणि उपप्राचार्य प्रा. डॉ. अभय साळूके यांचेही सहकार्य लाभले. संपादक मंडळातील माझे मुख्य सहकारी प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर व प्रा. भाष्कर तुपटे यांनी वार्षिकांक निर्मितीच्या प्रत्येक टप्प्यावर समर्थपणे साथ दिली. तसेच प्रा. डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार, श्री. सतीश मुनघाटे, श्री. आशिष बगमारे आणि विद्यार्थी प्रतिनिधी श्री. भारत मेश्राम व कु. कल्याणी उईके या सहकाऱ्यांचे आणि मलय प्रॉफिक्स नागपूरचे श्री. माधवजी लोखंडे यांचे वार्षिकांक सिद्धीस मौलिक योगदान लाभले. या सर्वांप्रति कृतज्ञता व्यक्त करतो आणि या सत्रात काळाच्या पडद्याआड गेलेले विविध क्षेत्रातील नामवंत यांच्यासह जीवनाची विविध अंग आपल्या कर्तृत्वाने समृद्ध करणाऱ्या सर्वांच्या कार्यास व स्मृतीस 'मृद्गंध' समर्पित करतो.

धन्यवाद !

प्रा. डॉ. दशरथ धर्माजी आदे

वन्यजीव-मानव संघर्ष विभाग

वन्यजीव-मानव संघर्ष

कु. अश्विनी ए. डोंगरवार बी.ए.भाग १

वन्यजीव आणि मानव यातील संघर्ष तसं बघायला गेले तर फार पूर्वीपासूनचाच आहे. मात्र सध्याच्या काळात हा संघर्ष अतिशय मोठ्या प्रमाणात वाढत आहे. विकासाच्या नावाखाली माणसाची भूक व हाव मोठ्या प्रमाणात वाढत गेल्याने वन्यजीवांचे अधिवास कमी कमी होत गेले. आणि त्यातून वन्यजीव व मानव यातील संघर्ष वाढू लागला. वेगवेगळ्या कारणामुळे मोठ्या प्रमाणावर वन्य प्राण्यांची सतत होणारी शिकार, मोठ्या प्रमाणात जंगल तोड, वाढती लोकसंख्या व त्यातून जंगलाच्या प्रदेशावर मानवाचे होणारे अतिक्रमण इत्यादीमुळे वन्यजीवांचा नैसर्गिक अधिवास सतत कमी होत आहे. त्यामुळे मानव व वन्यजीव यात वारंवार संघर्ष होताना दिसून येते. या संघर्षामुळे अनेक मौल्यवान वन्यजीव नष्ट झाले आहेत. तर काही महत्त्वाच्या वन्यजीवांचे अस्तित्व धोक्यात आले आहे. माणसांचाही विनाकारण बळी जात आहे. यामुळे आता हा संघर्ष कमी करणे आवश्यक झाले आहे. अनेक देशांनी त्यांच्या राष्ट्रीय धोरणाचा भाग म्हणून मानव-वन्यजीव संघर्ष कमी करण्याचे प्रयत्न सुरू केले आहेत.

डब्ल्यू. डब्ल्यू एफ. अर्थात वर्ल्ड वाईड फंड फॉर नेचर यांचेनुसार मानव-वन्यजीव यांच्यातील कोणताही परस्पर संवाद याचा परिणाम मानवाच्या सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक जीवनावर वन्यजीवांच्या लोकसंख्येचे संरक्षण किंवा पर्यावरणावर नकारात्मक परिणाम होणे असा आहे. वन तज्ञांच्या मते मानव किंवा नैसर्गिक परिस्थिती ही वन्यजीवांना माणसावर हल्ला करण्यास भाग पाडते. पूर्वी ज्यावेळी जंगलांची संख्या भरपूर होती, ती घनदाट होती

त्यावेळी मानव आणि वन्यजीव हे दोघेही आपापल्या मर्यादित व सुरक्षित होते. मात्र सद्यस्थितीत मानव आणि वन्यजीव यांच्यात दोघांच्याही दृष्टीने मोठा जीवघेणारा संघर्ष निर्माण झाला आहे.

भारतातील वन्यजीव व मानव यांच्यातील संघर्षाचा विचार केला तर अनेक घटना दिवसेंदिवस वाढताना दिसतात. मानव आणि हत्ती यातील संघर्षात २०१८-१९ ते २०२०-२१ या काळात देशात २२२ हत्तींचा विजेचा धक्का लागून मृत्यू झाला. ४५ जणांचा रेल्वेत, २९ जणांचा शिकारीत आणि ११ जणांचा विष खाऊन मृत्यू झाला. विजेच्या धक्क्याने ओडिसा मध्ये ४१ हत्तींचा मृत्यू झाला. तर तामिळनाडू ३४ आणि आसाम मध्ये ३३ हत्तींचा मृत्यू झाला. रेल्वेच्या धक्क्याने झालेल्या अपघातामुळे सर्वाधिक हत्तींचा मृत्यू ओरिसामध्ये झाला (४५ पैकी १२) त्यानंतर पश्चिम बंगाल ११ आणि आसाम ९, शिकारीच्या माध्यमातून मृत्यू पावणाऱ्या हत्तींचे सर्वाधिक प्रमाण मेघालयात आहे (२९ पैकी १२), तर आसाममध्ये विषबाधेमुळे सर्वाधिक हत्तींचे मृत्यू झाले आहेत. याउलट हत्ती आणि मानव यातील संघर्षात हत्तींनीसुद्धा कित्येक माणसांना ठार मारले आहे. तीन वर्षात हत्तीकडून १५७९ मानव मारल्या गेले आहेत. १९१९-२० या वर्षात ५८५, २०२०-२१ मध्ये ४६१ आणि २०२१-२२ मध्ये ५३३ लोकांना हत्तींनी ठार केले आहे. यापैकी सर्वाधिक ३२२ मृत्यू ओडिसा मध्ये झाले. तर झारखंडमध्ये २९१, पश्चिम बंगाल मध्ये २४०, आसाम मध्ये २२९, छत्तीसगडमध्ये १८३ आणि तामिळनाडूमध्ये १५२ मृत्यू झाले आहेत.

मानव-वन्यजीव संघर्ष : हत्ती

	२०२१-२२	२०२०-२१	२०१९-२०
हत्तींनी मारलेले माणसे	५३३	४६१	५८५
ट्रेनने मेलेले हत्ती	१२	१४	१९
विजेच्या धक्क्याने मृत्यू झालेले हत्ती	६५	७६	८१
शिकार करून मारलेले हत्ती	१४	९	६
विषाने मेलेले हत्ती	१४	९	६

मानव आणि वन्यजीव संघर्षामध्ये हत्त्यांप्रमाणेच वाघांबरोबर होणारा संघर्षही मोठा आहे. मादी वाघिणीला तिच्या नवजात पिल्यांना धोका आहे असे वाटत असल्यास ती मानवांवर हल्ला करते. वाघाने एकदा माणसाचे मांस खाल्ले तर वाघ इतर प्राणी सहसा खात नाही.

२०१९ ते २०२१ या काळात शिकारीमध्ये २९ वाघांचा मृत्यू झाला, तर १९७ वाघांच्या मृत्यूची चौकशी सुरू आहे. २०१९ ते २०२१ च्या काळात वाघांनी अभयारण्यांमध्ये १२५ मानवांना ठार केले. यापैकी जवळपास अर्धे मृत्यू महाराष्ट्रात झाले आहेत.

मानव-वन्यजीव संघर्ष : वाघ

	२०२१-२२	२०२०-२१	२०१९-२०
वाघाने मारलेले माणसे	३१	४४	५०
वाघांचा नैसर्गिक मृत्यू	४	२०	४४
शिकारीमुळे वाघांचा मृत्यू	४	८	१७
वाघांचे अनैसर्गिक मृत्यू (शिकार वगळून)	२	०	३
वाघांच्या मृत्यूची चौकशी सुरू आहे	१०४	७१	२२

वाघ आणि हत्ती यांच्या बरोबरच इतरही वन्यजीव उदा. बिबट, गेंडा, अस्वल, रानडुक्कर यांचे बरोबरसुद्धा मानवी संघर्ष निर्माण होत असतो.

पूर्वी दाट व जास्त जंगलामुळे वन्यजीवांचे कॉरिडॉर असायचे. आता तेथे अतिक्रमणामुळे वस्त्या, कारखाने, खाणी इत्यादी वाढल्यामुळे वन्यप्राण्यांना ये-जा करण्यास अडथळा निर्माण होतो व प्राणी वस्त्यांवर हल्ले करतात. तर निलगाय, हरीण, डुक्कर यासारख्या प्राण्यांनी शेतकऱ्यांच्या पिकांच्या केलेल्या नुकसानीपेक्षा सरकारकडून दिलेली भरपाई खुपच कमी असते. त्यामुळे वैतागलेला शेतकरी बदला म्हणून वन्य प्राण्यांची हत्या करतो. कारण हा दोघांच्याही जगण्याचा प्रश्न बनला आहे.

मानव-वन्यजीव संघर्ष रोखण्यासाठी काही उपाययोजना करता येतात. व्याघ्र संवर्धन प्रकल्पाने धोक्याचा कुशलतेने सामना करण्यासाठी वाहने, ट्रॅकिंलायझर गन, दुर्बिणी आणि रेडिओ संच इत्यादी पुरवण्याची तरतूद केली आहे. असे

असले तरीही शेतकऱ्यांना पिक व गुराढोरांसाठीही योग्य तो मोबदला मिळत नाही तो त्यांना देण्यात यावा. सोबतच मानवी मृत्युसाठी मोठी रोख रक्कम भरपाई म्हणून द्यावी. जंगली प्राण्यांना शेतात जाण्यापासून रोखण्यासाठी विद्युत करंट प्रूफ ट्रेंचसह सौरऊर्जेवर चालणारे कुंपण बसवून द्यावे. जंगलाचे क्षेत्र वाढवण्यासाठी जंगलातील खुलीजागा, निकृष्ट जंगले, झुडपी जंगले यावर झाडे लावली जावीत. जंगलात बारमाही पाण्याची सोय करावी आणि महत्वाचे म्हणजे मानव-वन्यजीव संघर्षाच्या समस्या दूर करण्यासाठी, पोलीस अधिकारी आणि वन कर्मचारी यांना योग्य मार्गदर्शन व प्रशिक्षण देणे आवश्यक आहे. जंगलाच्याजवळ असलेल्या जनतेत मोठी जाणीवजागृती निर्माण करावी. यामुळे मानव आणि वन्यजीव यांच्यातील संघर्ष हळुहळू कमी होऊ शकेल.

•••

गडचिरोली जिल्ह्यातील मानव-वन्यजीव संघर्ष

कार्तिक बुद्धे बी ए भाग २

वनराईने नटलेला, डोंगरदऱ्यांनी वेढलेला जिल्हा तसेच मागास, आदिवासी आणि नक्षलग्रस्त जिल्हा अशीच गडचिरोली जिल्ह्याची ओळख असली तरी आता सद्या ऋद्ध टक्के जंगलाने व्यापलेल्या गडचिरोली जिल्ह्यात बाहेर न आणलेल्या व आलेल्या वाघांमुळे मानव-वन्यजीव संघर्ष तीव्र झाला आणि हळूहळू वन्यप्राणी आणि मानव यांच्या संघर्षाचा प्रतिक असलेला जिल्हा अशी ओळख निर्माण होत आहे. १९८२ मध्ये चंद्रपूर जिल्ह्यातून गडचिरोली जिल्ह्याची निर्मिती झाली. जंगलानी वेढलेल्या विस्तीर्ण भूभागाच्या आमच्या गडचिरोली जिल्ह्यात पूर्वी मानव-वन्यजीव संघर्ष पाहायला मिळाला नाही. एखाद-दोन अस्वलांचे व रानडुकरांचे हल्ले वगळता कुणाला वन्यप्राण्याने ठार केले, अशी बातमी कानावर येणे दुर्मिळच. पण गेल्या पाच-सात वर्षात मानव-वन्यजीव संघर्षाच्या अनेक बातम्या कानावर पडतात. विशेष करून उत्तर गडचिरोली हा परिसर यामुळे सर्वाधिक प्रभावित झाला आहे.

मागील पाच वर्षात सामान्य नागरिकांवर वाढलेले वाघांचे हल्ले आणि यातून गेलेले जीव यामुळे परिसरात कायम दहशतीचे वातावरण असते. गडचिरोली जिल्ह्यातील बहुतांश शेती ही जंगलाला लागून आहे. त्यामुळे कितीही अडवला तरी पोट भरण्यासाठी गावकऱ्यांना शेतात जावेच

लागते. जिल्ह्यात प्रामुख्याने भात पीक घेतले जाते. त्यामुळे पावसाळ्यात शेतकरी सर्वाधिक व्यस्त असतात. तर अनेकांची रोजीरोटी जंगलातील वनउपजावर अवलंबून आहे. त्यामुळे ते गोळा करून बाजारात विकल्याशिवाय घर कसे चालवायचे असा प्रश्न त्यासमोर आहे. एकंदरीत 'इकडे आड, तिकडे विहीर' अशा परिस्थितीत येथील नागरिक अडकले आहेत. तसेच जिल्ह्यातील जास्तीत जास्त रस्ते हे जंगलातून जातात.

आता तर मानव-वन्यजीव संघर्षाच्या अनेक घटना घडू लागल्या. कित्येक कुटुंब उध्वस्त होऊ लागले, स्त्रीया विधवा झाल्या, मुले अनाथ झालीत, अशा अनेक दिवसागणिक बातम्या आढळून येत आहेत. गडचिरोली जिल्हा मुख्यालयापासून अवघ्या १६ किलोमीटर अंतरावर असलेल्या पोर्ला या गावात घराच्या मागे जंगलात रानभाजी आणायला गेलेल्या किशोरला वाघाने ठार केले. अविवाहित असलेला किशोर अवघ्या ३० वर्षांचा होता. किशोरची आई सुशीला मामीडवार आजही किशोरच्या आठवणींनी गहिवरून भिंतीवर टांगलेल्या फोटोकडे एकटक बघत राहते. म्हातारपणाचा आधार असलेला माझा एकुलता एक पोरगा गेला, आता सरकारकडून मिळणाऱ्या पैशाचं मी काय करू? असा त्यांचा प्रश्न आहे.

मानव-वन्यजीव संघर्षाची सद्यस्थिती

गडचिरोली जिल्ह्यातील आरमोरी तालुक्यातील रवी, मुडझा या भागात दिवसाढवळ्या रस्त्याच्या कडेला वाघ दिसणे सामान्य झाले आहे. वाघांच्या दहशतीचा कहर म्हणजे एक वाघीण तर चक्क गडचिरोली शहराच्या मध्यभागी असलेल्या कृषी महाविद्यालयाच्या रोपवाटिकेत शिरली होती. वाघाच्या दहशतीमुळे येथील नागरिकांच्या आर्थिक स्थितीवर देखील मोठ्या प्रमाणात परिणाम झाला आहे. शेती आणि वनउपज यातून मिळणारे उत्पन्न घटले.

वाघाच्या भीतीने जंगलाला लागून असलेली शेतजमीन ओसाड पडू लागली. वाघांसोबतच आता तर रानटी हत्तीनी सुद्धा हौदोस, धुमाकूळ घातला आहे. कुरखेडा, कोरची, धानोरा या तालुक्यामध्ये शेतकऱ्यांचे मोठे नुकसान रानटी हत्तींनी केले.

गडचिरोली आणि देसाईगंज (वडसा) वनविभाग वाघांच्या हल्ल्यामुळे दहशतीत आहे. मागील चार वर्षात गडचिरोली जिल्ह्यातील ४६ नागरिकांना वाघांच्या हल्ल्यात आपला जीव गमवावा लागला आहे. तर ९ नागरिकांचा मृत्यू बिबट, अस्वल आणि रानटी हत्तींच्या हल्ल्यात झाला. यात देसाईगंज वनविभागात ३५ तर गडचिरोली वनविभागातील ११ व्यक्तींचा समावेश आहे. तर उर्वरित सिरोंचा, भामरागड आणि आलापल्ली वन विभागातील आहेत. जिल्ह्यातील प्रभावित तालुक्यांचा विचार केल्यास देसाईगंज, आरमोरी, गडचिरोली आणि धानोरा हे सर्वाधिक प्रभावित तालुके आहेत. यातील पिडीत कुटुंबांना आजपर्यंत ५.३० कोटी रुपये मोबदला म्हणून देण्यात आले आहे. मात्र पैसे मिळून उपयोग काय? ती समाधानाची तात्पुरती मलमपट्टी होय, कारण जीव गेला तो गेलाच. या सगळ्या संघर्षात येथील सर्वसामान्य शेतकरी, शेतमजूर, गुराखी सर्वाधिक भरडल्या गेले. वनविभागाकडून उपाययोजना

होताना दिसून येतात. पण त्या फार उपयोगी ठरत नाही. अपुरे आणि अप्रशिक्षित मनुष्यबळ याला कारणीभूत आहे. त्यामुळे वाघांच्या हल्ल्यात जीव गेलेल्यांना शासनाकडून घोषित मोबदला देणे आणि यासाठी लागणारे कागदोपत्री सोपस्कार पूर्ण करणे एवढ्यासाठीच वनविभाग कार्यरत आहे कि काय? असे सामान्यांना वाटायला लागते.

गडचिरोलीत वाघांची पार्श्वभूमी

गेल्या पाच दशकांपासून घनदाट जंगल असूनही गडचिरोली जिल्ह्यात वाघांचे अस्तित्व नगण्य होते. २०१६ मध्ये देसाईगंज तालुक्यात रवीना नावाची वाघीण आढळून आली होती. त्यानंतर ही संख्या वाढून आज ५० च्यावर पोहोचली आहे. १९७२ साली भारत सरकारने कायदा करून वन्यजीवांच्या शिकारीवर बंदी आणली. शिकार संपुष्टात आली आणि वन्यजीवांची संख्या झपाट्याने वाढू लागली. यामध्ये एक वाघीण एकावेळेस चार पिलांना जन्म देत असल्याने वाघांची संख्या झपाट्याने वाढत आहे. तरीही या परिसरात वाघांच्या हल्ल्याबाबत विशेष उल्लेख आढळत नाही. मात्र, चंद्रपूर जिल्ह्यातील प्रसिद्ध ताडोबा-अंधारी व्याघ्र प्रकल्पात वाघांची संख्या वाढू लागली आणि या प्रकल्पाची सीमा गडचिरोलीच्या देसाईगंज, आरमोरी

तालुक्याला लागून असल्याने तेथील वाघांचे स्थलांतर हळू हळू सुरू झाले. मोठ्या प्रमाणात जंगल आणि पाण्याचे साठे यामुळे या स्थलांतरित वाघांनी गडचिरोलीच्या जंगलात आपले बस्तान मांडले. दरम्यानच्या काळात सीटी १ नावाच्या वाघाने देसाईगंज वन विभागात अक्षरशः उच्छाद मांडला होता. त्याने १४ पेक्षा अधिक नागरिकांचा बळी घेतला. त्याला काही महिन्यांपूर्वी पकडण्यात आले. गडचिरोली वन परिक्षेत्रातील जी-५ या वाघिणीने देखील १३ पेक्षा अधिक नागरिकांचा बळी घेतला आहे. आज गडचिरोली वनविभागात २१ आणि देसाईगंज २१, आलापल्ली ५ आणि सिरोंचा वन विभागात ३ असे एकूण ५० वाघांची सरकारी नोंद आहे. पण अभ्यासकांशी आणि प्रभावित क्षेत्रातील नागरिकांशी मते ही संख्या शंभरच्या आसपास असण्याची शक्यता आहे. कृषी महाविद्यालयाच्या रोपवाटिकेत शिरलेल्या त्या वाघिणीची वनविभागच्या दफ्तरी नोंद नव्हती. असे नोंद नसलेले अनेक वाघ गडचिरोली जिल्ह्याच्या जंगलात आहेत. दक्षिण गडचिरोलीतील अहेरी, भामरागड तालुक्यातील मधल्या काळात वाघाच्या शिकारीचे प्रकरण पुढे आले होते. त्यानंतर असे प्रकार निदर्शनास आले नाही. त्याभागात वाघाचे अस्तित्वही नगण्य आहे. वन विभागाच्या क्षेत्रानुसार नजर टाकल्यास गडचिरोली, चातगाव, पोर्ला, आरमोरी आणि देसाईगंज हे सर्वाधिक धोकादायक वनपरिक्षेत्र आहेत.

देसाईगंज वनपरिक्षेत्रातील कोंढाळा गावातील

गवळीदास गुरनुले हे गावालगत असलेल्या आपल्या शेतात सायकलने जात होते. दरम्यान वाटेत त्यांच्यावर वाघाने हल्ला केला. अचानक झालेल्या हल्ल्यामुळे न घाबरता गुरूनुले यांनी सायकलच्या साहाय्याने वाघाचा मुकाबला केला. जवळपास १० मिनिटे चाललेल्या झटापटीत ते जखमी झाले. पण हिम्मत सोडली नाही. अखेर वाघ तेथून निघून गेला त्यांचे प्राण वाचले. हा प्रसंग वाघाच्या हल्ल्यात ठार झालेल्या प्रत्येकाच्या वाटेला आला आहे. शेतात काम करणारे मजूर, जनावरांना चारायला जंगलात नेलेले गुराखी, रानभाजी, सरपण आणि मोहफुल किंवा वनउपज गोळा करायला गेलेले गावकरी वाघाच्या हल्ल्याला बळी पडले आहेत.

गडचिरोली जिल्ह्याला लागून असलेल्या चंद्रपूर जिल्ह्यात ताडोबा अंधारी हा प्रसिद्ध व्याघ्र प्रकल्प आहे. त्यामुळे त्या भागात अशाप्रकारच्या हल्ल्यांना रोखण्यासाठी शीघ्र कृती दल, प्रशिक्षित वनरक्षक, 'मॉनिटरिंग'साठी विशेष तांत्रिकदृष्ट्या सुसज्ज असे विशेष पथक आहे. मात्र, गडचिरोली जिल्ह्यात अशाप्रकारची कोणतीही सुविधा नाही. फक्त अतिसंवेदनशील भागात 'ट्रॅप कॅमेरे' बसवून वाघांवर लक्ष ठेवण्यात येते. सोबतच वनविभागाचे कर्मचारी त्या भागात जाऊन नागरिकांना वेळोवेळी सूचना देत असतात. वाघाचा वावर असलेल्या परिसरात वनकर्मचारी तैनात करण्यात येतात. पण अनेकदा सूचनेनंतरही लोकं उपजीविकेसाठी जंगलात जातात त्यामुळे वाघाच्या हल्ल्यात बळी पडणाऱ्यांची संख्या वाढत आहे. त्यामुळे येथील वाघांना पकडून इतरत्र हलवा, एवढीच मागणी ते करतात. आतातर मानवी वस्तीत वाघ येऊ लागला आहे. त्यामुळे शासनाने केवळ मोबदल्यावर अवलंबून न राहता कायमस्वरूपी धोरण ठरवावे हाच एक पर्याय शिल्लक आहे. अन्यथा येत्या काळात हा संघर्ष शिगेला पोहोचून नागरिक कायदा हातात घेतील अशी परिस्थिती उद्भवायला वेळ लागणार नाही. वन्यजीवांचे संरक्षण महत्वाचे आहेच परंतु माणूस त्याहूनही महत्वाचा आहे. सृष्टीच्या रक्षणार्थ दोघांचेही महत्व अनन्यसाधारण आहे. म्हणून वन्यजीव संरक्षण करण्याबरोबर मानव समाजाची सुरक्षा करण्याचे ठोस पाऊल शासनाने उचलले पाहिजे.

• • •

(संदर्भ : सुमित पाकलवार, रिपोर्ताज , ह्युमन वार्डल्ड लाइफ)

जंगली हत्तींचा कहर...

भूषण डोकरमारे, बी.ए. भाग २

हत्ती हा जंगली प्राणी आम्ही केवळ सर्कशीत असते हे ऐकले होते किंवा एखाद्या प्राणी संग्रहालयात असतो हे माहित आहे. तसेच तो काही चित्रपटामध्ये पाहतो. हत्ती आणि आंधळ्यांची गोष्टही माहित आहे. हत्त्याचे सोंड, सुपासारखे कान, त्याचे ताकद, त्याचे डोळे, शेंपूट हे सर्व पाहण्यासारखेच असतात. आमच्या गडचिरोली जिल्हयात अहेरीजवळ कमलापूर येथे फॉरेस्टचा हत्ती कॅम्पही आहे परंतु तो अजून मी पाहिला नाही. आमच्या दृष्टीने असा हा दुर्मिळ जंगली हत्ती जर प्रत्यक्षात पाहायला मिळाला तर.... किती भाग्याची गोष्ट. सुदैवाने ही इच्छा पूर्ण होण्याची वेळ आली. पण ते आमचे दुदैव बनूनच.

अषाच जंगली हत्तींनी यावर्षी आमच्या जिल्ह्यात कहरच केला. यंदा दोन वेळा २०-२५ हत्तींचा कळप आमच्या एरीयात आला होता. एक दिवस आम्हाला असे माहित झाले की, आमच्या जिल्ह्याच्या छत्तीसगडच्या बाजूने बाहेर राज्यातून हत्तीचा कळप आलेला आहे. हे ऐकून अतीषय आनंद झाला. जंगली हत्ती जर पहायला मिळाले तर किती मज्जाच येईल असे आम्हाला मनोमनी वाटायचे. काही दिवसानंतर हे हत्ती जंगलातून व शेतातील पिकातून आमच्या कुरखेडा तालुक्यातील दादापूर, रामगड, मालेवाडा, शिवनी परिसरात दाखल झाले. या हत्तींनी त्यांच्या मार्गात लागलेल्या या भागातील धान व मका पिकांचे फार मोठ्या प्रमाणात नुकसान केले. यामुळे शेतकरी चिंताग्रस्त झाले. शिवनी, सलाईटोला परिसरातील धान व मका शेतीचे प्रचंड नुकसान करीत चिनेगाव, पळसगाव जवळील डोंगर व जंगल असलेल्या परिसरात काही दिवस त्यांनी मुक्कामच केला होता. पुढे शिवनी, सलाईटोला, घाटी, आंधळी, नवरगाव या परिसरात त्यांनी कहरच केला. हत्तींच्या अषा प्रकारच्या उपद्रवामुळे शेतकऱ्यांचा हात तोंडाशी आलेला घास हिरावला जात होता.

मोहफुल हे हत्तींचे आवडते खाद्य असल्यामुळे त्यांच्या वासाचा आधार घेत हे हत्ती जंगल व शेतीला लागून असलेल्या काही गावामध्येही घुसले. त्यांनी काही घरांची मोडतोड करून तर काही घरे, गोठे उध्वस्त करित तेथे जमा करून ठेवलेल्या मोहफुलांवर ताव मारला. यामुळे अषा गावात मोठी दहषत निर्माण झाली होती. त्यामुळे अनेक शेतकरी व गावकऱ्यांनी आपल्या परिसरातून त्यांना हाकलून देण्यासाठी अनेक लोकांचा जमाव करून हाकलण्याचे प्रयत्न केले. काहींनी मोठ्या आवाजाचे फटाके, सुतळी बॉम्ब फोडून त्यांना हाकलून लावले. काही लोक तर या हत्तींना पाहण्यासाठी, काही लोक गंमत करण्यासाठी, उत्सुकतेपोटी गोळा होत असत. अशाच प्रसंगी हत्तीचा राग अनावर होऊन एका माणसाला तर एका हत्तीने पायाखाली चिरडून टाकले होते. यामुळे अशा घटना घडू नयेत याकरिता गावातील लोकांशी वन विभागाने संपर्क केले व मनुष्यहानी होऊ नये यासाठी खबरदारी म्हणून त्यांनी नुकसान झालेल्या गावागावात पोलीसांचे व वन कर्मचाऱ्यांचे गृप दाखल केले. हत्तींच्या या सर्व हालचाली व त्यांनी केलेल्या नुकसानीचे फोटोसहीत बातम्या वर्तमान पत्रात येत होत्या.

जंगली हत्ती आमच्या गावा शेजारी आले. ही गोष्ट आम्हाला माहित झाली व आम्ही गावातील काहीजण ते हत्ती बघण्यासाठी उत्सुकतेने शेतीवर गेलो होतो. २०-२५ हत्त्यांचा कळप शेतीतून धान पिकाची नासधूस करून पुढे पाऊल टाकत होता. आम्हाला असे वाटले की,

कितीमोठी नुकसान करत आहेत. त्याला हाकलून घावे असे वाटायचे. परंतु वन विभागाच्या अधिकाऱ्यांनी ताकीद दिलेली होती की, कोणीही हत्याजवळ जाऊ नये. तो जंगली प्राणी आहे. त्याचा राग जर अनावर झाला तर तो मानवालाही मारण्यास मागे पुढे पाहणार नाही. म्हणून आम्ही केवळ बघ्याची भूमिका घेतली. या कडपात लहान पिल्ल्यापासून मोठ्यांपर्यंत हत्ती पाहायला मिळाले. त्यांचे चालणे, त्यांचे हळूहळू पाऊल टाकणे, मधेच सोंड हालविणे, त्यांची शेपटी, त्यांचे कान, त्यांची डोळे, इ. पाहून आम्ही भारावून गेलो. त्यांच्याजवळ जावे आणि सोंड हातात पकडावे असे काहीसे वाटू लागले. परंतु भीती असल्यामुळे आम्ही ते करू शकलो नाही. मात्र त्यांना प्रत्यक्ष व जवळून पाहण्याचा योग आम्हाला आला.

यानंतर हे हत्ती कुरखेडा-वडसा रोड क्रास करून चिखली वडेगाव जंगलातून पुढे कोरेगाव-चोप आणि रावणवाडी तलाव असे करत करत ते गोंदिया जिल्हयातील नवेगांव बांध परीसरात गेले. हा भाग जास्त जंगलाचा आणि तलावाचा असल्याने ते तिकडेच बरेच दिवस राहिले. आता ते आमच्या भागात येणार नाही असे आम्हाला वाटू लागले. परंतु काही दिवसांतर परत हेच हत्ती परतीच्या प्रवासासाठी मागे फिरले आणि पुन्हा आमच्या गावा शेजारील जंगलातून व शेतीतून जाऊ लागले. परत शेतीत असणारा धान पीक व

मका पायाखाली तुडवत चालू लागले. हे बघून राग अनावर होत होता पण उपाय नव्हता. हा सारा प्रसंग आम्ही उघडया डोळ्याने बघत होतो. परत गेलेले हेच किंवा दुसरे हत्ती असतील पुन्हा यावर्षीच्या उन्हाळात कुरखेडा तहसिलच्या भागात आले. पुन्हा एकदा शेतकरी आणि गावकऱ्यांमध्ये भीती निर्माण झाली. पुन्हा काही ठिकाणी या हत्तींनी पिकांचे आणि घरांचे मोठे नुकसान केले. हत्त्यांच्या सततच्या या उपद्रवामुळे जनता त्रस्त झाली आहे. हत्तींनी प्रत्यक्ष केलेल्या नुकसानीच्या मानाने फॉरेस्ट व महसुल विभागाकडून मिळणारी भरपाईची मदत अत्यंत कमी आहे. काही जणांना ही भरपाई अजूनही मिळायचीच आहे. त्यामुळे शेतकरी आणि गावकऱ्यांमध्ये मोठी नाराजी आहे. सुरुवातीला वाटले होते की, हत्ती बघितल्यानंतर मजा येईल, खुपच जवळून हत्ती बघता येईल, दुरुनच का होईना पण सेल्फी काढता येईल. परंतु हे सारे स्वप्न स्वप्नच राहिले, कारण प्रत्यक्षात घडलेल्या घटना ह्या अत्यंत भीतीदायक होत्या. हत्तींना प्रत्यक्ष जवळून पाहण्याची घटना निश्चितच माझ्यासाठी भीतीयुक्त परंतु आनंददायी व अविस्मरणीय असली तरी आता मलाही केव्हा एकदाची ही हत्तींची आफत नेहमीची दूर होईल असे वाटत आहे.

• • •

माणूस मेळता तरी चालेल...!

वृषभ तुलावी, बी.ए. भाग ३

दचकलेत ना एकदम... पण हो हे खरे आहे. सद्या मानव आणि वन्यप्राणी यांच्यातील संघर्ष पाहिला तर माणूस मेळता तरी चालेल असेच म्हणायची पाळी आपल्यावर आली आहे. कारण वाघ, बिबट्या, हत्ती, डुक्कर, अस्वल इत्यादींच्या हल्ल्यात माणसं मारली जात आहेत आणि या परिस्थितीत स्वतःला वाचविण्यासाठी, शेतकऱ्यांना आपल्या गुरांना व पिकांना वाचविण्यासाठी वन्यप्राण्यांना मारता येत नाही. त्यांना ठार मारणे हा मोठा गुन्हा ठरतो, कडक शिक्षा केली जाते. म्हणजेच माणूस मेळता तरी चालेल... पण तुमच्यासाठी त्रासदायक ठरण्या प्राण्यांना मारता येणार नाही. वाघांनी तर माणसांना आणि जनावरांना मारण्याचा सपाटाच लावला आहे.

पुर्वी जगातील ८० टक्के वाघ भारतात असल्याचे अभ्यासक सांगतात. त्यातही असे म्हटले जाते की १९०० च्या शतकात जवळपास वाघांची संख्या एक लाख होती. ती १९५० मध्ये जवळपास ४० हजारांवर आली. १९७० च्या दशकात शिकारीचे प्रमाण आणि आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत झालेली उलाढाल या कारणाने वाघाची संख्या घसरून ती १९०० वर आली. हा काळ वाघांच्या संख्येसाठी फार चिंताजनक होता. कारण इतक्या झपाट्याने ही संख्या घसरून खाली आली आणि वाघप्रेमींसाठी ही बाब चिंतेची ठरली. भारत सरकारने यावर कठोर निर्णय घेऊन वाघांची संख्या कशी वाढेल यासाठी उपाययोजना करून व्याघ्र संरक्षण व संवर्धन ही संकल्पना समोर आणली. काही उपाययोजना केल्यानंतर ती संख्या ४००० पर्यंत पोहोचली.

२००६ च्या व्याघ्र गणनेनुसार ती १४११ झाली. इतक्या कमी दिवसात कमी झालेली वाघांची संख्या ही खरच चिंतनीय बाब बनली. केंद्र सरकारने वाघाची शिकार ही कडक कायद्याच्या निर्बंधात आणल्याने शिकारीचे प्रमाण अतिशय कमी झाले व हळूहळू वाघांची संख्या वाढायला सुरुवात झाली. २००६ ते २०२२ या दरम्यानची

वाघांची संख्या जोमाने वाढली. २००६ ला असलेली वाघांची १४११ संख्या ही २०२३ मध्ये वाढून ३१६७ झाली. वाघाची संख्या वाढायला लागली तसे वाघांचा अधिवास, वाघांना मिळणारी शिकार ही कमी होऊ लागली. म्हणून वाघांनी आपला अधिवास, राहण्याची जागा बदलायला सुरुवात केली. आपला स्वतःचा अधिवास सोडून दुसऱ्या अधिवासात जाताना त्यांचा संघर्ष मानवाशी व्हायला सुरुवात झाली.

चंद्रपूर आणि गडचिरोली जिल्हे मध्य भारतीय उच्च प्रदेश आणि भारताच्या पूर्व घाट लँडस्केपमध्ये वसलेले आहेत. हे जिल्हे घनदाट जंगलांनी व्यापलेले आहेत आणि वाघांच्या संख्येत वाढ झाली आहे. यामुळे मानव-वन्यप्राणी संघर्ष आणखी वाढला आहे. २०१८-१९ व्याघ्र अंदाज अहवालानुसार, २०१८ मध्ये येथे वाघांची संख्या १७५ होती. तर द स्टेट्स ऑफ टायगर्स २०२२ च्या अहवालात चंद्रपूरमध्ये २४८ वाघांचा अंदाज वर्तवण्यात आला. तर सध्या वन अधिकारी सांगतात की ही संख्या २५० पेक्षा जास्त आहे.

गडचिरोलीमध्ये महाराष्ट्र वन विभागानुसार २०००-२००२ मध्ये वाघांची अधिकृत संख्या दोन होती. काही लोकांनी तर वाघ नसल्याचा दावा केला. १९१७ मध्येही जिल्ह्यात दोन वाघांचा अंदाज होता. अलिकडच्या वर्षात ही संख्या वाढली आहे आणि गडचिरोलीमध्ये आता किमान २७ प्रौढ वाघ असल्याचा वन अधिकाऱ्यांचा दावा आहे.

चंद्रपूर गडचिरोली जिल्ह्यांचा विचार केला तर यामध्ये ताडोबा अंधारी व्याघ्र प्रकल्प हा एकमेव प्रकल्प आहे. २०१० ते २०२१ या मागील दहा वर्षांमध्ये तर वाघांची संख्या पंधरा वरून ८५ झाली. यावरून लक्षात येते की नुसत्या एका प्रकल्पात इतकी जोमाने वाढलेली संख्या ही खरंतर त्यांचा अधिवास नष्ट करणारी आहे. त्यामुळे स्वतःचे अस्तित्व टिकवण्यासाठी झालेला त्यांच्या त्यांच्यातला संघर्ष आणि पर्यायाने बदललेला अधिवास ही मानवांसाठी

अत्यंत वाईट गोष्ट म्हणावी लागेल. अधिवास बदलल्याने वाघांचा आणि मानवाचा संघर्ष वाढतच गेलेला दिसतो. एक दशकापूर्वी असे हल्ले झाले नव्हते, गावाजवळ वाघ दिसत होते, पण ते माणसांना टाळायचे. परंतु त्यांची संख्या आणि मानवावरील हल्ले गेल्या काही वर्षांत मोठ्या प्रमाणात वाढले आहेत.

गडचिरोली जिल्ह्यांच्या परिक्षेत्रात वाघांची संख्या सुरुवातीला कमी होती पण आता ती वाढून ५० झालेली आहे. अल्लापल्ली वन विभागात ०५, सिरोंचा ०३, गडचिरोली २१ व वडसा २१ असे वाघांचे अर्धशतक झालेले आहे. या जिल्ह्यात तीन वर्षांत वाघाने शेतमजूर व वनावर आधारित उदरनिर्वाह करणाऱ्या ५४ जणांचे बळी घेतले. जंगलामध्ये व शेतामध्ये आपल्या दैनंदिन कामा करता गेलेल्या लोकांवर वाघाने हल्ला करून त्यांना ठार केले. त्यामध्ये वडसा २६, गडचिरोलीमध्ये १२, एफडीसीएम ब्रह्मपुरी वन विभागामध्ये ०९, आलापल्ली ०४, सिरोंचा ०२ भामरागड ०१ अशा एकूण ५४ जणांचा बळी या तीन वर्षांत झालेले आहेत.

अलीकडे झालेल्या व्याघ्रगणनेनुसार चंद्रपूरमध्ये वाघांची संख्या २४८ असल्याचा अंदाज आहे, त्यापैकी १९८ ची ओळख कॅमेरा-ट्रॅपद्वारे पडताळण्यात आली आहे. चंद्रपूर आणि गडचिरोली या दोन्ही जिल्ह्यांमध्ये ताडोबा-अंधारी व्याघ्र प्रकल्प (TATR) सह अनेक संरक्षित क्षेत्रे आहेत. सुधारित संवर्धन कार्यक्रम आणि शिकारीमध्ये

लक्षणीय घट यामुळे येथे वाघांची संख्या वाढण्यास मदत झाली आहे. परंतु अतिक्रमण, जमिनीच्या वापरातील बदल आणि पायाभूत सुविधांच्या उभारणीमुळे जंगलतोड झाली आहे आणि वन्यजीव कॉरिडॉरचे नुकसान झाले आहे.

झपाट्याने वाढलेली वाघांची संख्या, त्यांचा बदललेला अधिवास, त्यांनी मानवावर केलेले हल्ले आणि मानव जातीचे केलेले नुकसान यावरून असे लक्षात येते की एका बाजूने वाघाची संख्या वाढविण्याकरिता, त्याच्या संवर्धनासाठी शासन कसोशीने सर्वतोपरी प्रयत्न करित आहे. दिवसागणिक वाघांची संख्या वाढतच चालली आहे. वाघांची संख्या वाढणे पर्यावरण रक्षणाच्या दृष्टीने हितावह असले तरी अनेकदा वाघाच्या संरक्षणासाठी तयार केलेले कायदे हे मानवाच्या हितासाठी बाधक ठरत आहेत. जर असेच होत राहिले तर वाघाचा आणि मानवाचा संघर्ष अजूनच वाढत जाईल. हे सर्व करित असताना वाघ वाचेल माणूस मात्र मारला जाईल. शेवटी या पृथ्वीतलावर इतर प्राणी महत्वाचे असले तरी माणसाचे मोल सर्वाधिक आहे हे नाकारता येत नाही. पण अलीकडचे धोरण पाहू जाता असे वाटायला लागले कि माणूस मेळता तरी चालेल पण वाघ जगायला हवा, वाढायला हवा, वेळप्रसंगी त्याने माणूस मारायला हवा.

...

वाघांची पंढरी : ताडोबा

राकेश जेंगळे, बी. ए. भाग ३

पंढरी म्हटले की आठवते ते भाविकांचे पंढरपूर आणि विठू माऊली. दरवर्षी किंवा नित्यनेमाने वारकरी आपल्या दिंडीसह विठ्ठल-रुक्मिणीच्या दर्शनासाठी, भेटीसाठी जातात. याचप्रमाणे वाघोबा म्हटले की ताडोबाची आठवण येते, कारण ताडोबा ही एक प्रकारची वाघांची पंढरीच आहे. या पंढरीत खास वाघोबांचे दर्शन घेण्याकरता, बघण्याकरिता लोक मोठ्या प्रमाणात ताडोबा येथे येतात आणि त्यांना येथे आल्यावर पट्टेदार वाघांचे दर्शन हमखास होतेच. त्यामुळे त्यांना आनंद होतो. मोठमोठे नामवंत कलाकार, सेलिब्रिटी जसे की, सचिन तेंडुलकर, रवीना टंडन, राज ठाकरे, मकरंद अनासपुरे, उद्धव ठाकरे व इतरही ताडोबाला नेहमीच भेटी देत असतात.

असे हे ताडोबा या नावाने फेमस असलेले ठिकाण आमच्या जवळच्या चंद्रपूर जिल्ह्यातील ताडोबा-अंधारी (व्याघ्र प्रकल्प) अभयारण्य होय. आता ताडोबाला ताडोबा-अंधारी टायगर रिझर्व फॉरेस्ट या नावाने ओळखले जाते. हा भाग दाट जंगलाचा आहे. येथील दरी खोऱ्यामुळे निसर्ग सौंदर्य अतिशय सुंदर आहे. येथे फिरण्यासाठी खास सफारी गाडीतूनच फिरावे लागते. फिरताना हा भाग अतिसुंदर व मन प्रसन्न करणारा आहे.

येथील पट्टेदार वाघ -वाघीण मध्ये प्रसिद्ध असलेल्या माया, तारा, माधुरी, काटेझरी, शर्मिला तसेच माधुरीच्या मुली सोनम, मोना, गीता आणि लारा या आहेत. तर वाघांमध्ये मटकासूर, गब्बर, काऱ्या भुऱ्याची जोडी, येडा अण्णा हे वाघ फेमस आहेत. याबरोबरच येथे बिबट्यांची संख्या ही बरीच आहे. तसेच आता काळा बिबट्या हा मोठे आकर्षण ठरला आहे. पट्टेदार वाघ आणि बिबट्या यांच्या शिवाय येथे तडस, अस्वल, लांडगा, हरीण, सांबर, चितळ, बारसिंगा, नीलगाय, रानम्हशी, रानकुत्रे, रान मांजर, साळंद्री, विविध प्रकारचे साप, घोरपड अनेक प्रकारचे सरडे व पाली मोठ्या प्रमाणावर आहेत. तसेच येथे पाळीव हत्ती सुद्धा आहेत. याबरोबरच मोर, पोपट, मैना, बुलबुल, रानकोंबडे व अनेक प्रकारचे पक्षी आणि कीटक सुद्धा आहेत. ताडोबाच्या जंगलात मध्यभागी एक मोठा तलाव

आहे. तेथे मगर सुद्धा आहेत. तलावाच्या काठावर ताडोबा येथील लोकांचे व आदिवासींच्या तरू या देवाचे मंदिर आहे.

येथे फिरायला येणाऱ्यांना आधीच ऑनलाईन माध्यमातून तिकीट बुक करावी लागते. साधारणतः डिसेंबर पासून जून-जुलै पर्यंत नेहमीच बुकिंग फुल असते. दिवसेंदिवस येथे भेट देणाऱ्या पर्यटकांची संख्या वाढू लागली आहे. ताडोबामध्ये वेगवेगळ्या पाच ठिकाणाहून जाता येते. चंद्रपूर वरून ताडोबाला जातांना मोहरली येथून जावे लागते. येथे महाराष्ट्र शासनाच्या पर्यटन विभागाचे सरकारी विश्रामगृह बांधले आहे. तसेच चिमूर वरून कोलारा प्रवेश गेट, सिंदेवाही मार्गाने कोळसा प्रवेश गेट, खडसिंगी मार्गाने नवेगाव प्रवेश गेट आणि वरोरा शेगाव मार्गे खुटवंडा प्रवेश गेट मधून जावे लागते. सर्वच प्रवेश मार्गावर राहण्याच्या सोयी व हॉटेल, रिसॉर्ट आता मोठ्या प्रमाणात झाले आहेत.

आज महाराष्ट्रातच नाही तर भारतात आणि बाहेरच्या देशातही ताडोबा हे वाघांकरिता फेमस झाले आहे. विदेशातील लोकही ताडोबाला येत असतात. म्हणूनच ताडोबा हे पर्यटन आणि पर्यटकांच्या दृष्टीने वाघांची पंढरी ठरली आहे.

वारकऱ्यांच्या पंढरीच्या वाटेवर काहीवेळा दुर्दैवी घटना घडून अकस्मात वारकऱ्यांना जीव गमवावा लागतो त्याप्रमाणेच वाघांची पंढरी असलेल्या ताडोबाच्या परिसरातील जनतेलाही या वाघोबांचा सातत्याने त्रास होत असतो व त्यात प्रसंगी गावकऱ्यांनासुद्धा आपला जीव गमवावा लागतो.

• • •

वन्य जीव संरक्षण

कुंदन बोरकर, बी.एस्सी. भाग ३

माणसाला जगात मिळालेली सर्वात मोठी देणगी म्हणजे निसर्ग. कारण निसर्गाने आपल्याला जंगल, नद्या, पर्वत अशा अनेक देणग्या दिल्या आहेत. या सर्व गोष्टींशिवाय मनुष्याची किंवा इतर सजीवांची कल्पनाही करता येत नाही. त्यामुळेच पृथ्वीवर मानव, प्राणी, पक्षी, प्राणी इत्यादींचा वास्तव्य आहे. परंतु जगातील अनेक देशांमध्ये नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा अभाव आहे. तर भारत नैसर्गिक साधनसंपत्तीने समृद्ध आहे. उदाहरणार्थ, जगातील ७% पेक्षा जास्त प्राणी आणि ११% पेक्षा जास्त वनस्पती आपल्या देशात आहेत. याशिवाय जगातील सर्व प्रजातींपैकी ८% प्रजाती भारतात आहेत. मात्र गेल्या काही वर्षांपासून माणूस सातत्याने निसर्गाचा न्हास करत आहे. या कारणास्तव, सध्याच्या भारतात २०% सस्तन प्राणी आणि १००% वनस्पती प्रजाती नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहेत. ही आमच्यासाठी खूप आव्हानात्मक समस्या आहे. म्हणूनच आज आपल्यासाठी वन्यजीवांचे संवर्धन करणे अत्यंत गरजेचे झाले आहे.

वनस्पती आणि प्राण्यांच्या प्रजाती नष्ट होण्यापासून वाचवण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांना वन्यजीव संरक्षण म्हणतात. यासाठी शासनाकडून विविध योजना व धोरणे राबविली जातात. कारण जर आपण वन्यजीवांचे संवर्धन केले नाही तर पृथ्वीवरील परिसंस्थेमध्ये असंतुलन निर्माण होईल. याचे परिणाम आपण मानवांना भोगावे लागतील. या पृथ्वीवर मानव आणि इतर सजीवांना समान अधिकार आहेत.

जगात असे अनेक प्राणी आहेत ज्यांचे पालनपोषण आपण करू शकत नाही. जसे प्राणी, पक्षी, कीटक आणि वन्य प्राणी जे फक्त जंगलावर अवलंबून आहेत. त्यांच्या अन्नापासून ते घरापर्यंत सर्व काही जंगल आहे. वन्यजीव हा आपल्या अन्नसाखळीचा महत्त्वाचा भाग आहे. त्यांच्यामुळेच आपल्या स्वभावात संतुलन राहते. मात्र जेव्हा आपण वन्य प्राण्यांचा नाश करतो तेव्हा निसर्गात असंतुलन निर्माण होते. त्यामुळे भूकंप, सुनामी यांसारख्या नैसर्गिक आपत्तींना तोंड द्यावे लागते.

सध्या आपण केवळ मानवी वस्ती उभारून वन्यजीव नष्ट करत आहोत. पण आता आपण त्यांचा विचार करायला हवा, कारण त्याचा देशाच्या निसर्गालाच हानी होत नाही तर अर्थव्यवस्थेवरही परिणाम होतो. जसे आफ्रिकेच्या सवाना जंगलात अनेक प्रकारचे वन्यजीव आहेत आणि त्यांना पाहण्यासाठी दरवर्षी लाखो लोक येतात. याचा आफ्रिकेच्या अर्थव्यवस्थेला मोठा फायदा होतो. याशिवाय जे रक्षक वन्यजीव अभयारण्यात आहेत, त्यांनाही वन्यजीवांकडून रोजगार मिळतो.

आजचा माणूस आपल्या स्वार्थापोटी निसर्गाची आणि सर्व सजीवांची हानी करत आहे. काही पैशाच्या लोभापायी तो संपूर्ण जंगल उद्ध्वस्त करत आहे. त्यामुळे असहाय्य जनावरांची घरे उद्ध्वस्त होत आहेत. यासोबतच मानव त्यांचे अवयव मिळवण्यासाठी प्राण्यांची हत्या करतात. किती लाजिरवाणे आहे की माणसे त्यांच्या स्वार्थासाठी सतत त्यांची हत्या करत आहेत. २०१४ मध्ये, डेन्मार्कच्या आरहूस विद्यापीठातील संशोधन कर्मचार्यांनी एक अहवाल प्रसिद्ध केला, ज्यानुसार हिमयुगात राक्षस हरण, साबर-दात असलेली मांजर, बिबट्याच्या आकाराचे सिंह आणि मोठे कांगारू आढळले. मात्र सध्या हे सर्व जीव संपुष्टात आले आहेत. या अहवालात असेही म्हटले आहे की, हे सर्व प्राणी मरत असताना, माणसांची संख्या झपाट्याने वाढत आहे. पृथ्वीवरील वन्य प्राण्यांच्या प्रजाती नष्ट होण्यामागे माणूसच कारणीभूत असल्याचे या संशोधनातून स्पष्ट झाले. याशिवाय, भारतीय प्राणीशास्त्र सर्वेक्षणानुसार, आपल्या देशातून हिल कौल, चित्ता आणि लाल डोके असलेले बदक नामशेष झाले आहेत. आम्हाला कोणी दुखावले तर आम्ही त्याच्यावर कारवाई करतो. पण आपण रोज अनेक प्राण्यांना मारतो, त्यांना जीव नसतो. त्यांनाही या पृथ्वीवर जगण्याचा पूर्ण अधिकार आहे. आपल्यासारख्या या पृथ्वीच्या समतोलाला त्यांचाही महत्त्वाचा वाटा आहे. जर आपण त्यांचे नुकसान केले तर आपणही वाचणार नाही. कारण प्रदूषण आणि ग्लोबल वॉर्मिंगसारख्या समस्या जंगलांच्या न्हासामुळे सातत्याने वाढत आहेत. त्यामुळे वन्यजीवांचे संरक्षण करणे

गरजेचे आहे. मोठ्या प्रमाणात वृक्षतोडीमुळे जंगले नष्ट होत असून त्यामुळे वन्यप्राण्यांचा अधिवास संपत चालला आहे. अशीच जंगले नष्ट करत राहिल्यास नैसर्गिक आपत्तींना सामोरे जावे लागेल. यासोबतच पृथ्वीचे सौंदर्यही संपुष्टात येईल. त्यामुळे आजपासूनच वन्यजीव वाचवण्यासाठी प्रयत्न करायला हवेत. वन्यजीव नामशेष होण्याचे पहिले कारण म्हणजे मानवाकडून त्यांचा अधिवास आणि अन्न नष्ट करणे. सध्या माणूस रस्ते, रेल्वे लाईन, कारखाना अशी मोठी बांधकामे करत आहे. मात्र त्यासाठी लाखो झाडे तोडली जातात. त्यामुळे जंगलांचा सातत्याने ऱ्हास होत आहे. जंगले नष्ट झाल्यामुळे अनेक वन्यप्राणी उपासमारीने मरतात आणि हळूहळू त्यांच्या प्रजाती नामशेष होऊ लागतात. जर आपण कोणाचे घर आणि अन्न हिसकावून घेतले तर त्याचे जगणे कठीण होते. संसाधनांचा अतिवापर आणि शोषण हे देखील वन्यजीव नष्ट होण्याचे कारण आहे. आजच्या आधुनिक युगात संसाधनांची कमतरता नाही. पण संसाधनांचा वापर हुशारीने करायला हवा. कारण त्याच्या अनैसर्गिक वापरामुळे निसर्गाची हानी होते आणि त्याचा थेट परिणाम वन्यजीवांवर होतो. याशिवाय करमणुकीसाठी किंवा बेकायदेशीरपणे प्राण्यांची शिकार करणे हे मानवाचे घृणास्पद कृत्य आहे. अनेक लोक त्यांच्या शरीरातून काही उत्पादने मिळविण्यासाठी प्राण्यांना मारतात. त्यामुळे वन्यप्राण्यांनाही धोका निर्माण झाला आहे. संशोधनासाठीही अनेक ठिकाणी प्राणी मारले जातात. अनेक प्रयोगशाळांमध्ये प्राण्यांचा वापर चाचणीसाठी केला जातो. याहूनही अधिक वन्यजीव नामशेष होण्याच्या मार्गावर आहेत.

वन्यजीव नष्ट होण्यामागे प्रदूषण हेही एक प्रमुख कारण आहे. कारण पर्यावरणीय परिस्थितीतील अनावश्यक बदलांमुळे अनेक प्राण्यांसाठी वातावरण अनुकूल नाही. त्यामुळे झाडे-वनस्पती आणि वन्यजीवांच्या प्रजातींची संख्याही कमी होत आहे. अशाप्रकारे जंगलतोड, अवैध शिकार, वाढते प्रदूषण, हवामान बदल, तापमान आणि संसाधनांचे अत्याधिक शोषण ही वन्यजीव नामशेष होण्याची प्रमुख कारणे आहेत. वन्यप्राण्यांच्या रक्षणासाठी सर्वप्रथम बेकायदेशीर कामांवर बंदी आणावी लागेल. अनेक लोक त्यांच्या कातड्या, नखे, दात, शिंगे, पंख यासाठी प्राण्यांची शिकार करतात. सरकारने अशा बेकायदेशीर कृत्यांना कठोरपणे आळा घालायला हवा. अशा लोकांना कठोर शिक्षा आणि दंड व्हायला हवा. जेणेकरून पुढच्या वेळी असे लोक प्राण्यांची शिकार करण्यापूर्वी दहा वेळा विचार

करतात. याशिवाय वन्यजीव अभयारण्याला अधिक महत्त्व द्यावे लागेल. कारण अभयारण्य हे त्यांच्यासाठी सर्वात सुरक्षित ठिकाण आहे. लोकांमध्ये वन्यजीवांबद्दल जागरूकता वाढवली तर आपण वन्यजीव नष्ट होण्यापासून वाचवू शकतो. त्यासाठी पेटासारख्या संस्था स्थापन करून प्रत्येक गावात आणि शहरात जनजागृतीसाठी मोहीम राबवली पाहिजे. माणसाने झाडे तोडणे बंद केले पाहिजे. कारण जर आपण त्यांचे घर काढून घेतले तर त्यांचे जगणे खूप कठीण होईल. त्यामुळे अनेक वन्यजीव नामशेष झाले आहेत. म्हणूनच आपण लोकांना अधिकाधिक झाडे तोडण्यापासून रोखून त्याबद्दल जागरूक केले पाहिजे.

यासोबतच प्रदूषणही कमी करायचे आहे. कारण जलप्रदूषण, वायू प्रदूषण आणि मातीचे प्रदूषण पर्यावरणाच्या परिसंस्थेवर विपरित परिणाम करतात आणि प्राणी प्रजातींचे अधिवास नष्ट करतात. त्यामुळे प्रदूषणावर नियंत्रण ठेवणेही आपल्यासाठी आवश्यक आहे. वाढत्या लोकसंख्येमुळे मानवी राहण्यासाठी योग्य जागा कमी होत आहेत. त्यामुळे मानव वस्तीसाठी जंगले नष्ट करत आहेत. परंतु जर लोकसंख्या वाढीचा वेग कमी झाला तर वन्यजीव संरक्षणावर याचा आणखी मोठा परिणाम होईल. वाढदिवस, सण, उत्सवात एकच रोप लावण्याचा संदेश लोकांपर्यंत पोहोचवला पाहिजे. त्यामुळे झाडांची संख्या वाढेल आणि जंगलही वाढेल. मोठमोठ्या कारखान्यांचे बांधकामही जंगलातून हटवावे लागेल. जेणेकरून या लोकांच्या प्रकृतीची हानी होणार नाही. या सर्व उपायांशिवाय प्लास्टिकचा वापर कमी करायचा आहे. कारण प्लास्टिक खाल्ल्याने अनेक वन्यप्राण्यांचाही मृत्यू होतो. जगातील सर्व वन्यजीव आणि वनस्पती आपल्या निसर्गाच्या सौंदर्यात भर घालतात. पक्षी आणि प्राण्यांच्या आवाजामुळे आपले वातावरण आणि निवासस्थान खूप सुंदर बनते. पण आजही माणूस पैशाच्या लोभापायी त्यांची हत्या करत आहे. झाडे तोडून त्यांनी वन्यप्राण्यांचे घर व अन्न हिरावून घेतले आहे. सध्या फक्त भारतातच अशा अनेक प्राण्यांच्या प्रजाती आहेत, ज्या पूर्णपणे नामशेष झाल्या आहेत. पण आता त्यांना वाचवायचे आहे, कारण निसर्ग त्यांच्यावर अवलंबून आहे. निसर्ग आपल्यावर कोपला तर आपले आणि आपल्या भावी मुलांचे भवितव्य धोक्यात येऊ शकते. म्हणूनच आजपासूनच वन्यजीवांचे संवर्धन करायला सुरुवात करा.

•••

वाघांबद्दल रोचक माहिती (संकलन)

कु. किर्ती पेंदाम , बी.एस्सी. भाग १

नाव	वाघ	अंतरावरून सुद्धा ऐकू शकतो.
वाघाचे शास्त्रीय नाव	पँथेरा टायग्रिस	११. वाघ हा ९० किलोमीटर प्रतितास या वेगाने धावू शकतो.
वंश	कणाधारी	१२. वाघ हा जवळजवळ आठ मीटर लांब आणि पाच मीटर उंच उडी मारू शकतो.
जात	सस्तन	१३. वाघाची शरीररचना इतकी मजबूत असते की त्याच्या मृत अवस्थेत सुद्धा वाघ काही वेळासाठी उभा राहू शकतो.
वर्ग	मांसभक्षक	१४. वाघाचे पाठीमागचे पाय पुढच्या पायांपेक्षा लांब असतात.
कुळ	मार्जार कुळ	१५. जास्त करून वाघांचे डोळे पिवळे असतात. परंतु पांढऱ्या वाघांचे डोळे जास्त करून निळे असतात.
माहेरघर	भारत देश	१६. वाघ साधारणपणे दहा ते पंधरा वर्षे जगतो. परंतु काही विशेष परिस्थितीमध्ये वाघ पंचवीस वर्षांपर्यंत जिवंत राहू शकतो.
१. वाघाच्या प्रति जागरूकता वाढविण्यासाठी दरवर्षी २९ जुलै हा दिवस वर्ल्ड टायगर डे या नावाने साजरा केला जातो.		१७. वाघाची डरकाळी खूप मोठी असते. वाघ नेहमी आपल्या दुरवरच्या वाघाबरोबर संवाद साधण्यासाठी डरकाळी फोडतात. वाघाचा आवाज ऐकला की जंगलात राहणाऱ्या प्रत्येक प्राण्यावर संकट आल्यासारखे वाटते.
२. साइबेरियन टाइगर (Siberian Tiger) हा सर्वात मोठा वाघ आहे.		१८. जंगली वाघाला खूप लवकर भूक लागते. आणि जर वाघ दोन-तीन आठवडे भुकेलेला राहिला तर त्याचा मृत्यू होऊ शकतो.
३. पूर्ण जगामध्ये जवळजवळ ७० टक्के वाघ भारतामध्ये आढळतात. सन २००६ मध्ये फक्त चौदाशे वाघ जिवंत होते. २०१६ मध्ये यांची संख्या ३८९० झाली होती. आता त्यांची संख्या ६००० च्या वर आहे.		१९. वाघ इतर जनावरांच्या आवाजाची नकल सुद्धा करू शकतो. भक्ष्याला आपल्याकडे आकर्षित करण्यासाठी हा एक चांगला पर्याय त्याच्याकडे आहे.
४. वाघ पूर्ण जगातील मांजर प्रजाती मधील सर्वात मोठा प्राणी आहे.		२०. वाघ आपल्या शिकारला गळा धरून मारतो. याशिवाय गळ्याची नस तुटल्यानंतर रक्ताच्या कमी मुळे सुद्धा शिकार मरते.
५. पृथ्वीवरील सर्वात मोठ्या मांसाहारी प्राण्यांमध्ये वाघ तिसऱ्या क्रमांकावर आहे.		२१. वाघाचे दहा सेंटीमीटर चे दात खूप मजबूत असतात.
६. वाघाच्या जन्मानंतर एक आठवडा पूर्णपणे अंध असतो. ज्या मधील अर्धे वाघ हे पूर्ण वयस्क होण्याआधीच मृत्युमुखी पडतात.		२२. असं म्हणतात की जर आपण वाघाकडे पहात असलो तर वाघ आपल्यावर हल्ला करेल याची शक्यता खूप कमी असते.
७. वाघाच्या जन्मानंतर दोन वर्षांपर्यंत पिलांची देखभाल फक्त मादा करते.		
८. आपल्या मानवी बोट्याच्या निशाणा प्रमाणे वाघाच्या शरीरावरील पट्टे सुद्धा वेगवेगळे असतात.		
९. वाघाची रात्रीच्या वेळी पाहण्याची क्षमता मनुष्याच्या तुलनेने जवळ जवळ सहा पटीने चांगली असते.		
१०. वाघाचा डरकाळी फोडण्याचा आवाज खूप तेज असतो. हा आवाज आपण तीन किलोमीटर दूर		

२३. माणसाच्या तुलनेने वाघाची लक्षात ठेवण्याची क्षमता ३० टक्के जास्त असते.
२४. वाघाच्या मेंदूचे वजन ३०० ग्रॅम असते.
२५. एक वयस्क वाघ एका वेळी चाळीस किलो मांस खाऊ शकतो. यानंतर तो चार ते पाच दिवस शिकार करत नाही.
२६. वाघाचे लॅटिन नाव **Panthera Tigris** आहे.
२७. पूर्ण जगामध्ये वाघाला शक्तीचे प्रतीक मानतात.
२८. भारताशिवाय वाघ हा बांगलादेश, मलेशिया आणि दक्षिण कोरियाचा राष्ट्रीय प्राणी आहे.
२९. भारतामध्ये वाघाच्या शिकारीवर बंदी आहे. याशिवाय त्याच्या शरीराच्या कोणत्याही भागाची विक्री करणे हा कायद्याने गुन्हा आहे.
३२. वाघाची शेपटी त्याच्या शरीराच्या एक तृतीयांश असते. ही त्याला पळताना संतुलन राखण्यासाठी मदत करते.
३३. वाघ दिवसातील सोळा तास झोपण्या मध्ये घालवतो.
३४. वाघाचा गर्भधारण काळ साडेतीन महिन्यांचा असतो. मादा वाघ एका वेळी तीन ते चार पिळ्ळांना जन्म देतो.
३५. वाघाच्या पंजाच्या निशानीला **pug mark** म्हणतात.
-

वन व वन्य प्राण्यांचे संवर्धन ही सर्वांची जबाबदारी

कु. सिमरन श्रीवास्तव, बी.ए. भाग २

मानवाने पुरातन काळापासून वने व वनचारांचे महत्त्व ओळखले होते. म्हणूनच वेद, पुराण, पौराणिक वाङ्मयात यांचा गौरवपूर्ण उल्लेख आढळतो. वने व वनचारांचे संरक्षण व संवर्धन व्हावे या दृष्टीने या बाबींना धार्मिक आधार देऊन पूजनीय मानले जात होते व संरक्षण केले जात होते. पिंपळ, उंबर, वड, इत्यादी वृक्षांची पूजा केली जाते व वाघ, सिंह, गरुड, घुबड इत्यादी वन्य प्राणी, पक्षी, देवदेवतांची वाहन समजले जात असत. मात्र विसाव्या शतकात परिस्थिती मात्र बदलली. वाढती लोकसंख्या, त्यांच्या वाढत्या गरजा, अमर्याद प्रमाणात झालेली शिकार या सर्वांचा एकत्रित परिणाम म्हणजे वनाचे प्रमाण कमी होऊ लागले व त्यात राहणाऱ्या प्राण्यांची संख्या हळूहळू घटू लागली.

वन पर्यावरणाचे संतुलन राखण्यात महत्त्वाचे कार्य करत असतात. वनस्पतीचे व झाडांचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. हे आपणा सर्वांना ठाऊक आहे. शुद्ध हवा, मातीची पोत टिकवून ठेवणे या गोष्टी वनांमुळे शक्य आहेत. याशिवाय वने आपल्याला फळे, फुले, औषध, इमारत लाकूड कागदासाठी कच्चांमाल, जनावरांसाठी वैरण, शेतीसाठी हिरवे खत, या साऱ्या गोष्टी मोफत दिल्या जातात.

वन्य प्राणी हे वनांचे अविभाज्य अंग आहे. निसर्गातील अन्नसाखळीत वनस्पती या प्राथमिक उत्पादक असतात तर त्यावर अवलंबून असणारे प्राथमिक उपभोक्ते तृणभक्षी. पशुपक्षी दुय्यम उपभोक्ते. मांसाहारी प्राणी या तृणभक्तीवर आपली उपजीविका करतात. अशाप्रकारे

अन्नसाखळीत वाघ, बिबट, सिंह यासारखे जंगली प्राणी सर्वोच्च स्थानावर असतात. त्यांचे अस्तित्व अबाधित असणे म्हणजेच पर्यायाने त्यांच्या खालच्या स्तरावर सरळ सुरळीत असण्यासारखे आहे. आज जंगलामध्ये मिळणारे इतर प्राणी हिंस्त्र प्राण्यांना मिळत नाही. म्हणून ते गावाकडे वळत असून गावाशेजारी असणाऱ्या शेतात काम करणाऱ्या मानवावर, घरी गोठ्यात असणाऱ्या प्राण्यांवर, पाळीव प्राण्यांवर किंवा गावाशेजारी चरणाऱ्या पाळीव प्राण्यांवर आक्रमण करण्याचे, आपली भक्ष बनण्याचे प्रमाण वाढत असल्याचे चित्र सर्वत्र दिसत आहे. आज वन्य

प्राणी गावात येऊन शिकार करताना दिसत आहेत. शेतावर काम करणाऱ्या मजुरांवर वन्य प्राण्यांचे हल्ले हे आमच्या गडचिरोली आणि चंद्रपूर जिल्ह्यासाठी नित्याची बाब झालेली आहे. यामध्ये अनेकांची जीव गेलेली असून केवळ तुटपुंजी शासनाची मदत या लोकांना मिळते. मात्र कायमस्वरूपी अशी कोणतीही तरतूद नसल्यामुळे दिवसेंदिवस वन्य प्राण्यांमुळे मानवी जीव धोक्यात असल्याचे चित्र जंगलव्याप्त क्षेत्रातील गावांमध्ये दिसते. त्यामुळे शेतीवर उपजीविका करणाऱ्या शेतकऱ्यांच्या समोर मोठा प्रश्न निर्माण होतो. यावर शेतकरी उपाय म्हणून जंगलव्याप्त क्षेत्रातील शेतीवर ताराची कुंपण करून त्यावर विद्युत प्रवाह सोडताना दिसत आहेत. त्याचा दुष्परिणाम म्हणजे वन्य प्राण्यांसोबत मानव प्राण्यांनाही यापासून धोका संभवतो व नाहकच अनेकांचा जीव गमवावा लागतो. जंगलात मोह वेचणाऱ्या, तेंदू पत्ता गोळा करणाऱ्या मजुरांवर वाघांचे हल्ले हे आमच्या जिल्ह्यासाठी नित्याची बाब ठरली आहे. या बाबीला मुख्य कारण म्हणजे वन्य प्राण्यांचे जंगलातील भक्ष्य कमी झाले आहेत. त्यामुळे ते आपल्या भक्ष्याच्या शोधात गावाकडे मोर्चा वळवू लागले आहेत व यामुळे मानवाला किंवा शेतकऱ्यांना यामुळे शेती करणे

किंवा वनांवर आधारित मध गोळा करणे, तेंदू पत्ता गोळा करणे, मोहफुल जमा करणे धोक्याचे होऊन बसलेले आहे. मानवाच्या प्रगतीसाठी, विकासासाठी निसर्गावर मात करणाऱ्या महत्वकांशी स्वभावामुळे निसर्गात हस्तक्षेप होत असतो. त्यामुळे वन्य प्राण्यांना पूर्णतः अभय मिळावे, मानवी हस्तक्षेप होऊ नये या दृष्टीने राष्ट्रीय उद्याने किंवा अभयारण्य ही संकल्पना पुढे आली. राष्ट्रीय उद्याने किंवा अभयारण्य स्थापन करताना वाघ, सिंह, गव्हा, हत्ती यासारख्या मोठ्या प्राण्यांचे रक्षण करणे हा उद्देश जाणवला तरी त्यामागे तेथील संपूर्ण निसर्गाचे रक्षण करणे हाच एकमेव उद्देश दिसतो. राष्ट्रीय उद्याने किंवा अभयारण्यात वनांची तोड होत नाही. वन्य प्राण्यांच्या आश्रयस्थानाचा विकास करण्याची कामे हाती घेतली जातात. शक्यतो अशी क्षेत्र असावे असा दृष्टिकोन असतो आणि म्हणून पर्यावरणाचे रक्षण झाले तरच वन्य जीवांचे रक्षण होईल असे मला प्रामाणिकपणे वाटते आणि यासाठी आपणा सर्वांची सामूहिक जबाबदारी असून 'जीव जीवस्य जीवनम्' ही उक्ती सार्थ ठरेल असे मला प्रामाणिकपणे वाटते.

•••

वाघांचे प्रकार (संकलन)

कु. चेशीया शेंडे, बी.एस्सी. भाग १

वाघांचे प्रकार

१. बंगाल वाघ (ठमदहंस ज्यहमत)
२. मलायन वाघ (डंसंलंद ज्यहमत)
३. सायबेरियन वाघ पइमतपंद ज्यहमत
४. सुमात्रन वाघ (नउंजतंद ज्यहमत)
५. बाली वाघ (ठंसप ज्यहमत)
६. दक्षिण चीनी (वनजी बीपदं ज्यहमत)
७. इंडोचायनिज वाघ. (पदकवदमेपंद ज्यहमत)

बंगाल वाघ :- या वाघाला रॉयल बंगाल बाघ (पँथेरा टायग्रिस) किंवा इंडियन वाघ या नावाने देखील ओळखले जाते. बंगाल वाघ ही वाघांची सर्वात मोठी उपप्रजाती आहे, ज्यात नरांचे वजन ५७० पौंड आणि मादीचे वजन ३५० पौंड आहे. हे वाघ भारतामध्ये भूतान नेपाळ आणि बांगलादेश मध्ये आढळतात बंगाल वाघात सर्वात नाव अंकित जातींपैकी एक आहे. बंगालच्या वाघांना काळ्या पट्ट्यांसह चमकदार केशरी कोट आणि पांढरे पोट असते. त्यांच्याकडे

स्नायुंचा बांध आणि एक शक्तिशाली जबडा आहे, ज्याचा वापर ते शिकार खाली करण्यासाठी करतात. बंगाल वाघ हे त्यांच्या क्रूरतेसाठी ओळखले जातात आणि वाघांच्या सर्व उप-प्रजातींमध्ये ते सर्वात आक्रमक आहेत.

बंगाल वाघ जंगले, गवताळ प्रदेश आणि पाणथळ प्रदेशांसह विविध अधिवासांमध्ये राहतात. ते भारतातील सुंदरबन राष्ट्रीय उद्यान आणि भूतानमधील रॉयल मानस राष्ट्रीय उद्यानासह अनेक संरक्षित भागात आढळतात. सध्या धोक्यात असलेल्या प्लॅन्ट रेड लिस्टमध्ये धोक्यात म्हणून सूचीबद्ध आहेत.

मलायन वाघ - हा वाघ आणि पदकव - बीपदमेम वाघमध्ये बरेच साम्य आहे. गेल्या काही वर्षांपासून ते धोका दायक गंभीर संकटात गेले आहेत. त्यांची संख्या कमी होत आहे. मलायन वाघ ;चंदजीमतं जपहतपे रंबोवदपद्ध मलेशिया आणि थायलंडमध्ये फक्त मलया द्वीपकल्पाच्या दक्षिणेकडील टोकावर आढळतो. त्यांच्या सर्वात लहान उपप्रजाती ज्यात नरांचे वजन २६० पौंड आणि मादीचे वजन

१८० पौंड आहे. मलायन वाघांना गडद नारिंगी आवरण असते ज्यामध्ये पातळ, मोठ्या अंतरावर पट्टे असतात. त्यांच्याकडे एक साठा बांधणी आणि गोलाकार डोके आहे, जे त्यांना एक विशिष्ट स्वरूप देते. मलायन वाघ उष्णकटिबंधीय जंगले आणि खारफुटीच्या दलदलीसह विविध अधिवासांमध्ये राहतात. त्यांना अधिवासाचे नुकसान आणि शिकारीमुळे धोका आहे आणि सध्या ते धोक्यात असलेल्या प्लॅन्ट रेड लिस्टमध्ये धोकादायक म्हणून सूचीबद्ध आहेत.

सायबेरियन वाघ :- सायबेरियन वाघाला अमर वाघ, असुरियन वाघ, मंचूरियन वाघ किंवा कोरियन वाघ या नावाने देखील ओळखले जाते. हे वाघ रशिया, कोरिया व चीन या देशांमध्ये आढळतात. सायबेरियन वाघ (पॅथेराटायग्रिस अल्टायका) प्रामुख्याने रशियामध्ये आढळतो. या वाघांच्या सर्वात मोठ्या उपप्रजाती मधील नरांचे वजन ६६० पौंड आणि मादीचे वजन ४०० पौंड असते. सायबेरियन वाघांना रुंद, गडद पट्टे असलेला जाड नारिंगी कोट असतो. त्यांचे डोके विस्तीर्ण आणि स्नायूंची रचना ज्यामुळे ते त्यांच्या निवासस्थानाच्या थंड आणि बर्फाच्या वातावरणासाठी योग्य आहेत. या वाघांनाही अधिवास नष्ट होण्याचा आणि शिकारीचा धोका असतो. ते सध्या धोक्यात असलेल्या प्लॅट रेड लिस्टमध्ये धोकादायक म्हणून सूचीबद्ध आहेत.

सुमात्रन वाघ- सुमात्रन वाघ फक्त इंडोनेशियातील सुमात्रा बेटावर आढळतात ते इतर जातींपेक्षा आकाराने लहान असतात. म्हणजे ते बंगाल किंवा सायबेरियन वाघांच्या अर्धा भाग एवढाच त्यांचा आकार असतो.

बाली वाघ- बाली वाघ इंडोनेशियामध्ये आढळला होता. आता त्याच्या जाती नामशेष झाल्या आहेत. ते बाली वाघ, सुमात्रन वाघ आणि जावा वाघ समवेत इंडोनेशिया बेटावर राहत होते.

दक्षिण चीन वाघ- दक्षिण चीनी वाघांना (पॅथेरा

टायग्रिस अमोयेन्सिस) जिया में वाघ किंवा एम आय वाघ या नावाने ओळखले जाते. हे मध्य आणि पूर्व चीनमध्ये आढळतात. दक्षिण चीन वाघ अत्यंत दुर्मिळ प्रजाती आहेत. तसे ते नामशेष झाल्यातच वर जमा आहेत. त्यापैकी फक्त तीस-चाळीस वाघ शिल्लक आहेत आणि ते सर्व प्राणी संग्रहालयात आहेत. हा वाघ दक्षिण चीनमधील काही संरक्षित भागातच आढळतो. ते वाघांच्या सर्वात धोक्यात असलेल्या उपप्रजातींपैकी एक आहेत

इंडोचायनीज वाघ- या वाघांना कॉर्बेटचे वाघ म्हणून ओळखले जाते. इंडोचायनीज वाघ (पॅथेरा टायग्रिस कॉर्बेट्टी) तो थायलंड, चिन, बर्मा, कंबोडिया, लाओस आणि व्हिएतनामसह आग्नेय आशियातील अनेक देशांमध्ये आढळतो. ते बंगाल वाघापेक्षा लहान आहेत. नरांचे वजन ४४० पौंडांपर्यंत आणि मादीचे वजन २६० पौंडांपर्यंत असते. इंडोचायनीज वाघांना बंगालच्या वाघापेक्षा गडद केशरी कोट आणि अरुंद पट्टे एकमेकांच्या जवळ असतात. त्यांच्याकडे एक लांब शरीर आणि एक अरुंद कवटी आहे, ज्यामुळे त्यांना एक विशिष्ट देखावा मिळतो. इंडोचायनीज वाघ उष्णकटिबंधीय जंगले आणि गवताळ प्रदेशांसह विविध अधिवासांमध्ये राहतात. त्यांना अधिवासाचे नुकसान आणि शिकारीमुळे धोका आहे आणि सध्या ते धोक्यात असलेल्या प्लॅट रेड लिस्टमध्ये धोकादायक म्हणून सूचीबद्ध आहेत.

•••

Human – Leopard/Tiger Conflict An Emerging Issue in Gadchiroli & Chandrapur District.

Ku. Jagruti Shende, B. Sc. Final

Leopard is an important animal in human-wildlife conflict. Leopard adapts itself to any situation. It lives in forest-like habitats right next to human settlements. The leopard's favorite food is dogs and pigs. These animals are more numerous in forested villages where there is filth, dirt and debris. Such villages are a fertile habitat for leopards. Because of this, a leopard-like animal roams around the village.. When the number of dogs in this village decreases, the leopard preys on loose and medium-sized domestic animals. Such situations increase the incidence of leopards coming to the village and hunting. When there is a presence of leopard in the village and near the village, the possibility of attack by this leopard increases on the villagers who go to defecate very early in the morning. This is the reason for the increased presence of leopards in the village, which means animal-human conflict or leopard-human conflict.

In this type, the villagers are attacked by wild animals after they enter the forest near the village. The main reasons for going to the forest for daily necessities in the forest are to collect firewood, to collect wild fruits and berries, to collect molasses and to cut

bamboo. While collecting moha, tendu and wild fruits, the villagers enter the habitat of wild animals in the dense forest. While doing all the work of collection while sitting, the movement of man becomes like an animal, so tiger-leopard attacks nearby. The attack is so strong that the human being dies on the spot. This conflict is called human-wildlife conflict. It includes tiger, leopard, bear and wild boar.

Citizens go to the forest to collect Ranmewa, Mohankul, Tendupane. In addition, they go to the forest to collect firewood for fuel throughout the year. Laborers have access to poaching and cutting bamboo.

There has been an increase in incidents of tiger and leopard attacks in the forested areas of the district. A total of six people lost their lives one after the other in

the last 20 days. All these incidents have happened in the forest on the outskirts of the village.

Massive efforts have been launched to capture the problem tiger of Gadchiroli, two, including a seven-year-old boy, were killed by it and a leopard taking the number of people killed in human-animal conflict in the last eight months to 11, 8 of them in just one month.

As reported by TOI, at least 10 problem leopards captured from Chandrapur district were released in neighboring Gadchiroli in little over a year. Now, not only tigers, but these leopards too are creating problems for locals.

Official figures reveal that Maharashtra is reeling under the worst-ever human-animal conflict with 57 deaths in the last 8.5 months. Of these 57 deaths, 41 were due to tigers, 11 by leopards, 4 by wild boars

and 1 by an elephant. Most of the deaths are in Chandrapur and Gadchiroli districts.

There are a large number of Mohankula trees in the thicket. Mohangul collection work is carried out on a large scale in some parts of Sawli, Mool, Qsadevahi, Nagbhid and Chandrapur talukas. Generally, the work of Mohangul collection starts from March-April. Starting from 4 in the morning to collect mohangul.

It is become Normal to every reader of news paper about the news of farmers death because of wild animal. As we already know that the situation of farmer or villagers are financially weaker. They have to fight for their survival with wild animals as well as with the government. When any persons died in the attack of wild animal government gives some lakhs to the family, but family will never overcome from total Loss.

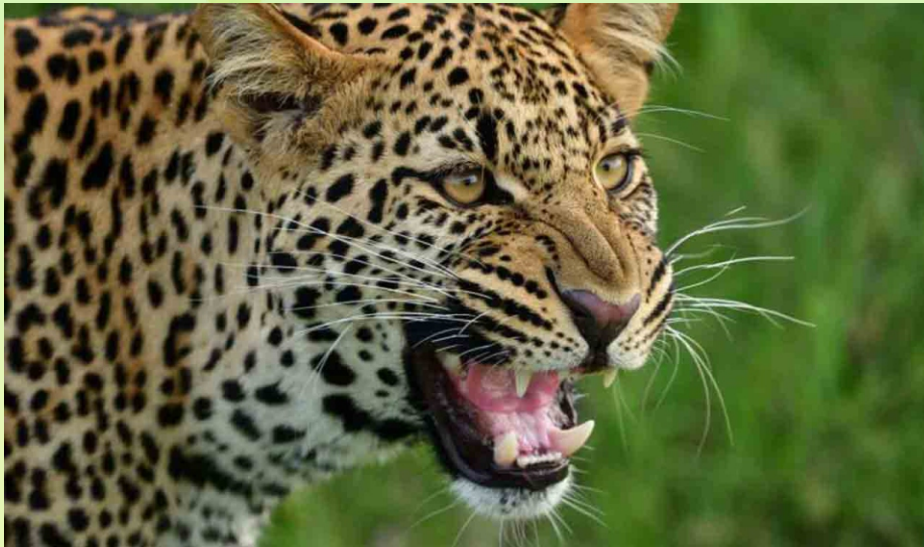
...

The Characteristics & Physical Features of a Tiger

Ku. Jagruti Shede, B. Sc. Final

The tiger is a powerful and colourful species of big cat. They are native to isolated areas of Asia and east Russia. A tiger is solitary in nature, marking out its territory and defending it from other tigers. In order for it to survive and thrive in its own habitat, the tiger has powerful physical features. From razor-sharp teeth to muscular legs, he can catch prey and put up a fight from potential poachers.

Size

An adult tiger can grow as long as 13 feet (4m) and weigh up to 650 pounds (296kgs). The females are usually smaller than the males. The size of a tiger depends on the subspecies and the geographical location of its habitat. The northern subspecies tend to be larger than those in the south. The

male adult Bengal tiger found in northern India can weigh up to 480 pounds (218kgs) and measure just less than 11 feet (3.4m). On the other hand, the Sumatran tiger who's native to the Indonesian island of Sumatra can weigh up to 265 pounds (120kgs) and measures 8 feet (2.5m).

Hair

Tigers have hair all over their body to insulate, protect and camouflage themselves in their habitat. They have two types of hair—guard hair and underfur. The guard hair is long in length and protects the skin. The underfur is shorter and traps air in order to insulate. The colour of the hair provides camouflage. There's also a distinct dark striping pattern on

its hair and skin. Each tiger has its own individual pattern. They are usually light orange to reddish in colour. Some tigers whose both parents have a mutated gene can be white in colour with brown stripes.

Tail

An adult tiger's tail can grow up to 3.3 feet (1m) in length. It also uses its tail to communicate. If he is relaxed, then the tail hangs loosely. If he is feeling aggressive, he'll move the tail quickly from side to side. Alternatively, he'll hold it low and twitch it every once in a while.

Teeth and Jaw

The tiger uses his powerful jaw to trap and kill prey. Each tiger has approximately 30 razor-sharp teeth in its mouth. Tigers have the largest canines of all big cat species. The canines can grow up to 3 inches (7.6cm) in length and are used to sever the prey's neck. Back teeth are used to shear meat off the prey's bone. The small, front incisors pick small pieces of meat and feathers from prey. The older the tiger, the more worn down the teeth get. In the wild if a tiger's teeth are too worn down and become useless, he could die from starvation.

Legs and Claws

Thanks to a muscular pair of legs, the tiger is a fast predator. Five sharp claws on each

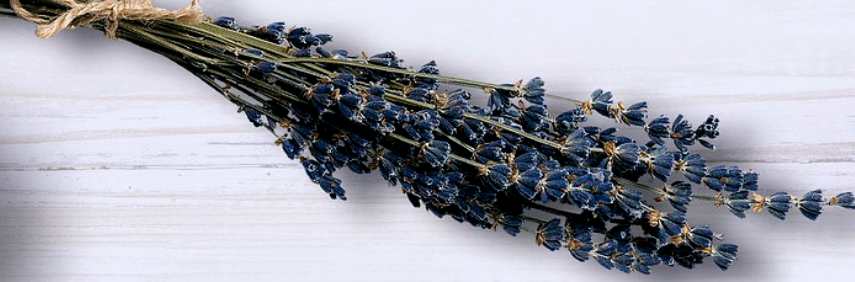
foot are a vital weapon against any prey or threat to the tiger. The tiger scratches its claws against trees to sharpen them. A sheath covers them when they aren't needed. The claws allow a tiger to climb and grasp things. A male's paws are larger than that of a female tiger.

Eyesight

The tiger has good survival skills with strong eyesight. It has large pupils and lenses, which allows it to see clearly in the daytime. During the night-time, the tiger can see six times more clearly than humans. This is why it will often hunt for prey at night.

• • •

मराठी
विभाग

वेध स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवाचा

कु. रिया चोपडे बी. ए. भाग १

‘तिरंगा’ आपल्या देशाचा अभिमान व सन्मान आहे. आपला राष्ट्रध्वज आपल्यासाठी धैर्याचे व प्रेरणेचे प्रतीक आहे. तिरंगा आपल्या स्वातंत्र्य सैनिकांच्या बलिदानाची आठवण करून देतो.

आपल्या ध्वजाचा अधिक सन्मान करण्यासाठी ‘आजादी का अमृत महोत्सव’ अंतर्गत हर घर तिरंगा मोहीम राबविण्यात आली. ही मोहीम भारतीयांना त्यांच्या घरी राष्ट्रध्वज फडकविण्याची प्रेरणा देते.

लोकांच्या हृदयात देशभक्ती जागृत करणे, आपल्या राष्ट्रध्वजाबद्दल जागरूकता वाढविणे हा ‘हर घर तिरंगा’ या उपक्रमाचा मुख्य हेतू आहे.

‘हर घर तिरंगा’ या मोहिमेअंतर्गत ध्वजारोहण सर्व निवासस्थान, शासकीय, निम शासकीय कार्यालये, औद्योगिक संस्था, शाळा, विद्यालये इ. सर्व ठिकाणी केले गेले. तसेच...

सर्व प्रसार माध्यमातून देशाभिमान व जनजागृती मोहीम राबवावी. तिरंगा आपल्या देशाची शान आहे ही मोहीम यशस्वी होण्यासाठी सर्वांनी राष्ट्रध्वजाशी संबंधित सुचनांचे पालन करावे. तसेच भारताच्या प्रत्येक नागरिकाने या मोहिमेत सक्रिय सहभाग घ्यावा!

“घरो घरी तिरंगा फडकवू,

स्वातंत्र्याचा अमृतोत्सव...

अभिमानाने साजरा, करू!”

१५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला ब्रिटिश साम्राज्यातून स्वातंत्र्य मिळाले. आपल्या भारत देशाला स्वातंत्र्य मिळून ७५ वर्षे पूर्ण झाली. आणि त्यामुळेच आज आपण स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव अतिशय आनंदाने, उत्साहाने आणि देशभक्तीने प्रेरित होऊन साजरा करीत आहोत. याच क्षणाल अजरामर करण्यासाठी आणि स्वातंत्र्य लढ्याची आठवण करून देण्यासाठी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी

यांनी स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवाची सुरुवात केली. ही सुरुवात महात्मा गांधीच्या साबरमती आश्रमापासून १२ मार्च २०२१ पासून ७५ आठवड्यांसाठी करण्यात आली. अर्थात दोन वर्षे भारत देश अमृत महोत्सव साजरा करत राहील.

स्वातंत्र्याला ७५ वर्षे पूर्ण होत असताना देशातील ७५ ठिकाणी स्वातंत्र्य लढ्यातील ७५ महत्त्वाच्या घटनांची आठवण केली जाणार आहे.

जयघोष स्वातंत्र्यादिनाचा

उत्सव हा राष्ट्रभक्तीचा.

सदैव फडकत राहो तिरंगा आपला

सर्व जगात प्रिय देश आपल

स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव हे स्वावलंबनाच्या दिशेने एक महत्त्वाचे पाऊल आहे. स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवाच्या आयोजनामध्ये स्वातंत्र्य लढ्याची भावना व त्याग अनुभवता येणार आहे. देशातील सर्व हुतात्म्यांना श्रद्धांजली वाहिली जाईल, आपला देश हा विकासाच्या उत्तुंग पातळीवर पोहोचला आहे.

हुतात्मांच्या स्वप्नातील भारत घडविण्याचा संकल्प केला जाईल. या अमृत महोत्सवानिमित्त भारत सरकारद्वारा देशाच्या व तिरंग्यांच्या सन्मानासाठी ‘हर घर तिरंगा’ अभियान राबविले जाणार आहे.

आपला देश हा विकासाच्या उत्तुंग पातळीवर पोहोचला आहे. यासाठी प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष योगदान देणाऱ्यांना स्मरून आपला देश स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे साजरा करत आहे. आणि हा अमृत महोत्सव साजरा करून भारताचा अभिमान संपूर्ण जगासमोर ठेवत आहे. १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारताला ब्रिटिश साम्राज्यातून स्वातंत्र्य मिळाले. आपल्या भारत देशाला स्वातंत्र्य मिळून ७५ वर्षे पूर्ण झाली. आणि त्यामुळेच आज आपण स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव अतिशय आनंदाने, उत्साहाने आणि देशभक्तीने

प्रेरित होऊन साजरा करीत आहोत.

**“एकच तारा समोर, आणिक पायतळी अंगार,
गर्जा जयजयकार क्रांतीचा गर्जा जयजयकार!”**

कवी कुसुमाग्रज यांनी केलेल्या या आवाहनाचे सार्थक होण्यास १५ ऑगस्ट १९४७ चा दिवस उजाडला. पक्षी पिंजऱ्यातून उडाला. स्वातंत्र्याची रम्य प्रभात झाली. असंख्य बलिदानांचे सार्थक झाले आणि भारताला पारतंत्र्यातून मुक्तता मिळून स्वातंत्र्य मिळाले. बघता-बघता स्वातंत्र्याचा प्रवास ७५ वर्षांचा होत आहे. आज आपण भारतीय स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव साजरा करीत आहोत. एखाद्या राष्ट्राच्या जीवनात ७५ वर्षांचा कालखंड हा जरी फार मोठा टप्पा नसला तरी राष्ट्रातील नागरिकांच्या जीवनात स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे पूर्ण करणे महत्त्वाचे आहे.

उत्सव तीन रंगांचा

आभाळी आज सजला!

नतमस्तक आम्ही त्या सर्वांना

ज्यांनी भारत देश घडविला!!

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवात आपली स्वातंत्र्याविषयी कोणती स्वप्ने होती? स्वातंत्र्याकडून आपल्या कोणत्या अपेक्षा होत्या? आज सत्य काय आहे? कुठे होती आपण आणि आता भविष्यात कशी पावले उचलावी लागतील? याचा विचार आपल्याला करायला लागेल. स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवात आपण काय कमावलं आणि काय गमावलं? याचे सिंहावलोकन करण्याच्या टप्प्यावर आपण येऊन पोहोचली आहोत. भारत हा नैसर्गिक साधनसंपत्ती आणि खनिज समृद्ध देश आहे. माथी हिमालय उभा आहे. पायी सागराच्या लाटा लोळण घालत आहेत. देशातून गंगा-गोदावरी, ब्रह्मपुत्रसारख्या रक्त वाहिन्या वाहत आहेत. निजित पक्षी आकाशी भरारी मारतो आहे. सैनिक आणि जवान डोळ्यात तेल घालून देशाची

सीमा रक्षण करत आहेत. किसान लोकराजा बनला आहे. आपल्या देशाला शिमला, कुल्लुमनाली, उटीसारखी समृद्ध पर्यटन स्थळे लाभली आहेत. एकूणच आपला भारत देश सुजलाम सुफलाम आहे.

देशात एकीकडे प्रगती होत आहे आणि दुसरीकडे अनेक गोष्टी आपल्याला वेदना देत आहेत. स्वातंत्र्यासाठी अनेक शूरवीरांनी ऐन तारुण्यात बलिदान दिले. आपले संपूर्ण आयुष्य स्वातंत्र्यासाठी खर्च केले. स्वातंत्र्यासाठी त्यांनी रक्ताचा सडा सांडवला.

स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवात आपल्याला एक गोष्ट मान्यच करावी लागेल की - भारतीय स्वातंत्र्याने आपल्याला खूप काही दिले आहे. परंतु जी असमाधानाचा, असंतोषाचा सूर निघत आहे... त्याला आपणच जबाबदार आहोत आपली आर्थिक, सांस्कृतिक, औद्योगिक प्रगती झाली... पण मूल्यांचा न्हास होत गेला. म्हणूनच एकीकडे आपण वैज्ञानिक प्रगतीच्या मार्गानं झपाट्याने परिवर्तन करीत आहोत. परंतु त्याच वेळी दुसऱ्या बाजूने वेगाने वाढणाऱ्या भौतिक व अभौतिक समस्यांच्या दृष्ट विळख्यात आपण अडकल्याने स्वातंत्र्याचा श्वास गुदमरतोय, अशी अवस्था झाली आहे. म्हणूनच स्वातंत्र्याच्या या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त देशतील जनतेला एवढेच आव्हान करतो. आपला देश स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे साजरा करत आहे आणि हा अमृत महोत्सव साजरा करून भारताचा अभिमान संपूर्ण जगासमोर ठेवत आहे.

उत्सव हा अमृत महोत्सवाचा,

दिवस आहे स्वातंत्र्याचा गौरवाचा,

वसा बाळगू आपण देशभक्तीचा...

जय हिंद! जय भारत!!

...

जी-२० आणि आपला भारत

कु. अंजली चावर बी. ए. भाग ३

मागील एका वर्षापासून जी-२० हा शब्द टीव्ही, वर्तमानपत्रे, सोशल मीडिया तसेच अनेकांच्या तोंडून ऐकायला, वाचायला मिळत होता. आपल्याला काय त्याचे? अशा अनेक घटना घडत असतात आणि इतिहासजमा होत असतात असेच वाटले. कारण देश व जागतिक पातळीवर होणाऱ्या अशा मोठ्या घटनांचे महत्व व गांभीर्य फारसे आमच्या परिसरापर्यंत पोहचत नाहीत म्हणून आम्हालाही फारसे काही देणे घेणे नाही असेच वाटत राहते. त्यापैकी एक मीसुद्धा होते. परंतु यावेळी भारतात विविध ठिकाणी झालेल्या आणि जगातील २० देश सहभागी होत असलेल्या जी-२० अंतर्गत शैक्षणिक परिषदेत प्रत्यक्ष सहभागी होण्याचे निमंत्रण आमच्या महाविद्यालयाचे कर्तव्यदक्ष आणि कल्पक प्राचार्य डॉ राजाभाऊ मुनघाटे सरांना मिळाले. त्यांना केंद्र सरकार आणि कर्नाटक सरकार यांच्या संयुक्त विद्यमाने १२ व १३ एप्रिल २०२३ ला बंगलोर येथे झालेल्या जी-२० च्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेत 'डेमोक्रेसी इन एजुकेशन' या विषयावर आपले विचार मांडण्याकरिता बोलावले होते. त्यांनी परत आल्यानंतर सांस्कृतिक कला महोत्सवात आपले अनुभव कथन करताना जी-२० काय आहे? यावर माहिती दिली.

यामूळे पूर्वी ज्याची फारशी कल्पना नव्हती त्या जी-२० बद्दल आणखी जाणून घेण्याची मोठी उत्सुकता मनात निर्माण झाली. यानंतर अर्थशास्त्राचे प्रा. डॉ संजय महाजन सर व इतरांशी झालेल्या चर्चेतून जी-२० बद्दल समजायला लागले.

जी-२० ही आर्थिकदृष्ट्या प्रगत असलेल्या २० देशांची आणि त्या देशांच्या केंद्रीय बँकेच्या गव्हर्नरांची एक संघटना आहे. जागतिक अर्थव्यवस्थेच्या संदर्भात महत्त्वाच्या प्रश्नांवर चर्चा करण्यासाठी औद्योगिक दृष्ट्या प्रगत आणि विकसनशील देशांना एकत्र आणण्याच्या हेतूने

१९९९ मध्ये या संघटनेची स्थापना करण्यात आली. यात २० देशांचे राष्ट्रप्रमुख, त्यांचे अर्थमंत्री आणि त्या देशांच्या केंद्रीय बँकांचे गव्हर्नर यांची आर्थिक मुद्दावर चर्चा करण्यासाठी वर्षातून एकदा बैठक होते.

जी-२० संघटनेत १९ देश आणि युरोपियन युनियनचा समावेश होतो. अर्जेन्टिना, ऑस्ट्रेलिया, ब्राझील, कॅनडा, चीन, फ्रान्स, जर्मनी, भारत, इंडोनेशिया, इटली, जपान, दक्षिण कोरिया, मेक्सिको, रशिया, सौदी अरेबिया, दक्षिण आफ्रिका, तुर्कस्थान, इंग्लंड आणि अमेरिका हे देश याचे सदस्य आहेत. जगाच्या एकूण उत्पादनाच्या ८५ टक्के उत्पादन जी-२० देशांकडून होते. जगाच्या एकूण व्यापाराच्या ८० टक्के व्यापार या देशांकडून केला जातो आणि जगाच्या एकूण लोकसंख्येच्या दोन तृतीयांश लोकसंख्या या देशांत आढळते.

जी-२० संघटनेतील देशांची वर्षातून एकदा बैठक होते. सदस्य देशांची पाच क्षेत्रीय गटांत विभागणी करण्यात आली असून एका गटात चार देशांचा समावेश करण्यात आला आहे. दरवर्षी एका गटातील सदस्य देशाकडे संघटनेचे अध्यक्षपद असते. ते आळीपाळीने बदलते. संघटनेच्या आजी, माजी आणि भावी अध्यक्षांचा एक व्यवस्थापकीय गट तयार करण्यात आला असून त्याला 'ट्रॉइका' म्हणतात. विद्यमान अध्यक्ष हा या गटाचा सदस्य असतो. विद्यमान अध्यक्ष त्याच्या कार्यकाळापुरते या संघटनेचे सचिवालय स्थापन करतो. या सचिवालयामार्फत संघटनेचे काम चालते. या सचिवालयामार्फतच विविध बैठकांचे आयोजन केले जाते.

संघटनेच्या वार्षिक शिखर परिषदेला सदस्य देशांव्यतिरिक्त १२ कायम निमंत्रित देश आणि अन्य ३० देशांना निमंत्रित केले जाते. संघटनेच्या शिखर परिषदेची विषयपत्रिका दरवर्षी वेगळी असते आणि बहुतेक विषय

जागतिक आर्थिक घडामोडींशी संबंधित असतात. संघटनेतील बलशाली सदस्य देशांमुळे ही संघटना जागतिक अर्थव्यवस्थेला दिशा देण्याचे काम करू शकते.

१ डिसेंबर २२ ते ३० नोव्हेंबर २०२३ या वर्षात जी-२० च्या आयोजनाचा बहुमान भारताकडे आहे. हे निश्चितच आपल्यासाठी गौरवाचे आहे. मुंबई, दिल्ली, बंगलोर, चेन्नई, कलकत्ता, गुवाहाटी, नागपूर, पुणे, सुरत, जोधपूर, उदयपूर, चंदीगड, त्रिवेंद्रम, लखनौ, खजुराहो व कच्छचे रण अशा १५ विविध शहरात या समूहाच्या सभा आयोजित करण्यात येणार आहेत. नागपूर, पुणे याशिवाय काही शहरात त्यांचे आयोजन करण्यातही आले. जागतिक स्तरावरील विविध देशांचा सहभाग असलेला इतका मोठा उपक्रम आपण प्रथमच आयोजित केला. त्यामुळे भारताच्या विविध क्षेत्रातील उपलब्धी तसेच विकास याचे जगाला दर्शन घडवण्याची मोठी संधी यानिमित्ताने चालून आलेली आहे. त्याचा पुढील काळात भारताला नक्की फायदा होऊ शकतो.

या जी-२० सदस्य देशांची भारतातील गुंतवणूक मोठ्या प्रमाणात वाढू शकते. त्यामुळे आपली अर्थव्यवस्था, रोजगार संधी, निर्यात, तंत्रज्ञान, मूलभूत नागरी सेवासुविधा अशा अनेक क्षेत्रात वाढ होत राहिल. सद्या जगातील अनेक देशात मंदीचे सत्र सुरू आहे. मात्र भारतात तशी परिस्थिती

नाही. जी-२० च्या माध्यमातून आपले वेगळे स्थान दाखविण्याची मोठी संधी आपल्याला चालून आली आहे.

भारताची प्रतिष्ठा व प्रभाव यामुळे भारताचा सध्या जागतिक स्तरावर उदो उदो होत आहे. यामुळे भविष्यात जागतिक स्तरावरील आर्थिक, सामाजिक व राजकीय समीकरणे ही बदलविण्याची क्षमता आज फक्त भारताकडेच आहे. या भूमिकेचे भारताच्या विविध क्षेत्रात फार दूरगामी व चांगले परिणाम दिसून येतील. तरुणांचा देश, महागाईवर नियंत्रण, आर्थिक वृद्धीचा विकास दर, जागतिक उत्पादन केंद्र होण्याची क्षमता, कोरोनासारख्या साथीच्या आजारावर यशस्वी मात, डॉलरच्या तुलनेत रुपयाची इतर देशांच्या तुलनेत खूप कमी घसरण, परकीय चलनाचा साठा, सक्षम अर्थव्यवस्था व नियंत्रण अशा अनेक सकारात्मक बाबींच्या लक्षात घेतल्या तर भारत हा आज एका विशिष्ट स्थानावर पोहोचलेला आहे.

अशा या परिषदेत आमचे आदरणीय प्राचार्य साहेब सहभागी होऊन 'डेमोक्रेसी इन एजुकेशन' या विषयावर भूमिका मांडू शकले याचा सार्थ अभिमान माझ्यासारख्या अनेक विद्यार्थ्यांना, पालकांना आणि गडचिरोलीवासीय जनतेला आहे.

•••

आहारातील भरड धान्याचे महत्त्व

योगेंद्र क. सांगोळे एम. एस्सी. भाग २

आपल्या देशात आहारामध्ये भरडधान्यांचा वापर काही नवा नाही. अगदी प्राचीन सिंधू संस्कृतीपासून भरड धान्य हे आपल्या आहाराचा एक प्रमुख भाग होता. उत्खननामध्ये भरड धान्यापासून बनवलेले लाडूही सापडले जे हजारो वर्षांपूर्वी बनवले गेले होते. मात्र, सद्यस्थितीत त्यांचा वापर कमीकमी होत आला. आता परत नव्याने भारतालाच नव्हे, तर जगाला आहारातील भरडधान्यांचे महत्त्व पटू लागले आहे. आरोग्याच्या दृष्टीनेही भरडधान्यांचे महत्त्वही कळू लागले आहे. आता ज्वारी बाजरीच्या भाकरीला समारंभ व हॉटेल मधील जेवणात महत्त्वाचे स्थान मिळत असल्याचे दिसून येते. म्हणूनच २०२३ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय भरड धान्य वर्ष म्हणून साजरे करण्याच्या भारत सरकारच्या ठरावाला ७२ देशांनी समर्थन दिले. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या महासभेने त्याचा स्वीकार करून २०२३ हे वर्ष 'आंतरराष्ट्रीय भरड धान्य वर्ष' म्हणून घोषित केले आहे.

जगभरातच नव्हे, तर आपल्या देशातही जीवनशैलीशी संबंधित अनेक आजार, कुपोषण, शरीरात असलेली विविध जीवनसत्वांची कमतरता, तसेच कमी रोगप्रतिकार शक्ती या सगळ्या गोष्टींचे कारण म्हणजे आपल्या आहारातील पोषक तत्वांचा घसरलेला दर्जा हे आहे. याचवेळी दुसरीकडे रिफाईंड केलेले, पॉलिश केलेले, प्रक्रिया केलेले, रासायनिक पदार्थ यांचा आहारामध्ये उपयोग वाढत चालला आहे. तसेच आजची तरुणाई जंकफूड, फास्टफूड, चायनीजकडे जास्त आकर्षित झाली आहे. याशिवाय प्रदूषण, वातावरणात होणारे बदल, दिवसेंदिवस अनियमित पडणारा पाऊस, पाण्याची कमतरता यामुळे धान्य उत्पादनाचे प्रश्नही निर्माण झाले आहेत. त्यामुळे कमी पाण्यात उत्तम येणारे पिकं म्हणून भरडधान्य महत्त्वाची आहेत. कमीत कमी रसायने वापरून आणि कमी पाण्यात

त्यांचे उत्पादन शक्य आहे. आपल्या शरीराच्या पोषणासाठीच नाही, तर आपल्या शेतीसाठीही भरडधान्य महत्त्वाची आहेत.

भरड धान्य म्हणजे काय? तर पूर्वी उखळ आणि मुसळ वापरून ज्या धान्यावरील साल किंवा कवच भरडून काढले जात असे, त्यानंतर गरजेनुसार जात्यावर दळून पीठ तयार केले जात असे त्यालाच भरड धान्य असे म्हणतात. 'भरड धान्य' म्हणजे लहान बीज असलेल्या तृणवर्गीय पिकांचा एक अत्यंत वैविध्यपूर्ण गट होय, जे जनावरांचा चारा आणि मानवी अन्नासाठी धान्य म्हणून मोठ्या प्रमाणावर पिकवले जाते. साधारणतः भरड धान्ये ही आकाराने बारीक, गोलाकार तसेच खाण्यासाठी जशीच्या तशी वापरता येतात. या धान्याला विशेष प्रकारची शुद्धता किंवा कोणतीही विशेष प्रक्रिया करण्याची गरजच नसते. भरड धान्य हे 'श्रीअन्न' म्हणूनही ओळखले जाते. ज्वारी आणि बाजरी ही साधारणतः आकाराने मोठी असलेली धान्ये असून त्यांना 'ग्रेटर मिलेट' तर आकाराने बारीक असलेली नाचणी, वरी, राळा, कोदो, बर्ती, प्रोसो आणि ब्राऊनटॉप ही सर्व 'मायनर मिलेट' किंवा 'बारीक धान्ये' म्हणून ओळखली जातात. राजगिरा आणि बकव्हीट (कुडू) यांना 'स्यूडो मिलेट्स' असे म्हणतात.

ज्वारी, बाजरी, नागली या भरड धान्यांमध्ये गहू आणि तांदूळ यापेक्षा कित्येक पटीने अधिक खनिज, कॅल्शियम, प्रथिने असतात. बालकांच्या कुपोषणाचे मूळ मातांच्या कुपोषणात असते. अनेक महिलांमध्ये रक्तातील लालपेशींची कमतरता असल्याने त्या अशक्त होतात. असे असतानाही ज्वारी, बाजरी, नागलीसारख्या मोठ्या प्रमाणातील पोषक मूल्यांच्या भरड धान्यांकडे दुर्लक्ष केले जाते. फक्त महिलांचे आणि बालकांचे आरोग्यच नव्हे, तर

सध्याच्या ढेपाळलेल्या शेती व्यवस्थेवरही भरड धान्य हे उत्तम पर्याय आहे. हवामानातील बदल, पाण्याची ओढ, कोरडवाहू शेती, बियाणांचा आणि खतांचा वाढता खर्च यावर ज्वारी, बाजरी, नागली ही पिके घेणे हा एक चांगला उपाय आहे.

भरड धान्यांचे वैशिष्ट्ये म्हणजे यापासून अॅलर्जीचा धोका नाही. या पिकांमध्ये उच्च पौष्टिक मूल्ये असून ती 'पौष्टिक तृणधान्य (न्यूट्री - सिरियल्स)' म्हणून ओळखली जातात तसेच पचायला हलकी असतात. यामुळे जमिनीतील नत्राचे प्रमाण वाढून जमिनीचा पोत सुधारतो. ही धान्ये पक्ष्यांचे आवडते खाद्य असून जैवविविधता वाढते. तसेच यावर प्रक्रिया करून विविध पदार्थ विकल्याने बचत गट स्वयंपूर्ण होऊ शकतात. बाजरीमध्ये फॉस्फरस उच्च प्रमाणात असून, ते पेशीमधील ऊर्जा आणि अन्य खनिज पदार्थ साठवण्यास साहाय्य करतात. लोहाचेही प्रमाण अधिक असल्यामुळे शरीरातील हिमोग्लोबिन वाढते. नाचणीमध्ये नैसर्गिक कॅल्शियम सर्वाधिक असल्यामुळे रोजच्या सेवनामुळे हाडांचे आरोग्य चांगले राहाते. कोकणातील डोंगर, पठारावर पिकवण्यात येणारी नाचणी लहान मुलांप्रमाणेच वयोवृद्धांसाठीही उपयुक्त असते. सकस आहारामध्ये नाचणीचा समावेश करण्यात आला आहे. राळ हे पाचक असून त्यात लोह आणि खनिज पदार्थ भरपूर आहेत. वरईमध्ये उच्च लोह धातू आहे. कोदो हे मज्जासंस्था मजबूत करण्यासाठी उत्कृष्ट आहे.

नगदी पिकांच्या शेतीमध्ये रासायनिक खतांचा मोठ्या प्रमाणात वापर झाल्याने जमिनीचा घसरलेला पोत, पाण्याच्या जोरदार उपशामुळे खाली गेलेली भूगर्भातील पाण्याची पातळी, लाखो रुपयांच्या पीक कर्जाने पिकवलेल्या सोन्यासारख्या मालाला बाजारातील अनियमिततेमुळे मिळणारा मातीमोल भाव, यावर उपाय ठरणाऱ्या मिश्र शेतीत भरड धान्ये महत्त्वाची ठरत आहेत. पावसामुळे त्रस्त झालेल्या शेतकऱ्यांसाठी ज्वारी, बाजरी, नाचणी हेच उत्तम पर्याय आहेत. कोकणातील डोंगर उतारावरचा आदिवासी शेतकरी असो, वा सिंचनाअभावी होरपळणारा इतर ठिकाणचा कोरडवाहू शेतकरी असो, भरड धान्य पिके हाच त्यांना अत्यंत महत्त्वाचा पर्याय आहे.

भरडधान्याचे महत्व

१. भरडधान्यात भरपूर प्रमाणात तंतुमय घटक असतात.
२. तंतुमय पदार्थांमुळे मिलेट्समधील कर्बोदकांचे

अभिशोषण म्हणजेच अॅबसॉर्बशन अगदी हळू होते. म्हणजे त्यांचा ग्ल्यासेमिक इंडेक्स खूप कमी असतो.

३. त्यांचा उपयोग आपल्याला अनेक गोष्टींसाठी होऊ शकतो. एक तर यामुळे पोट भरल्यासारखे वाटते. त्यामुळे वजन कमी करायला मदत होते. रक्तातील ग्लुकोज पटकन वाढत नाही आणि त्यामुळे आपल्या मधुमेह नियंत्रणात राहतो .
४. कोलेस्टेरॉल आणि ट्रायग्लिसराईडदेखील कमी करायला मदत होते.
५. जीवनशैलीशी संबंधित असणाऱ्या अनेक आजारांवर आहार औषध म्हणून त्यांचा उपयोग होतो. पोट साफ राहायला मदत होते आणि त्यामुळे पचनासाठीदेखील उत्तम आहेत.
६. ज्यांना गव्हातील ग्लूटेनची एलर्जी आहे त्यांच्यासाठी मिलेट्स हा उत्तम पर्याय आहे.

आंतरराष्ट्रीय भरड धान्य वर्षामुळे, जागतिक स्तरावर भरड धान्याचे उत्पादन वाढवणे, कार्यक्षम प्रक्रिया आणि वापर सुनिश्चित करणे, पिकांच्या वारंवारतेचा उत्तम वापर करण्याची संधी मिळणार आहे. तसेच फूड बास्केटचा मुख्य घटक म्हणून भरड धान्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी संपूर्ण अन्न प्रणालीमध्ये प्रोत्साहन देणे यासाठी आता संधी उपलब्ध होणार आहे.

भारतीय भरड धान्याच्या विविध पाककृती, त्यापासून तयार केल्या जाणाऱ्या विविध प्रकारच्या उत्पादनांना जागतिक स्तरावर मान्यता मिळावी यासाठी भारत सरकारने २०२३ हे वर्ष आंतरराष्ट्रीय भरड धान्य वर्ष जन चळवळ म्हणून साजरे करण्याचे घोषित केले आहे. यामुळे पुढील काळात भरडधान्याचे महत्व वाढत जाणार आहे.

•••

आई घराचं मांगल्य असते तर बाप घराचं अस्तित्व असतो. पण घराच्या अस्तित्वाला खरंच काही आम्ही समजून घेतलं हे का? वडिलांविषयी जास्त बोललं जात नाही, लिहिलं जात नाही. प्रत्येकजण आईविषयी जास्त बोलत राहतो. संत महात्म्यांनीही आईचं महत्त्व अधिक सांगितले आहे. काहींनी बाप रेखाटला तोही तापट, व्यसनी, मारझोड करणारा, समाजात एक दोन टक्के बाप असे असतीलही पण चांगल्या वडिलांचे काय? आईकडे अश्रुंचे पाट असतात, पण बापाकडे संयमाचे घाट असतात. आई अनेकदा रडून मोकळी होते, पण सांत्वन वडिलांनाच करावं लागतं. रडणाऱ्यापेक्षा सांत्वन करणाऱ्यावरच जास्त ताण पडतो. करण ज्योतीपेक्षा समईच जास्त तापते ना! पण श्रेय नेहमीच ज्योतीला मिळत राहतं. रोजच्या जेवनाची सोय करणार आई आमच्या लक्षात राहते, पण आयुष्याच्या शिदोरीची सोय करणारा बाप आम्ही लक्षातच घेत नाही. आई रडते, वडिलांना रडता येत नाही. स्वतःचा बाप वारला तरीही रडता येत नाही. करण संपूर्ण कुटुंबाला जपायचं असतं. पत्नी आयुष्यात अर्ध्यावरच सोडून गेली तरी पोरंसाठी अश्रूंना आवर घालावा लागतो.

बाप नावाचं पांघरूण

कु. सेजल फरांडे बी. ए. भाग २

जिजाबाईंनी शिवाजी घडवला असं अवश्य म्हणावं, पण त्याचवेळेस शहाजीराजाची ओढाताण सुद्धा लक्षात घ्यायला हवी. देवकीचं, यशोदेचं कौतुक अवश्य करावं पण पुरातून कृष्णाला डोक्यावर घेऊन जाणारा वासुदेव लक्षात ठेवावा. राम हा कौशल्येचा पुत्र अवश्य होता, पण वियोगात तडफडून मरण पावला तो पिता दशरथ होता. वडिलांच्या टाचा झिजलेल्या चपलांकडे पाहिलं की त्यांचं प्रेम कळतं. त्यांची फाटकी बनियान पाहिली की कळतं. त्यांच्या दाढी वाढलेला चेहरा त्यांची काटकसर दाखवतो. मुलीला नवीन कपडे घेतील. मुलाला जीन्स घेऊन देतील पण स्वतः मात्र जुनी पॅट वापरायला काढतील. मुलगा सलून मध्ये पन्नास रुपये खर्च करतो. पण त्याच घरातला बाप दाढीचा साबण संपला म्हणून आंगोळीच्या साबणाने दाढी खरडत असतो. अनेकदा तो आजारी पडला तरी दवाखान्यात जात नाही. असे नाही की, तो आजाराला मुळीच घाबरत नाही. पण डॉक्टर महिनाभर आराम करायला लावतील याचीच त्याला भीती वाटते. कारण पोरचं शिक्षण बाकी असतं. घरात उत्पन्नाचं दुसरं साधन नसतं. ऐपत नसते तरी काटकसर करून मुलांना मेडिकल, इंजिनियरिंगला प्रवेश मिळवून दिला जातो. ओढाताण सहन करून दरमहिन्याला पैसे पाठवले जातात. पण सर्वच नसली तरी काही मुलं अशीही असतात की जे पैसे येताच मित्रांना पाठ्या देतात आणि ज्या बापाने पैसे पाठवले त्याच बापाची टिंगल करतात.

ज्या घरात बाप असतो त्या घराकडे कोणीही वाईट नजरेने बघू शकत नाही. कारण घरातला कर्ता जिवंत असतो. तो जरी काहीही करत नसला तरी तो त्या पदावर असतो आणि घरच्यांचे कर्म बघत असतो. आईच्या असण्याला अथवा आईच्या होण्याला बापामुळे अर्थ असतो. कोणत्याही परीक्षेचा निकाल लागला की आई जवळ होते. कवटाळते, कौतुक करते, पण गुपचूप जाऊन

पेढ्याचा पुडा आणणारा बापही तितकाच जिव्हाळ्याचा असतो. बाळाला जन्म देणारीचे खूप कौतुक होतं. पण हॉस्पिटलच्या आवारात अस्वस्थपणे फेऱ्या मारणाऱ्या बापाची दखल होणेही तेवढंच महत्त्वाचं असतं.

चटका बसला, ठेच लागली, तर 'आई गं' हाच शब्द बाहेर पडतो, पण हायवेला रस्ता क्रॉस करताना एखादा ट्रक जवळ येऊन अचानक ब्रेक लावतो तेव्हा मात्र 'बाप रे' हेच शब्द बाहेर पडतात; कारण छोट्या संकटात आई चालते पण मोठ्या वादळांना पेलताना बापच आठवतो. कोणताही बाप श्रीमंत मुलीच्या घरी जास्त जात नसतो. पण गरीब मुलीच्या घरी उभ्या-उभ्याने का होईना चक्कर मारतो. तरुण मुलगा उशीरा घरी येतो तेव्हा मात्र बापाची तगमग होते. मुलाच्या नोकरीसाठी लाचार होणारा बाप, मुलीच्या स्थळासाठी उंबरठा झिजवणारा बाप, घरच्यांसाठी स्वतःचं दुःख लपवणारा बाप खरंच किती ग्रेट असतो नाही ?

वडिलांचं महत्त्व कोणाला कळतं? लहानपणीच वडील गेल्यावर अनेक जबाबदाऱ्या पेल्याव्या लागतात त्यांना, एकेका वस्तुसाठी तरसावं लागतं त्यांना. वडिलांना अनेकदा समजून घेते ती म्हणजे त्या घरातील मुलगी. सासरी

गेलेल्या अथवा घरापासून दूर असलेल्या मुलीला बापाशी फोनवर बोलताना बापाचा बदललेला आवाज एका क्षणात कळतो. मग ती अने प्रश्न विचारते. अनेकदा मुलगी स्वतःच्या इच्छा आकांक्षा बाजूला ठेवून बाप म्हणेल तेव्हा विवाहाच्या बोहल्यावर चढते. मुलगी बापाला जाणते जपते. यालाही अपवाद असतोच. अनेक संवेदनशील मुलं बापाचं मन ओळखतात. कुटुंबातल्या इतरांनीही आपल्याला जाणावं हीच बापाची किमान अपेक्षा असते म्हणूनच

**'बाप नसलेल्या पोरान्च्या
आयुष्याची घडी विस्कटते
बाप नावाचं पांघरून
प्रत्येकाच्या आयुष्यात
हवं असते.'**

•••

सहवास गांधी स्मृतींचा

खेमराज चंडीकर बी. ए. भाग ३

महाविद्यालयात बी. ए. अंतिम वर्षाचे शिक्षण घेत असताना दरवर्षी होणाऱ्या विविध कार्यक्रमातून विद्यार्थ्यांना अभ्यासाबरोबरच व्यक्तिमत्त्व विकासाच्या अनेक संधी उपलब्ध करून दिल्या जातात. गांधीजींचे विचार व कार्य समजून घेण्याची अशीच एक संधी मला मिळाली.

सेवाग्राम आश्रम प्रतिष्ठान यांच्या वतीने सेवाग्राम वर्धा येथे दिनांक ७ ते ११ सप्टेंबर २०२२ या काळात आयोजित महाराष्ट्रातील विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांसाठी 'गांधी दर्शन' या निवासी शिबिरात सहभागी होण्याची संधी महात्मा गांधी अध्ययन केंद्राचे समन्वयक प्रा. डॉ. दशरथ आदे यांच्या मार्गदर्शनामुळे मला मिळाली. या शिबिरात महाविद्यालयातील मी व श्री. टोकेश कोल्हे असे दोन विद्यार्थी आणि महाराष्ट्रातील मुंबई, पुणे, कोल्हापूर, ठाणे, अमरावती व इतरही मोठ्या विद्यापीठातील विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

या शिबिराच्या माध्यमातून आम्हाला महात्मा गांधी अर्थात 'बापू'चे जीवन दर्शन सविस्तरपणे समजून घेता आले. आम्हाला गांधीजींच्या बाबतीत मार्गदर्शन व सविस्तर माहिती देण्याकरिता वेगवेगळे प्रसिद्ध गांधीवादी विचारवंत, लेखक, वक्ते लाभले होते. मान. सुरेश द्वादशीवार यांनी 'गांधी समजून घेताना' या विषयावर बोलताना गांधीजींवर टीका कारणाबद्दल व गांधीजींच्या नेतृत्वाखाली भारतीय स्वातंत्र्य लढ्याबद्दल सविस्तर माहिती दिली. तर श्रीमती सुश्री उषा बहन यांनी सद्यस्थितीत समाज हा जातीवादाला सामोरे जात आहे जातिवाद हा देशाला कमकुवत करित आहे. त्यामुळे मानवाने धर्माची, जातीची व भाषेची विषमतावादी भावना नष्ट केली पाहिजे आणि मानवता धर्म स्वीकारला पाहिजे असे सांगितले. याबरोबरच दरोजच्या व्याख्यान सत्रात माननीय डॉ. रवींद्र आर पी, मान. चंदन

पाल, प्रोफेसर जॉन चेल्लदुरे, श्रीमती सुश्री अनुराधा मोहिनी, डॉ. विभाग गुप्ता यांनी गांधीजींच्या वेगवेगळ्या कार्यावर आणि भारताच्या एकता व अखंडतेच्या दृष्टीने मोलाचे मार्गदर्शन केले. मार्गदर्शनाचे व्याख्यान सत्र झाल्यानंतर आम्ही मार्गदर्शन करणाऱ्या अभ्यासू विचारवंताशी मनमोकळेपणे चर्चा करित असू. त्यामुळे गांधीजींच्या वेगवेगळ्या आणि सोशल मीडियातील वादग्रस्त विषयावर आम्ही प्रश्न विचारून त्यावर त्यांचे मत जाणून घेत होतो.

महात्मा गांधीजींनी क्रांतिकारक भगतसिंग व त्यांच्या सोबत्यांना फाशीपासून का वाचविले नाही? गांधीजी हेच भारताच्या फाळणीला व पाकिस्तानच्या निर्मितीला कारणीभूत होते? असे प्रश्न विचारण्यात आले. मात्र याबाबत त्यांनी सविस्तर समजावून सांगितले. यामुळे महात्मा गांधी बद्दल माझ्या मनात असलेला गैरसमज दूर झाला. आम्हाला कळले की 'गांधीजी मजबूरी का नाम नाही तर गांधीजी मजबूती का नाम है'. आजही जगभर म. गांधींचे विचार कार्य पसरले आहे. अनेक देशांनी त्यांच्या तत्वज्ञानाचा अवलंब केला आहे. म्हणूनच महात्मा गांधीजी हे सहस्रकातील सर्वात प्रभावी व्यक्ती म्हणून जगमान्य पावले आहेत.

या शिबिराच्या माध्यमातून आचार्य विनोबा भावे यांच्या पवनार येथील आश्रमाला भेट देता आली. त्यामुळे विनोबा भावे यांचे जीवनकार्य काही प्रमाणात समजून घेण्यास मदत झाली. तर वर्धा व सेवाग्राम येथील गांधीजींच्या वास्तव्याने पावन झालेले सेवाग्राम आश्रमातील बापू कुटी, प्रार्थना स्थळ व स्वातंत्र्य लढ्याच्या साक्ष देणारे मगन संग्रहालय, चरखा घर, ग्रामपयोगी विज्ञान केंद्र, यासारख्या ऐतिहासिक स्थळांना भेट देता आली. यामुळे आजपर्यंत ज्या चरख्याबद्दल ऐकले आणि फक्त फोटोमध्ये

पाहिले होते, तो गांधीजींचा चरखा प्रत्यक्ष पाहता आला. एवढेच नाही तर सेवाग्राम आश्रमात असलेल्या चरख्यावर सूत कातण्याचा अनुभव घेता आला. हा अनुभव अत्यंत रोमांच उभे करणारा होता. चरखा चालवण्याच्या प्रसंगाने मी अतिशय भाराऊन गेलो. याशिवाय संग्रहालयातील गांधीजींच्या जीवन कार्याची व भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील वेगवेगळ्या घटना व लढ्यासंबंधीचे क्षणचित्रे, देखावे व गांधीजींनी उपयोग केलेल्या वस्तू इत्यादीची प्रदर्शनी पाहाताना इंग्रजांविरुद्ध भारतीयांनी लढलेला संघर्ष डोळ्यासमोर उभा राहिला.

शिबिराच्या काळात थोड्याफार प्रमाणात केलेल्या

श्रमदानातून श्रमाचे मूल्य काय असते हे समजून आले. याशिवाय येथील मार्गदर्शन आणि चर्चा सत्रांमुळे काही प्रमाणात नेतृत्व करण्याची क्षमता निर्माण झाली. काही प्रमाणात मानवीय दृष्ट्या विचार करण्याची वृत्ती वाढीस लागली. येथील एकंदर वातावरण व शिस्त, वेळेचे महत्त्व व नियोजन यामुळे माझ्याकरिता हे शिबिर अत्यंत उपयुक्त व मोलाचे ठरले. असा हा महात्मा गांधीजींच्या स्मृतीच्या मौलवान ठेवा प्रत्यक्षात अनुभवता आला. अशा या राष्ट्रपीता महात्मा गांधीजींच्या विचार कार्याला व स्मृतींना माझे विनम्र अभिवादन.

• • •

जग प्रकाशित करून गेलेला वेडा शास्त्रज्ञ निकोला टेस्ला

कु. दिलेश्वरी मोहारे बी. एस्सी. भाग २

विद्यार्थी मित्रांनो, टेस्लाचे नाव पहिल्यांदा ऐकता आहात का... चूक तुमची नाही... अभियांत्रिकी संबंधित व्यक्ती सोडून कुणाला टेस्ला माहीत असेलच असे नाही... कारण आपल्या शालेय जीवनात आपल्याला एडिसन भेटतो, मात्र टेस्ला नाही... ज्याच्यामुळे आपल्या घरातील सर्व विद्युत उपकरणे सुरू आहेत त्या टेस्लाचे नाव उपेक्षित आहे. १० जुलै १८५६ रोजी क्रोएशिया (पुर्वीचे ऑस्ट्रिया) मध्ये मुसळधार पाऊस पडत होता. मध्यरात्री विजांचा कडकडाट होत असताना एक बालक जन्माला आला, ज्याने आयुष्यभर आपल्या मर्जीप्रमाणे शब्दशः विजेला खेळवले. पादरी वडील आणि निरक्षर गृहिणी असलेल्या आईच्या पोटी जन्माला आलेला हा बालक म्हणजे निकोला टेस्ला.

टेस्ला आपल्या आईचे खूप कौतुक करतो. घरात काही बिघडू दे, त्याची ही निरक्षर आई ते दुरुस्त करायची. टेस्ला म्हणतो शोधक आणि कल्पक वृत्ती ही त्याला फक्त आईकडूनच भेटली आहे वडिलांकडून नाही. वडिलांशी त्याचे जास्त पटायचे नाही. ख्रिश्चन धर्मातील पाद्रीची पोरं पाद्री व्हावीत असे त्याच्या बापाला वाटायचे. त्यातच एकमेव भाऊ अपघातात मेला, मग आईवडीलांची आशा फक्त टेस्लावर. पण हा लहानपनापासूनच अवलिया. तो काय बापाच्या हाती लागतो. तो एवढा अफाट हुशार होता की, शिक्षिकेने अवघड मोठी मोठी गणित फड्यावर दिले की हा काही सेकंदात तोंडीच उत्तर देई. त्याच्या शिक्षिकेला वाटायचे तो चीटिंग करीत असणार. तो मार खायचा पण शाहाणपणा करणे सोडायचा नाही. त्या काळात नियम होता की शाळा पूर्ण झाली की, एक वर्ष सक्तीची सैन्यात नोकरी करायची. त्याने तिथेपण कल्टी मारली आणि एक वर्ष

जंगल-दऱ्यात शिकार करत फिरला. वडिलांची इच्छा आता त्याला पाद्री बनवायची होती, तर याला अजून शिकायचे होते. यानंतर तो नऊ महिने आजारपणात गेले. मग वडिलांनी त्याला मोठया इंजिनिअरिंग कॉलेजात टाकले. पहाटे तीन ते रात्री अकरा रोज एवढा अभ्यासात गर्क राहून एका वर्षात चार विषय पूर्ण करणयाऐवजी त्याने नऊ विषय पूर्ण केले. या धास्तीने कॉलेजने त्याच्या वडिलांना पत्र पाठवले की, याचे असेच सुरू राहिले तर एक दिवस पोरगा मरेल तुमचा एवढया कठोर मेहनतीने तो आपल्या गुरूच्या पुढे जाणारच ना. त्याने कौतुकाने काही नवीन आयडिया सांगितली तर ते मास्तरच्या डोक्यावरून गेले. म्हणून त्याने याला वेडा ठरविले. त्यामुळे तो नाराज झाला व जुगाराकडे वळला. त्यात सर्व गमावून बसला. पदवी अर्धवटच राहिली. पदवी न घेताच घरी यावे लागले. आता वडिलाचे जुनेच पाद्री बनण्याचे गाणे सुरू झाले, पण याच्या डोस्क्यात वीज/इलेक्ट्रीक घुसलेली. पाच सहा वर्ष मिळेल ती कामे करीत पॅरीसला कामाला गेला. तिथे चार्ल्स बॅचलर ने याच्यातील गुणवत्ता ओळखली आणि त्याला अमेरिकेला एडिसनकडे जाण्यास सांगितले. चार्ल्स हा एडिसन चा चांगला मित्र होता. त्याने टेस्ला कडे एडिसनसाठी एक शिफारस पत्र दिले ज्यामध्ये लिहिले की, “आयुष्यात मी दोन जीनियस पाहिले, एक तू आणि एक हा पत्र घेऊन आलेला टेस्ला.”

थॉमस अल्वा एडिसन हा विजेवर बल्ब पेटवणारा शास्त्रज्ञ आणि अमेरिकेत वीज पुरवठा करणाऱ्या कंपनीचा संचालक. एडिसनने थोड्या अवधित ओळखले की ये लंबी रेस का घोडा है. त्याने त्याला अवघड अवघड काम दिली. ती टेस्लाने पार पाडली. दोघांनी मिळून एक वर्ष भर खूप छान काम केले. एडिसन वीज पोचवताना डीसी करंट

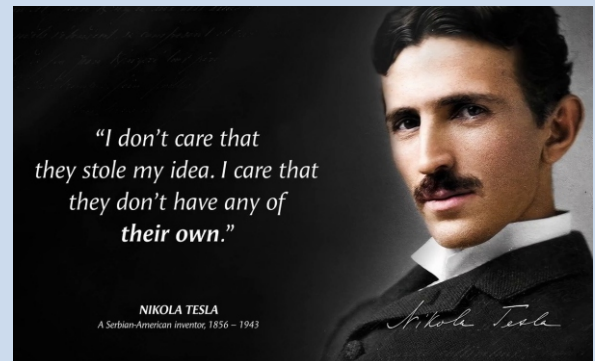
वापरायचा. ज्याला मर्यादा होत्या. पॉवर स्टेशन पासून केवळ एक किमी अंतरावर वीज या पद्धतीने पोहचायची. खर्चसुद्धा खूप जास्त यायचा. आणि या विजेवर मोठमोठ्या मशीन चालवणे शक्य नव्हते. टेस्लाने कॉलेजमध्ये असतानाच त्यावर पर्याय म्हणून एसी करंटने (जी पद्धत आपण आज वापरतो) वीज वितरीत करायचे शोधून काढले होते. (त्याचे यामुळेच मास्तरशी बिनसले होते) टेस्लाने हे एडिसनला दाखवले. एडिसन हादरला. टेस्लाच्या हुशारी आणि बुद्धीमत्तेमुळे आजवर एडिसनने केलेले सगळे मोडीत निघणार होते. एडिसनने मुद्दाम त्याचे म्हणणे मूर्खपणाचे आहे असे सांगून विषय संपवला.

एक दिवस एडिसनने टेस्लाला आव्हान दिले की हा बिघडलेला जनरेटर नीट केलास तर तुला ५०००० डॉलर देतो. टेस्लाने प्रचंड मेहनत करून ते दुरुस्त केले आणि हक्काचे पैसे मागितले. एडिसनने त्याला गंमतीवर नेले. यामुळे टेस्लाने त्याची साथ सोडली. त्याने स्वतःची कंपनी काढण्याचे ठरविले, पण त्याला कोणी स्पॉन्सर भेटेना. शेवटी एडिसनच्याच ठेकेदाराकडे दोन वर्षे खड्डे खोदण्याचे काम केले. त्या काळात आपल्या शोधाचे पेटंट नोंदवले. दोन वर्षांनंतर टेस्लाला स्पॉन्सर मिळाला आणि त्याची कंपनी सुरू झाली. एडिसनला माहित होते की, जर टेस्लाची पद्धती मार्केट मध्ये आली तर आपली पद्धती कालबाह्य होईल. एडिसनने त्याला त्रास देणे सुरू केले. या दोघात झालेले भांडण “करंट वॉर” म्हणून प्रसिद्ध आहेत. टेस्लाने एडिसनचे स्पॉन्सर फोडायला सुरुवात केली आणि एडिसनने ह्याचे पंख छाटायला. एसी करंट किती धोकादायक आहे हे दाखवण्यासाठी एडिसन रस्त्यावर मुक्या प्राण्यांना करंट देऊन मारायचे जाहीर प्रात्यक्षिक दाखवू लागला. लोकांत दहशत पसरू लागली. अत्यंत नीचपणाचा कळस म्हणजे मृत्यूची शिक्षा झालेल्या कैद्याला एसी करंट देऊन मारायची शिफारस केली. २००० वॉल्टचा एसी करंट देऊन शिक्षा अमलात सुद्धा आणली गेली. “पाहा किती धोकादायक आहे एसी करंट” अशी एडिसन पुरस्कृत भरपूर प्रसिद्धी केली गेली. एवढेच नाही तर कायदयाचा उपयोग करून टेस्लाची कंपनी बुडविण्याचे प्रयत्नही केले. सत्याचा विजय झाला. टेस्लाच्या पद्धतीला मान्यता मिळाली. एवढेच नाही तर प्रसिद्ध नायगरा धबधब्यावर जनित्र बसवून वीज निर्मितीचे काम टेस्लाला मिळाले. खूप मोठा प्रोजेक्ट एडिसनच्या कंपनीच्या हातून गेला. परिणामी एडिसनची संचालक पदावरून गच्छंती झाली. नायगराचे काम मिळणे हा

टेस्लाच्या आयुष्यातील सर्वोच्च क्षण ठरला. त्याचे बालपणापासून उराशी बाळगलेले स्वप्न साकार करणारे. मात्र १८९५ मध्ये टेस्लाच्या ऑफिसला आग लागली आणि तिथून पुढे सगळे उलट होत गेले. त्याने बनवलेल्या डिझाईन वर मार्कोनीने रेडिओ बनवला. (ज्याचे पेटंट आधी मार्कोनी कडे होते मात्र नंतर ते टेस्लाकडे देण्यात आले आहे.) ही बाब त्याला खूप निराशा देणारी होती. वायरलेस वीज पुरवठा करण्याचा त्याचा अतिमहत्त्वाकांक्षी आणि खर्चिक प्रकल्प सुरू होता. स्पॉन्सरला समजले की याला वीज फुकट वाटायची आहे, म्हणून त्याने अंग काढून घेतले. आणि टेस्ला अक्षरशः रस्त्यावर आला. तिथून पुढे त्याचे आयुष्य अतिशय हलाखीचे गेले. नंतर त्याचे अनेक प्रयोग अपूर्ण राहिले. त्याला मेंदू मधल्या भावनांचे फोटो काढायचे होते, ते अपूर्ण राहिले. तो अश्या एका अस्त्रावर काम करत होता की आपल्या देशाच्या सीमेवर प्रवेश करणाऱ्या शेकडो विमानांना केवळ विद्युत स्तंभ वापरून नष्ट करता येईल. पण तेही पूर्ण झाले नाही. १९४३ साली तो मृत्यू पावला तेव्हा त्याची सारी कागदपत्रे हिटलरच्या हाती पडू नये म्हणून अमेरिकन सरकारने आपल्या ताब्यात घेतली

शांततेचे नोबेल जगभरातील अनेक गांधीवाद्यांना मिळाले आहे, मात्र स्वतः गांधीना नाही, त्याचप्रकारे टेस्लाचे डिझाईन वापरून रेडिओ बनवणाऱ्या मार्कोनीला नोबेल मिळाले मात्र टेस्लाला नाही. जगाच्या कानाकोपऱ्यात प्रकाश पोचवणारा हा जिनीयस प्रसिद्धीच्या झोतात मात्र आलाच नाही. महिलांपासून तर दोन हात दूरच राहिला. त्याने लग्नही केले नाही. तो म्हणायचा “मी आयुष्य विज्ञानाला वाहिले आहे.”

• • •

चिऊताई चिऊताई दार उघड!

कु. दिलेश्वरी मोहारे बी. एस्सी. भाग २

“चिऊताई चिऊताई दार उघड!” सारख्या बडबडगीतांमध्ये, लोककथांमध्ये आढळणारी चिवचिव करणारी चिमणी गेली कुठे? असा प्रश्न आज जगभरातील पर्यावरणप्रेमींना पडू लागला आहे. आपणही आज आपल्या गावात, खेड्यात पाहतो की, चिमणींची संख्या दिवसेंदिवस कमीकमी होत आहे.

चिमण्यांच्या चिवचिवाटाने सुरू होणारा दिवस शहरातच काय? पण आपल्या ग्रामीण भागातदेखील अलीकडे फारसा अनुभवता येत नाही. चिमण्याच्या गोड चिव-चिवाटामुळे आपल्याला एक अल्हादायक वातावरणाचा अनुभव येत असतो. परंतु आज त्या चिमण्या या जगातूनच गायब होण्याच्या मार्गावर आहेत. आपणही लहानपणी चिमण्यांची गोष्ट ऐकली असेलच. त्या गोष्टीतल्या चिऊताई विषयी आपुलकी आणि प्रेम वाटू लागते. साधारण १४ ते १६ सेंटीमीटर असलेली नाजुकशी, लहानची चिमणी आपल्याला नक्कीच आकर्षित करत असते. चिमणी आपल्या सगळ्यांच्या खास परिचयाची आहे.

आज चिमण्यांची संख्या कमी झालेली दिसत आहे. खरं म्हणजे भारतात सगळीकडे सर्वात जास्त संख्येने सापडणारा पक्षी म्हणजे चिमणी होता. माणसाच्या जवळपास राहणारा आणि त्यामुळे नेहमी दिसणारा पक्षी अशी चिमणीची ओळख आहे. परंतु आता तिच्यासाठी अंगण नाही, झाडं नाहीत आणि आपल्या घरांमध्ये तिच्या घटयासाठी छोटीशी जागाही नाही.

चिमण्या कमी होण्याची कारणे भरपूर आहेत. उद्योगीकरणामुळे वातावरणात झालेला बदल आणि वाढते प्रदूषण, शहरीकरण व लोकांचे बदलते राहणीमान, फ्लॅट संस्कृतीतील सिमेंटची घरे यामुळे चिमण्या आपली घरे बनवू

शकत नाहीत. आधीच्या काळात कौलारू घरे, मोठे आंगण, झाडे व त्यासमोर असणाऱ्या विहीर यामुळे चिमण्यांना आपले घर बनविणे अतिशय सोपे होते. बदलत्या बांधकामाच्या पद्धतीमुळे पक्षांच्या राहण्यावर देखील परिणाम होत आहे. कमी होत चाललेली जंगले आणि शहरात निर्माण झालेली मोबाईल टॉवर्स व तारांची जंगले तसेच शेतात वापरणारी हानीकारक रासायनिक खते आणि कीटकनाशकांचा मोठ्या प्रमाणात वापर, यामुळे चिमण्या मृत्युमुखी पडण्याचे प्रमाण वाढले आहे. त्यांच्या प्रजननकाळात त्यांना मानवी आणि तंत्रज्ञानातील बाबींचा होणारा त्रास, वाहने आणि गर्दीचा गोंगाट यामुळे देखील चिमण्यांना त्रास सहन करावा लागत आहे. पाणथळीच्या जागा नष्ट झाल्याने पूर्वीचे अनेक पक्षी आता दिसत नाहीत. जंगल तोडीमुळे चिमण्यांची घरे नष्ट होत आहेत.

या कारणांमुळे मागील काही वर्षांमध्ये पक्षांच्या संख्येत तब्बल ७९ टक्के घट झाल्याचे तज्ज्ञांनी सांगितले आहे. त्यातही लहान लहान किडे-मुंग्या खाण्याच्या चिमणीसारख्या पक्षांची संख्या कमी होणे, हे मानवासाठी धोकादायक असल्याचे अभ्यासकांनी मत व्यक्त केले आहे. त्यामुळे असं वाटते की अंगणातली चिमणी दिशेनाशी होऊ लागली तर पुढच्या पिढीला चिमणी फक्त चित्रांमध्येच दिसणार की काय? अशी परिस्थिती निर्माण झाली आहे. त्यामुळेच चिमण्यांच्या संवर्धनाचे उपाय अंमलात आणणे आवश्यक झाले आहे. काही उपाय आपण नक्कीच करू शकतो. आपण पक्षांच्या पाण्याच्या सोयीसाठी पाणथळीच्या जागांची निर्मिती करून व त्यासोबतच धान्य सुद्धा उपलब्ध करून देऊ शकतो. उरलेले अन्न पक्षांना टाकणे. आपल्या घराजवळ, बाहेर चिऊताईसाठी दाणा-

पाणी ठेवणे अशा गोष्टी प्रत्येक जण करू शकतो. पक्षांच्या वावरासाठी नैसर्गिक वातावरण निर्माण करणे, शेतीसाठी हानीकारक रासायनिक खते आणि कीटकनाशकांचा वापर कमी करणे, चिमणीला बाभळीसारख्या नैसर्गिक अधिवासाबरोबरच घरटे बांधण्यास अनुकूल गोष्टी उपलब्ध करून देणे, घराभोवती शक्य असल्यास छोटी झाडेझुडूपे लावणे इत्यादी उपाय आपण नक्कीच करू शकतो.

भारतात नाशिक येथील 'नेचर फॉर एव्हर सोसायटी'चे संस्थापक आणि निसर्गरक्षक मोहम्मद दिलावर आणि फ्रान्समधील 'इकोसिस अॅक्शन फाऊंडेशन' या संस्थांनी इतर संस्थांबरोबर मिळून चिमण्या कमी होण्याची कारणे शोधण्यासाठी अभ्यास केला. चिमण्यांना मदत करण्यास सुरुवात केली आणि चिमण्यांची कमी होणारी संख्या हा वातावरणातील वाढत्या प्रदूषणाचा परिणाम आहे काय? हे

तपासून पाहण्यासाठी जगभर चळवळ उभारली. २०१५ मध्ये मुख्य संकल्पना होती 'आय लव्ह स्पॅरो.' दिल्ली महापालिकेने चिमणी हा तेथील राज्य पक्षी जाहीर केला होता. जगभरातील सर्वानाच 'चिमणी जगायला हवी' याची जाणीव होऊ लागली. म्हणूनच २०१० पासून २० मार्च हा दिवस 'जागतिक चिमणी दिवस' म्हणून दरवर्षी साजरा केला जातो. 'जागतिक चिमणी दिन' या दिवशी लोकांमध्ये चिमणी वाचविण्यासाठीची जणजागृती करणे, तिचे अन्नसाखळीतील व पर्यायाने पर्यावरणातील महत्त्व समजावणे, चिमणीला जगण्यासाठी योग्य अशी परिस्थिती निर्माण करणे, अशा प्रकारचे कार्यक्रम वैयक्तिक अगर संस्था पातळीवर आयोजित केले जातात आहेत. आजही चिमणीसाठीच्या जनजागृतीची अत्यंत आवश्यकता आहे.

•••

भारतीय स्वातंत्र्यवीरांचे योगदान

कु. कल्याणी विठ्ठल उईके बी. ए. भाग ३

भारतीय स्वातंत्र्याबद्दल लिहिताना अंगावर शहारे. विचारांना धार आणि लेखणीला वेग आपोआपच येतो. एके काळी भारताला सोनेरी चिडिया म्हटले जायचे, भारत देश धृवाच्या ताऱ्याप्रमाणे चमकायचा.

एका कवीने एके ठिकाणी म्हटले आहे.

प्यारारे प्यारा, देश माझा प्यारा

चमके हा धृवाचा तार...

ऋषी मुनी वाणी जन्मली येथे

गंगा गोदा कृष्णा वाहाती येथे

अति पवित्र पावन ही भूमी

वाहाते ममता तुषाररे...

या ओळी खूप बोलक्या आहेत.

अशा या पवित्र भारत भूमीला ब्रिटिशांनी बेचिराख करून टाकले होते. सामान्य मणसंचा हक्क हिरवून घेऊन गुलामगिरी लादली होती. इथल माणूस ब्रिटिशांच्या गुलामगिरीत गुदमरून गेला होता. येथील उद्योग डबघाईस आले होते येथील कच्चा माल कवडीमोल विकला जात होता आणि कामगारांना कामाची सक्ती केली जात होती. यामुळेच भारतीय माणूस कधी आपण य ब्रिटिशांच्या साखळदंडातून मुक्त होऊन याची चातकासारखी वाट पाहात होता. आणि यातूनच भारत मातेच्या कुशीतून एक एक रत्न जन्माला येऊ लागले.

ब्रिटिशांच्या विरुद्ध सामान्य माणसाच्या मनात आग धगधगत होती. याचीच प्रचिती म्हणून अधूनमधून ज्वालामुखीचा उद्रेक व्हावा तसा ब्रिटिशांविरुद्ध उद्रेक होत होता. याची पहिली ठिणगी पडली ती बराकपुरच्या छावणीमध्ये मंगल पांडे यांनी ब्रिटिश अधिकाऱ्याला गोळ्या

झाडून ठार केले आणि तेथुनच १८५७ च्या उठावाला सुरुवात झाली.

इथून जी स्वातंत्र्य लढ्यासाठी क्रांतीकारकांनी मशाल पेटवली ती १९४७ पर्यंत कधीच विझली नाही शेवटी याच मशालीच्या तेजाने १५ ऑगस्ट १९४७ रोजी भारत स्वतंत्र झाला. भारताला स्वातंत्र्य मिळावे म्हणून येथील महात्म्यांनी, नेत्यांनी, क्रांतीकारकांनी आपले आयुष्य चंदनाप्रमाणे झिजवले. त्यामध्ये बिपिन चंद्र पाल, लाला लजपतराय, बाळ गंगाधर टिळक, गोपाळ कृष्ण गोखले, रासबिहारी बोस, महात्मा गांधी, सुभाषचंद्र बोस, पंडित जवाहरलाल नेहरू त्यामध्ये महिला सुद्धा लढल्या झाशीची राणी लक्ष्मीबाई, सरोजीनी नायडू, असे कित्येक स्वातंत्र्यासाठी लढले.

राणी लक्ष्मीबाई

अनेक क्रांतिकारी ब्रिटिशांच्या बंदुकीच्या गोळीचे बळी ठरले तेव्हा आपली भारतमाता स्वतंत्र झाली.

अशा अनेक भारतमातेच्या थोर क्रांतिकारकाच्या कार्यामुळेच भारतीय स्वातंत्र्य लढा हा इतिहासामध्ये अविस्मरणीय असे स्वातंत्र्य समर झाला.

शेवटी एवढ्याच ओळी सुचतात...

धुमसतात अजुनी विझल्या चितांचे निखारे

अजुन रक्त मागत उठती वधस्तंभ सारे

आसवेच स्वातंत्र्याची आम्हाला मिळाली

अरे पुन्हा आयुष्याच्या पेटवा मशाली

महात्मा गांधी

“करा किंवा मरा” असा टोकाचा संदेश देणारे महात्मा गांधी. गांधीजींचे देशांच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील योगदान महत्त्वपूर्ण आहे. नव्हे नव्हे तर त्यांच्याशिवाय भारतीय स्वातंत्र्यलढा पूर्ण होऊच शकत नाही. त्यांनी स्वतंत्र्याचा लढा जनसामान्यापर्यंत नेऊन पोहचविले आणि जनआंदोलनाचे जनक गांधीजींना म्हणायला हरकत नाही. गांधीजींनी आपल्या वागण्यातून बोलण्यातून सामान्य माणसात आपली प्रतिमा तयार केली.

१९१७ मध्ये गांधीजींनी चंपारण्य सत्याग्रह करून आपल्या सामाजिक आणि राजकीय कार्यास सुरुवात केली. बिहारमध्ये शेतकऱ्यांवर तेथील इंग्रज मळेवाले निळ लावण्याची सक्ती करत होते, अन्याय करत होते. या अन्यायाला वाचा फोडण्याचे काम गांधीजींनी सत्याग्रह करून केले. १९१८ मध्ये अहमदाबाद येथे गिरणी कामगाराचा संप केला. इंग्रज सरकारने १९१९ मध्ये मॉॅंटग्यु

चेम्सफोर्ड अन्यायकारक कायदा भारतीय लोकांवर लादला. भारतीय जनतेची गळचेपी करणारा हा अन्यायकारक कायदा रद्द केला पाहिजे.

१९२१ पासून महात्मा गांधीजींनी असहकार चळवळ सुरू केली. कायदा मोडून इंग्रजांना विरोध करण्यासाठी कायदेभंग चळवळ सुरू केली. १४ फेब्रुवारी १९३० रोजी राष्ट्रीय सभेने जनतेला सविनय कायदेभंग करण्यासाठी आदेश दिला. यात गांधीजींनी पुढाकार घेऊन १२ मार्च १९३० य दिवशी साबरमती आश्रमातून आपल्या ७८ निष्ठावंत कार्यकर्त्या सोबत दांडी यात्रा काढली. ५ एप्रिल रोजी दांडी येथे पोहोचले व त्याठिकाणी जाऊन मिठाचा कायदेभंग केला.

अनेक चळवळीतून महात्मा गांधींनी भारतीय स्वातंत्र्याचा पाया भक्कम तयार केला. गांधीजींनी १९४२ रोजी ब्रिटिशांना हाकलून देण्यासाठी ‘चले जाव’ आंदोलन सुरू केले. भारतीय जनतेला संदेश दिला की “करा किंवा मरा” हा संदेश ऐकून संपूर्ण भारत देश इंग्रजांविरुद्ध पेटून उठला.

इन्कलाब जिंदाबाद अशा घोषणा देऊन भारत मातेसाठी फासावर जाणारे भगतसिंग, राजगुरू, सुखदेव. १९२८ मध्ये त्यांनी दिल्ली येथे ‘हिंदुस्तान सोशलिस्ट रिपब्लिकन असोसिएशन’ या संघटनेची स्थापना केली. भारताला ब्रिटिशांच्या शोषणातून मुक्त करणे हे त्या संघटनेचे उद्दिष्टे होते.

भगतसिंग राजगुरू सुखदेव

राजद्रोहाच्या आरोपाखाली भगतसिंग, राजगुरू, व सुखदेव यांना १९३१ मध्ये लाहोर येथे फाशी देण्यात आली. भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामामध्ये क्रांतिकारी चळवळीने महत्त्वाचे योगदान दिले आहे. क्रांतिकारकांनी ब्रिटिश सत्तेशी लढताना साहस व निर्धारचे दर्शन घडवले.

तुम मुझे खुन दो। मैं तुम्हे आझादी दुँगा। असे गर्जून सांगणारे सुभाषचंद्र बोस.

सुभाषचंद्र बोस यांनी १९४३ मध्ये सिंगापूर येथे आझाद हिंद सरकारची स्थापना केली. १९४३ च्या अखेरीस नेतार्जींनी अंदमान व निकोबार बेटे जिंकून तब्यात घेतली.

“तुम मुझे खुन दो। मैं तुम्हे आझादी दुँगा।” ही घोषणा त्यांनी लोकप्रिय केली. १९४४ मध्ये त्यांनी आराकानचा प्रदेश मिळवला. तसेच आसामच्या पूर्वसीमेवरील ठाणी जिंकून घेतली. परंतु त्यांची इंफाळची मोहीम अर्धवट राहिली. अत्यंत प्रतिकूल परिस्थितीतही आझाद हिंद सेनेचे सैनिक नेटाने लढले.

झाशीत हिंदी सैन्याचे ब्रिटिशांच्या विरोधात उठाव केला तात्या टोपे, नानासाहेब पेशवे यांच्या मदतीने झाशीत राणी लक्ष्मीबाईंच्या नेतृत्वाखाली उठावकर्ते संघटीत झाले.

१९५७ च्या लढ्याच्या प्रसंगी भारतीयांच्या मनात उफाळलेल्या असंतोष लक्षात घेऊन इंग्लंडची राणी व्हिक्टोरिया हिने राणीचा जाहीरनामा प्रसिद्ध केला. त्यामध्ये सर्व भारतीय आमचे प्रजाजन आहेत असे म्हणत राणीने भारतीयांना उद्देशून काही आश्वासने दिली.

जय हिंद, जय भारत।।

...

वाढळाट

भारत मेश्राम एम. ए. भाग २

जीवन जगत असताना असंख्य अडचणी येत असतात मग त्या कुठल्याही प्रकारची असो असंख्य असे दुःख सुद्धा येत असतात, पण प्रत्येक दुःखाला हसत हसत हसत सामोरे जायचे असते कारण जीवन हे काटेरी रस्त्याची वाट असते कितीही काटे रुतली तरी पण समोर चालावंच लागतो आणि चालता जरी नाही आलं तरी पण रेंगाळत का होईना पण समोर जावेच लागते आणि स्वतःच्या मनाला सांगावंच लागतं की आपल्याला समोरच जायचं आहे. शिकावे तर डोंगरासारखे, कितीही वादळे आली, कितीही तप्त ऊन असेल, कितीही पाऊस असेल तरी तो ताठ मानेने उभा असतो. ते म्हणतात ना की, युद्धाच्या रणभूमीवर हरले तरी चालेल पण मनाने खचून जाऊ नये कारण मैदानामध्ये जरी हरलं तरी पुन्हा मैदान गाजवता येते, पण मनाने हरल्यानंतर मात्र काहीही करता येऊ शकत नाही.

ज्या प्रकारे नदीचा उगम होतो आणि ती उगमापासून ते समुद्राला मिळेपर्यंत असंख्य अशा परिस्थितींना सामोरे वाहत जात असते कितीही असे असंख्य गोष्टी आड आल्या तरी ती मात्र समोरच जाते कुठेही ती थांबत नाही बनावे तर खरंच नदीसारखे कारण तिला अडवणारा कुणीही कितीही अडवण्याचा जरी प्रयत्न केला तरी पण ती समोरच जातो

खरंच प्रत्येक माणसाने जीवन जगत असताना नदीसारखीच बनावे कारण आपण जर एखादी गोष्ट करत असलो कुणी ना कोणीतरी आड येत असतो तेव्हा खचून न जाता ती गोष्ट पूर्ण करावी त्याच प्रकारे कधी आपल्या जीवनात दुःख तर कधी चूक येत असतो पण दुःख आले म्हणून थांबून जाणे हे केव्हाही अयोग्यच असेल खरं तर दुःखाला संघर्ष करून जगणे म्हणजेच जीवन जगणे होय किंवा आपण एखादी गोष्ट विचार करत असतो की ही आपल्याला मिळाली पाहिजे, पण ती मिळत नसेल म्हणून हातबल होत असतो किंवा खचून जात असतो ती गोष्ट आपल्याला मिळाली नाही म्हणून खचून न जाता पुन्हा प्रयत्न करून ते मिळवून समाधान बाळगायचं असते आणि खरंच कितीही संकटे आली, कितीही वादळे आली पण जीवन समोर समोर जगायचं असतं आणि सशाच्या नाही पण कासवाच्या गतीने समोर जायचं असतं. ते म्हणतात ना “थेंबे थेंबे तळे साचे” हेच आपले आयुष्य, पण प्रत्येक जण आपापल्या आयुष्यामध्ये अनेक असे स्वप्न बघत असतात पण ज्यांचे स्वप्न पूर्ण होत असतात जे मेहनत आणि जिद्दीने पूर्ण करत असतात एखादी जर गोष्ट मिळवायची असेल तर आपण किती वेळ आहे. हरला तरीपण मेहनत करणे सोडायचे नाही कारण ज्याप्रकारे प्रकारे दगडावर घनाचे घाव बसत नाही तोपर्यंत एखादी सुंदर मूर्तीसुद्धा तयार होत नाही, कारण जो जितके चटके खाईल तेवढा तो चमकेल.

मानवता

वैष्णवी सुधाकर निनावे बी. ए. भाग १

एका शेतकऱ्याच्या शेतात एक मोठ्ठ झाड होतं. त्या झाडावर अनेक पक्षी राहात होते. त्याच झाडावर चिमण्यासुद्धा राहत होत्या. एकदा काय झालं? शेतकऱ्याला ते झाड तोडावे लागले. कारण त्या झाडाखाली सावली असल्यामुळे त्या तेवढ्या जागेत पीक बरोबर येत नव्हते, म्हणून शेतकऱ्याने ते झाड तोडून टाकले. परंतु तिथे एका चिमणीचे घरटे होते आणि तिचा तो घरटा मोडला गेला. त्यामुळे चिमणीला त्या शेतकऱ्याचा खूप राग आला. तिने विचार केला की, या शेतकऱ्याचा आपण बदला घेतला पाहिजे.

काही दिवसांनी शेतकऱ्यांनी त्या शेतात पेरणी केली. पीक खूप चांगले झाले आणि नंतर पीक कापण्याची वेळ आली. पीक कापल्यानंतर पीक खूप सुकलेले होते. चिमणी बदल्याच्या भावनेची वाट पाहात होती. ती चिमणी गावात गेली गावातून एक पेटती काडी आपल्या चोचीमध्ये आणली आणि शेतकऱ्याच्या शेतात टाकली. पीक वाळलेले असल्याने ते भरा भरा पेटू लागले. चिमणीला खूप आनंद झाला. ती खूप हसू लागली. तिथेच एक दुसरी चिमणी होती, तिला मात्र हे पाहावलं नाही. गावाजवळच्या शेजारी असलेल्या तलावातील पाणी आपल्या चोचीत आणत होती आणि त्या पेटणाऱ्या पीकांवर टाकत होती. चोचीत पाणी आणायची आणि पीकावर टाकायची हे तिचे कार्य सुरूच असताना ज्या चिमणीने हे पेटविण्याचे काम केले. ती चिमणी ह्या विझवणाऱ्या चिमणीला म्हणते की, हे चिमणे तुझ्याने ही एवढी मोठी आग विझणार आहे काय? तुझी चोच केवढी, तु पाणी किती आणणार आणि ही आग कधी विझणार हे त्या पेटवणाऱ्या चिमणीचे ऐकून ती आग विझविणारी चिमणी म्हणते, अगं मला ही माहीत आहे की मी ही आग विझवू शकणार नाही. परंतु जेव्हा परमात्म्याच्या

घरी जाईन तेव्हा माझं नाव विझविणाऱ्याच्या नोंदणी मध्ये असणार आणि तुझं नाव पेटविणाऱ्याच्या नोंदणी मध्ये असणार.

ही कथा जरी चिमण्यांची असली तरी आपल्याला हे शिकायला मिळते की, आपल्याला कोणत्या चिमणी सारखे बनायचे आहे? पेटवणाऱ्या की विझवणाऱ्या? आपल्याला कसे बनायचे आहे?

जगात माणूस म्हणून वावरत आहोत तेव्हा आपण खरंच माणसासारखेच वागत आहोत काय?

एक माणूस माणुसकीला जपून वागतो तर एक माणूस माणुसकीला कलंक लावतो. आज विज्ञानाचे युग आहे. माणूस आज कुठल्या कुठे पोहोचला आहे. ही खूप चांगली गोष्ट आहे. परंतु विज्ञानासोबत आध्यात्म ही खूप महत्त्वाचे आहे. यांचा जर मेळ असेल तर जीवन जगणे सहज होऊन जाईल. ज्यांच्या जीवनात आध्यात्म आला आहे त्याला जीवन जगण्याची जणू कला अवगत झाली आहे.

आज माणसाचे स्वप्न आहे की माझा मुलगा डॉक्टर, इंजिनियर, वकील असे अनेक उच्च पद प्राप्त करणारा बनला पाहिजे, परंतु तो आधी एक माणूस बनला पाहिजे हे कोणीही म्हणत नाही. एका बुद्धीजीवी व्यक्तीने म्हटले होते...

गली में मकान थे

मकानो पे नाम थे

नाम के साथ औंधे थे

वह देखा, इंसान ना मिला।।

आज माणसाची धावपळ चालू आहे. जिकडे तिकडे अधोगती चालू आहे. माणूसच माणसाचा वैरी बनला आहे. भाऊ-भाऊ नाही राहिले. रक्ताचे नाते दुरावले आहेत. विचारांची देवाण घेवाण नाही राहिली. संकुचित भावना, वार्डेट चालिरीतीचे अंधानुकरण, स्वार्थ आणि विषमतेची

बीजे घट्ट रूजलेली आहेत. माणूस माणसावर विश्वास ठेऊ शकत नाही. त्यामुळे माणूस कुठेतरी हरवला आहे.

कविवर्य मंगेश पाडगावकरांच्या कवितेतील ओळी वाचायला मिळाल्या...

या झोपडीत आली वाहून ही गटारे,
चिखलात माणसांच्या माणूस शोधतो मी,
कोलाहलात साऱ्या माणूस शोधतो मी,
गर्दीत माणसांच्या माणूस शोधतो मी

आज माणूस शोधण्याची वेळ आली आहे. म्हणून प्रत्यक्ष राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज म्हणतात की,

माणूस द्या मज माणूस द्या
भिक मागता मज प्रभू दिसला।।

पृथ्वीवरील श्रेष्ठ प्राणी म्हणजे माणूस होय, पण तोच हरविल्याची खंत परमेश्वराला आहे. म्हणून परमेश्वराने मानवता जोपासणारा माणूस मागितला आहे.

एका महान विभूतीने आपल्या हरदेव वाणी या पवित्र ग्रंथात मानवीय गुणांबद्दल सांगितले आहे...

बन्दे में गर भाव बदी का, बन जाता शैतान है।
भाव अगर है नेकी वाला, बन सकता भगवान है।
डाकू व डॉक्टर दोनों के हाथ में होता चाकू है।
डॉक्टर आखिर जीवन रक्षक, जीवन भक्षक डाकू है।
दिखने में है एक से दोनों भाव मगर है जुदा जुदा।
एक बुराई करता हरदम, एक भलाई करे सदा।
हित सोचे हरदेव सभी का सबके लिये सद्भाव हो।

कभी किसी के लिए, हमारे मन में न दुर्भाव हो।

पुन्हा एक उदा. सांगितले आहे की,
कोई बांस का तीर बनाके, किसी को घायल करता है।
और कोई बासुरी बनाके, बांस में सूर भरता है।
बंसी की धुन मधूर सुरेली, मन सबका मोह लेती है।
सुनने वालो हर प्राणी को, आनंद से भर देती है।
वस्तु का उपयोग अगर, हम सहीसही कर पाते है।
खुद को भी तो लाभ है मिलता, सारे लाभ उठाते है।

माणुसकीला जपण्यासाठी अशा अनेक पैलू बाबा हरदेवजींनी आपल्या दिव्य वाणीतून सांगितले आहे. त्याच्या पैकी एक पैलू पुन्हा एकदा ठेऊ इच्छितो.

आदमी का नहीं भरोसा, कहाँ दगा दे जायेगा।
कब ढायेगा जुल्मों सितम और कब हानी पोहचायेगा।
जिससे हाथ मिलता उससे, घोंप ये खंजर देता है।
प्यार जता के घात है करता, प्राणों को हर लेता है।
नहीं लगे है पशु के डर से, ताले घर मकान में।
इन्सों को इन्सान से है खतरा, सकल जहान में
आदमी की हालत अब तो, शैतानों से बदतर है।
इसिलीये कहते है, इससे जानवर ही बेहतर है।

यावरून आपल्याला शिकायला मिळते की, माणसाच्या जिवनात प्रेम, नम्रता, दया, करुणा, क्षमा, शांती अशा अनेक सद्गुण असायला हवे. अशा गुणांनी आपल्याला माणुसकी जपता येईल.

...

गोष्ट गिधाडांची

कु. पौणिमा राऊत बी.एस्सी. भाग ३

निसर्गात आढळणाऱ्या प्रत्येक घटकाला मग तो लहान किडा-कीटक, वनस्पती अथवा प्राणी असो प्रत्येकाला निसर्गानेच काही-ना-काही विशेष कार्य सोपवलेले आहे. निसर्ग साखळीतील असा एखादा जरी दुवा नाहीसा झाला, तरी संपूर्ण निसर्ग चक्र, साखळी कमकुवत होईल आणि ते अतिशय धोकादायक ठरू शकते. अशीच एक गोष्ट गिधाडांचीही आहे. त्यांची संख्या मोठ्या प्रमाणावर घट्ट लागली आहे. त्यामुळे त्यांचे संरक्षण होणे आवश्यक झाले आहे.

गिधाड हा पक्षी गरुड या पक्ष्यापेक्षाही मोठा आणि ताकदवान असतो, तरीही तो शिकार न करता मेलेल्या पशूपक्षांची विल्हेवाट लावून आपले पोट भरत असतो. त्यामुळे कासव व कावळा यांच्याप्रमाणेच गिधाड हा सुद्धा 'निसर्गातील सफाई कामगार' म्हणून ओळखला जातो. मनुष्य असो वा इतर प्राणी, त्यांच्या मृतदेहांची योग्य रितीने विल्हेवाट लावणे फार महत्त्वाचे आहे. नाहीतर मोठ्या प्रमाणात रोगराई पसरण्याची दाट शक्यता असते. प्राण्यांच्या मृतदेहांची विल्हेवाट लावून रोगराई रोखण्याचे काम आजपर्यंत योग्यपणे करून या गिधाडांनी आपले अस्तित्व टिकवून ठेवले आहे.

निसर्गाची साफसफाई करणारी गिधाडे आपण वर्षानुवर्षे पाहत आहोत. मग आता अचानक असे काय झाले की, मोठ्या संख्येने दिसणारी ही गिधाडे नाहीशी होत आहेत. १९९०च्या काळात 'डायक्लोफिनॉक' हे औषध पशुवैद्यकीय उपचारासाठी वापरात आणल्या गेले. विशेषतः प्राण्यांच्या अवयवांवर आलेली सूज आणि त्यांच्या वेदना कमी करण्यासाठी हे औषध वापरले जाते. त्या काळात इतर औषधांच्या तुलनेत 'डायक्लोफिनॉक' हे औषध स्वस्त असल्याने ते खूप लोकप्रिय झाले. या औषधाच्या वापरातून

प्राण्यांचे रोग बरे होत असले, तरी औषधातील अंश त्यांच्या शरीरात पसरलेला असे. त्यामुळे औषधाचा वापर केलेले जनावर मेल्यानंतर त्यांचे दूषित मांस खाणाऱ्या गिधाडांच्या शरीरात या 'डायक्लोफिनॉक' औषधाचे विष जाऊ लागले आणि गिधाडांच्या मूत्रपिंडावर विपरीत परिणाम होऊन ती मोठ्या प्रमाणात मृत्यूमुखी पडू लागली. 'पेरेग्रीन फंड, इंग्लंड' आणि 'ऑर्निथॉलॉजिकल सोसायटी ऑफ पाकिस्तान' या संस्थांच्या संयुक्त अभ्यासात पाकिस्तानमध्ये सर्वप्रथम २००० मध्ये डायक्लोफिनॉकमुळे गिधाडे मृत्यूमुखी पडत असल्याचे पुरावे मृत गिधाडांच्या शवविच्छेदनात मिळाले. दक्षिणपूर्व आशियातील कंबोडिया, म्यानमार या देशात मात्र 'डायक्लोफिनॉक' ऐवजी काही विषारी औषधे देऊन मारलेली जनावरे खाण्यात आल्याने गिधाडे मृत्यूमुखी पडल्याचे दिसून आले. १९९०च्या मध्यापर्यंत अंदाजे ९० टक्क्यांपेक्षा जास्त गिधाडे मृत्यूमुखी पडली. International Union for Conservation of Natures या संस्थेकडून गिधाड हा पक्षी नष्टप्राय (Critically Endangered) म्हणून घोषित करण्यात आलेला आहे.

पूर्वी एखाद्या गावात मृत जनावर गावाबाहेर

टाकल्यावर तिथे काही वेळातच मोठ्या संख्येने गिधाडे गोल गोल घिरट्या घालताना दिसून येत व त्यानंतर ते जमिनीवर उतरत असत. एकदोन तासांत सर्व काही सफाचट करून टाकत. हेच काम भटकी कुत्री आणि जंगली जनावरेसुद्धा करतात, पण हे काम करण्याची त्यांची क्षमता गिधाडांच्या तुलनेत फारच कमी असते. याबरोबरच हे मांस रोगयुक्त असले, तरी ते सहजासहजी पचवण्याची क्षमता फक्त गिधाडामध्येच पाहायला मिळते. गिधाडे अतिशय उंचावर सतत घिरट्या घालत फिरत असतात आणि इतक्या उंचावरून या गिधाडांना रानात, किंवा उघडयावर पडलेल्या मृतदेहांचा पत्ता अचूकपणे लागतो आणि पाहतापाहता ती त्या ठिकाणी सर्वात प्रथम हजर होतात.

बॉम्बे नॅचरल हिस्ट्री सोसायटी व रॉयल सोसायटी फॉर द प्रोटेक्टन ऑफ द बर्ड्स या संस्थांनी भारतात हरियाणा, पश्चिम बंगाल, आसाम व महाराष्ट्र या राज्य सरकारांनी अनुक्रमे पिंजोर, बुक्सा, रानी व फणसाड या ठिकाणी गिधाड संवर्धन केंद्र सुरू करून जगात केवळ १ टक्का उरलेल्या प्रजातींच्या संगोपनाचे काम सुरू केले आहे. हे संगोपन व्यवस्थित होते की नाही, ते पाहण्यासाठी घट्यांमध्ये

कॅमेरेही बसवण्यात आले आहेत. तसेच त्यांना विषारी द्रव्ये व औषध विरहित मेलेले प्राणीही पुरवले जात आहेत. महाराष्ट्र व इतर राज्यांमध्ये 'व्हल्वर रेस्टॉरंट'ही सुरू करण्यात आली आहेत. हा खरंच एक चांगला उपक्रम आहे.

आपल्या पुराणकाळात सीतेला रावणापासून वाचवणारा 'जटायू' असो किंवा प्राचीन इजिप्तची 'नेख्बेत' ही देवता असो किंवा पेरूमधील नाइका पठारावरील गिधाड स्वरूपातील आकृत्या असोत किंवा जैव विविधतेतील त्यांचे वरच्या क्रमांकाचे स्थान असो, या सर्वच ठिकाणी गिधाडांना मानाचे स्थान प्राप्त झाले आहे. अशा गिधाडांना केवळ निसर्ग अभ्यासकांनी किंवा सरकारने प्रयत्न करून वाचवण्याऐवजी समाजातील सर्व घटकांनी एकत्रपणे प्रयत्न करून त्यांचे संरक्षण करण्याची गरज निर्माण झाली आहे. तरच निसर्गाचा समतोल राखला जाईल व आपल्या अधिवासाचेही रक्षण होऊ शकेल.

•••

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (कृत्रिम बुद्धिमत्ता)

रोशन लाडे बी. एस्सी. भाग ३

आजचे तंत्रज्ञानाचे युग हे एक असे युग आहे, ज्याने माणसाचे संपूर्ण आयुष्यच मोठ्या प्रमाणात बदलून टाकले आहे. आजच्या काळात आपल्याकडे अशी उपकरणे आहेत ज्यांचे काम पाहून आपल्याला आश्चर्य वाटते की, या सर्व गोष्टी कशा शक्य झाल्या असतील. तंत्रज्ञानाचे एक उत्तम उदाहरण म्हणजे आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (AI) हे देखील भविष्यात मानवाचे काम खूप सोपे करणार आहे. आर्टिफिशियल इंटेलिजन्सला मराठी मध्ये कृत्रिम बुद्धिमत्ता म्हणतात, जो दोन शब्दांपासून बनलेला आहे. कृत्रिम म्हणजे माणसाने तयार केलेला आणि बुद्धिमत्ता म्हणजे विचार करण्याची शक्ती. याला मशीन लर्निंग या नावानेही ओळखल्या जाते.

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स द्वारे यंत्रांना मानवाप्रमाणे विचार करण्याची आणि समजून घेण्याची शक्ती दिली जाते. ज्यामुळे यंत्रे मनुष्याप्रमाणेच मेंदूचे कोणतेही काम करू शकतात. ज्याप्रमाणे आपण एखाद्या विद्यार्थ्याला किंवा कोणत्याही व्यक्तीला उदाहरणे देऊन नवीन गोष्टी शिकवतो. त्याचप्रमाणे संगणकाला असे विचार करण्याची शक्ती देणे आणि त्याला AI नवीन गोष्टी डेटाद्वारे शिकवतो. आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स ही एक अडव्हान्स टेक्नॉलॉजी आहे. आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स आणि नॉर्मल टेक्नॉलॉजीमध्ये फरक आहे. नॉर्मल टेक्नॉलॉजी बद्दल आपण बोललो तर कॉम्प्युटरमध्ये येणारे नोटपॅड हे नॉर्मल टेक्नॉलॉजी आहे, त्यात आपण कितीही नोट्स काढल्या तरी नवीन फीचर्स येणार नाहीत ना त्यामध्ये नोटपॅडची क्षमता वाढणार. पण आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स (अडव्हान्स टेक्नॉलॉजी) मध्ये असे होत नाही. AI पर्यंत जितका डेटा पोहोचेल तितकी आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स अधिक

शक्तिशाली होईल आणि डेटानुसार त्यात नवीन वैशिष्ट्ये जोडली जातील. AI हे एक असे तंत्रज्ञान आहे, जे मानवाप्रमाणे डेटानुसार कोणतीही माहिती शिकू शकते. १९५० नंतर आर्टिफिशियल इंटेलिजन्सबाबत संशोधन सुरू झाले होते. जॉन मॅकार्थी (John McCarthy) या महान अमेरिकन शास्त्रज्ञाने १९५५ मध्ये या विचार यंत्राचे नाव कृत्रिम बुद्धिमत्ता असे ठेवले. त्यांना कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे AI चे जनक मानले जाते.

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स सध्या वेगवेगळ्या स्वरूपात पाहायला मिळत आहे. त्याचे दोन प्रकार आहेत. General AI यामध्ये आपण डेटानुसार सर्व प्रकारच्या नवीन गोष्टी शिकवू शकतो. General AI नुसार मानवांप्रमाणेच अनेक गोष्टी करू शकते.

Narrow AI हे अशा प्रकारे आहे की, एखाद्या विशिष्ट कामासाठी कृत्रिम बुद्धिमत्ता तयार केली जाते, जी दुसरे इतर कोणत्याही प्रकारचे काम करण्यास पूर्णपणे सक्षम नसते, जसे- टेस्ला कंपनीची कार. जे सेल्फ ड्राईव्हच्या सहाय्याने चांगल्या प्रकारे अमेरिकन रस्त्यांवर धावू शकतील, परंतु टेस्ला कंपनीची वाहने सेल्फ ड्राईव्हच्या मदतीने भारतीय रस्त्यांवर चालवली गेली तर ती कार अमेरिकन रस्त्यांवर जशी धावू शकते तशी चालवता येणार नाही. कारण तो एका विशिष्ट अमेरिकन रस्त्यासाठी बनवला गेला आहे आणि त्यात अमेरिकन रस्त्यांचा डेटा आहे. आजच्या काळात आपल्या आजूबाजूला जी आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स वापरली जाते ती नॅरो AI वर आधारित आहे. आपल्याकडे जनरल AI नाही.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता कशी कार्य करते?

AI हे तंत्रज्ञान कोणत्याही मशिनमध्ये घातल्यास ते यंत्र डेटानुसार माणसांप्रमाणेच नवीन गोष्टी शिकत राहिल. जितका जास्त डेटा असेल तितकी ती अधिक शक्तिशाली बनते. जितकी अधिक माहिती माणसाला मिळते, लोकांक तितके जास्त शक्तिशाली होतात. तर जी गोष्ट त्यांच्या डेटाबेसमध्ये राहणार नाही, ते काम AI करू शकणार नाही.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेची उदाहरणे

१) गूगल लेन्स (Google Lens)

आजच्या काळात AI चे सर्वात मोठे उदाहरण म्हणजे गुगल लेन्स होय. कारण गुगल लेन्सने एखाद्या वस्तूचा फोटो काढून त्या वस्तूशी संबंधित सर्व माहिती मिळवता येते, ती वस्तू काय आहे? तिचा उपयोग काय आहे. मग आपण विचार करतो की हे कसे शक्य होईल. तर हे सर्व कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे शक्य होते. Google Lens हे मशीन लर्निंग टेक्नॉलॉजी आणि AI वर आधारित आहे. जे लगेच फोटो स्कॅन करते आणि त्या फोटोशी संबंधित सर्व माहिती देते.

२) गूगल असिस्टंट (Google Assistant)

जर तुम्ही मोबाईल वापरत असाल, तर तुम्ही नक्कीच गुगल असिस्टंट वापरला असेल. आपण गुगल

असिस्टंटला कोणताही प्रश्न विचारला की, गुगल म्हणतो आणि काही मिनिटांतच इंटरनेट किंवा सेल्फ डेटाद्वारे उत्तर देतो. मग आम्हाला वाटते की आपल्या प्रश्नांची अचूक उत्तरे गुगल असिस्टंट कसा देऊ शकतो? परंतु हे सर्व AI मुळे शक्य झाले आहे .

३) गूगल मॅप (Google Map)

हे सुद्धा आर्टिफिशियल इंटेलिजेंसचे एक उत्तम उदाहरण आहे. जेव्हा आपण आपल्या फोनचे लोकेशन सुरू करतो, तेव्हा गुगल मॅपला कसे कळते की, आपण कोणत्या ठिकाणी आहोत. तर हे सर्व कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे शक्य आहे, सर्व AI च्या डेटाबेसमध्ये आहे. लोकेशन डेटा उपलब्ध आहे. जेणेकरून जेव्हाही आपण गुगल मॅपवरून जीपीएस ऑन करून आपल्या फोनचे लोकेशन शोधण्याचा प्रयत्न करतो तेव्हा ते कळते. गुगल मॅप जो आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स वापरतो त्याला लाइव्ह व्ह्यू म्हणतात. तसेच त्याला ग्लोबल लोकॅलायझेशन असेही म्हणतात.

४. अॅमेझॉन अलेक्सा (Amazon Alexa)

आजकाल अलेक्सा बऱ्याच मथळ्यांमध्ये आहे ज्यात आम्ही अलेक्साला कोणताही प्रश्न विचारतो, ती आम्हाला लगेच उत्तर देते आणि आम्ही अलेक्साला कोणतेही

डिजिटल काम करण्यास सांगते जसे की, अलेक्सा एसी चालू करा, अलेक्सा अलार्म सेट करा... याप्रमाणे अलेक्सा सर्व डिजिटल काम करते. हे सर्व कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे शक्य झाले आहे.

५. टेस्ला कार सेल्फ ड्राइव्ह मोड (Tesla Car Self Drive Mode)

तुम्ही जगातील सर्वात श्रीमंत व्यक्तीला ओळखत असाल, तर तुम्हाला त्याची कार उत्पादक कंपनी टेस्ला ही एक माहित असेल. ही आतापर्यंतची सर्वात उच्च दर्जाची कार आहे. ज्यामध्ये सेल्फ ड्राइव्ह मोडचे वैशिष्ट्य आहे. त्यामध्ये कार चालविण्याची स्वतःची क्षमता आहे. सेल्फ ड्राइव्ह मोडमध्ये ही कार आजूबाजूचे वातावरण स्कॅन करून स्वतः कार चालवू शकते. एआयचे हे आजपर्यंतचे सर्वात मोठे उदाहरण आहे.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे फायदे :

ए.आय. च्या वापरामुळे आपल्या आयुष्यात खूप बदल होणार, त्याचे फायदे आपल्याला मिळणार आहेत... एआय मुळे कृषी, संरक्षण, आरोग्य या क्षेत्रात मोठे बदल होऊ शकतात. त्यामुळे मानव जातीला फायदा होणार आहे.

ए.आय. च्या आगमनाने, ज्या कामासाठी खूप लोकांची आवश्यकता भासते, तेच काम एआय.च्या मदतीने खूप

कमी वेळात आणि चांगल्या पद्धतीने केले जाईल.

एआय आपल्या चुका मोठ्या प्रमाणात कमी करते. त्यामुळे कोणतेही काम अत्यंत अचूकतेने केले जाते. त्यातून कामात कोणतेही नुकसान होण्याची शक्यता नसते.

एआय मध्ये खूप कमी वेळेत काम करण्याची आणि खूप कमी वेळेत निर्णय घेण्याची क्षमता आहे. त्यामुळे काम खूप लवकर करता येते.

एआय खूप वेळ काम करण्यास सक्षम आहे. एआय थकल्यासारखे किंवा विचलित होत नाही. काम निश्चित वेळेत पूर्ण होण्याची शक्यता वाढते.

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे तोटे

कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे फायदे अद्याप पूर्णपणे स्पष्ट झालेले नाहीत, परंतु कृत्रिम बुद्धिमत्तेमुळे मानवजातीचे मोठे नुकसान होणार आहे.

१. आजच्या काळात बेरोजगारी खूप आहे आणि कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या आगमनाने मानवाद्वारे काम करण्याची गरज खूप कमी होईल, त्यामुळे बेरोजगारी मोठ्या प्रमाणात वाढेल.

२. कृत्रिम बुद्धिमत्ता मानवाच्या जागी काम करेल आणि स्वतःहून निर्णय घेण्यास सुरुवात करेल. त्यावर नियंत्रण न ठेवल्यास मानवजातीचे नुकसान होऊ शकते.

कृत्रिम बुद्धिमत्ता जग कसे बदलेल ?

हळुहळू या मशीन्सची उपयुक्तता प्रत्येक क्षेत्रात वाढत आहे. जिथे १० लोक एकत्र काम एका दिवसात पूर्ण करायचे तेच काम, एक मशीन तासाभरात पूर्ण करणार. आर्टिफिशियल इंटेलिजन्सचा वापर मोठ्या प्रमाणावर होऊन संपूर्ण जग बदलणार आहे. कारण त्यांच्यात मानवाप्रमाणे विचार करण्याची आणि समजून घेण्याची शक्ती आहे. ज्यामुळे यंत्रे माणसांपेक्षा माणसांचे काम अधिक चांगल्या पद्धतीने करू शकतील. अखेरीस मानवाची उपयुक्तता कमी होईल आणि माणसांपेवजी मशीन्स काम करतील. ही कृत्रिम बुद्धिमत्ता संपूर्ण जगाला डिजिटल जग बनवणार आहे. असे असले तरीही आजपर्यंत कृत्रिम बुद्धिमत्ता कोणतेही काम पूर्णपणे १०० टक्के योग्यरित्या करू शकलेली नाही.

...

नदीला समजून घेतांना

सूरज साखरे बी. एस्सी. भाग ३

वेदांमध्ये, संस्कृतीमध्ये नद्यांचे महात्म्य सांगितलेले आहे. आपल्या अनेक सामाजिक व धार्मिक कार्यात नदी व तिच्या पाण्याला पवित्र मानल्या जाते. बऱ्याच प्रदेशांमध्ये तेथील मानवाचे जीवनसुद्धा नदीवर अवलंबून असते. तर शेतीप्रधान असलेल्या आपल्या देशात मोठ्याप्रमाणात नदीच्या काठावर व तिच्या जवळपासच्या भागात शेतीचे उत्पादन घेतल्या जाते. शेतीच्या दृष्टीने नद्या वरदानच ठरतात. पण वेगवेगळ्या कारणांमुळे काळाच्या ओघात नद्यांची शुद्धता धोक्यात आलेली आहे. ती शुद्धता जपण्यासाठी नद्यांचे संगोपन करणे ही काळाची गरज बनली आहे. नदीचे प्रदूषण हा एक सामाजिक आणि पर्यावरणीय प्रश्न असून त्या प्रश्नाने आता गंभीर स्वरूप धारण केले आहे. मुळातच नद्यांची स्थिती वाईट होण्यासाठी अनेक गोष्टी कारणीभूत ठरत आहेत. नदीत टाकले सोडले जाणारे सांडपाणी, कचरा, वेगवेगळ्या सण आणि उत्सवांच्या प्रसंगी नदीत विसर्जित केले जाणारे पूजेचे सामान. नदीच्या पात्रात प्रेतांना जाळणे व त्यानंतर केले जाणारे अस्थिविसर्जन यासारख्या अनेक घटकांमुळे नदीचे प्रदूषण वाढत आहे.

निसर्गाच्या बदलामुळे सर्वत्र पावसाचे प्रमाण व त्याच्या वेळा अनिश्चित झाल्याने पाणी साठवणे व त्याचे नियोजन करणे गरजेचे झालेले आहे. सजीवांना जगण्यासाठी साठी मुबलक पाणी उपलब्ध असणे आवश्यक आहे. तसे न झाल्यास त्यांचे अस्तित्व धोक्यात येऊ शकते. गेल्या काही वर्षात निर्माण होणाऱ्या सततच्या दुष्काळी परिस्थितीमुळे पाण्याचे संकट वाढत आहे. पाण्याची उपलब्धता व पाणी वापराचे नियोजन, पाण्याचा अपव्यय टाळणे, पाण्याच्या गरजेनुसार वापर करणे, नैसर्गिक जलस्रोत नद्या व

जलाशयाचे प्रदूषण रोखणे, पायाभूत सुविधांचे संरक्षण करणे, पाण्यासंबंधी कायदे व नियमांचे पालन करणे, याबाबत समाजात जनजागृती व जलसाक्षरता निर्माण होणे आवश्यक आहे. पावसाची अनियमितता वाढल्यामुळे कधी अतिवृष्टी तर कधी दुष्काळ सारखी परिस्थिती वारंवार येत आहे. भविष्यात ही परिस्थिती येऊ नये यासाठी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. सद्यस्थितीत नद्यांची अवस्था बिकट झाली आहे. नदीच्या उगमापासून काही अंतरावरच नदी आपल्याला शुद्ध स्वरूपात आढळते. नंतर नदीची वाताहत होते.

नदीच्या मार्गक्रमणात अनेक गावे, शहरे येतात. त्यावेळी नदीत मोठ्या प्रमाणात गाळ आलेला असतो. नदीची अवस्था बदलण्यासाठी समाज, शासन, प्रशासन आणि लोकसहभाग या घटकांनी एकत्रितपणे प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. वाढते औद्योगिकीकरण, नागरिकरण, शहरीकरण यामुळे पाण्याचा वापर वाढत आहे. त्या तुलनेत पाण्याची उपलब्धता कमी होत आहे. नद्या तसेच धरणे, तलावातील वाढत्या गाळामुळे पाण्याची वहनक्षमता आणि साठवण क्षमता कमी होत चालली आहे. या पार्श्वभूमीवर नदीला जाणून घेणे, तिच्या समस्यांचा अभ्यास करणे, त्यावर उपाय शोधून त्याची कायमस्वरूपी सोडवणूक करणे, जलस्रोत वाढवणे महत्त्वाचे आहे.

यादृष्टीने चला जाणू या नदीला या उपक्रमात महाविद्यालयातर्फे सहभाग घेण्याची संधी मला मिळाली. त्यामुळे या उपक्रमांतर्गत कुरखेडा तालुक्यातील सती नदीचा या संबंधाने अभ्यास व प्रत्यक्ष भेट देऊन सर्वेक्षण व 'हिती गोळा करण्यांत आली.

सती नदीचा उगम गडचिरोली जिल्हयातील कोरची तालुक्यातील मसेली जवळ असलेला पुसलगोंदी गावाच्या डोंगरातून झालेला आहे. तर खोब्रागडी नदी ही गडचिरोली जिल्ह्यातील प्रमुख नदी असून तीचा उगम प्रसिद्ध खोब्रामेंढा देवस्थानच्या डोंगरावर असलेल्या तलावातून झाला आहे. आरमोरी तालुक्यातील वैरागड येथे खोब्रागडी नदी आणि सती नदीचा या दोघांचा संगम झाला आहे. तर आरमोरी तालुक्यातील ठाणेगाव जवळ खोब्रागडी नदीचा संगम वैनगंगा नदीशी झालेला आहे.

सती नदी ही खोब्रागडी नदीची उपनदी म्हणून ओळखली जाते. सती नदीच्या काठावर अंतरगाव, खेडेगाव, मौशी, वाकडी, कुरखेडा, घाटी, नवरगाव, आंधळी, अरततोंडी, इत्यादी गावे वसलेली आहेत. नदीच्या काठावर संस्कृती तयार होते. लोकांचे दैनंदिन व्यवहारही नदीच्या संपर्कातच अधिक होतात. जसे दैनंदिन आंधोळ, संध्या, तप-तर्पण, मंदीरांची निर्मिती, यात्रा-जत्रा इत्यादी. नदीच्या काठावर असलेल्या गावातील लोकांनी सांगितले की, आधी नदी ही बारमाही वाहत होती, पण आता वाहत नाही. त्याला कारणीभूत माणूसच आहे. नदीमध्ये अगोदर हातभर गड्डा केला की त्यामध्ये पाणी लागत होता. पण आता १५ ते २५ फुट बोरवेल खोदल्याशिवाय पाणी लागत नाही. आधी सर्व शेतकरी

नदीच्या पाण्याचा वापर करत असत, पण आता नदीचा पाण्याचा वापर करित नाही. नदीचा पाणी पिण्यायोग्य नाही. पण आधी त्याच नदीचा पाणी आपण पीत होतो. अशा परिस्थितीत आपल्या नदीला वाचवण्यासाठी आपल्यालाच उपाययोजना कराव्या लागतील.

आपण नद्यांची दुरावस्था केवळ उघड्या डोळ्यांनी पाहत आहोत. नदीचे दुःख आणि वेदना जाणून घेणे आवश्यक आहे. भौतिक विकासाच्या मोहात आपण स्वतःला विनाशाकडे घेऊन जात आहोत. नदीला आपण आपल्या संस्कृतीत आईचे स्थान दिले आहे. या आईची परवड होताना आपल्याला पाहायचे आहे का? निश्चितच नाही. याचाच एक भाग व उपक्रम म्हणून 'चला नदीला जाणून घेऊ या' या उपक्रमात सहभागी असलेल्या प्रमुखांनी व आमच्या कॉलेजच्या रासेयो गृपच्या स्वयंसेवकांनी, प्राध्यापकांनी कुरखेडा येथील सती नदीच्या पात्रातील प्लास्टिक व इतर कचरा गोळा (जवळपास दहाबारा पोते/चुंगड्या) करून नदीची स्वच्छता केली. चला आपण यामध्ये सहभागी होऊ या. सर्वजण मिळून नदी, नाले पुढे पुन्हा वाहते करू या. पाणी वाचवू या. अर्थात स्वतःलाच वाचवू या. हे जग सुंदर करू या.

•••

कावळा : शुभ-अशुभ चिंतन

कार्तिक बुद्धे बी. ए. द्वितीय वर्ष

आपण आपल्या भोवती दररोज बरेच पक्षी पाहतो, कावळ्याबरोबरच चिमणी, कबुतर, घर अशासारखे पक्षी परिसरात दिसतात. परंतु कावळा सोडून इतर पक्षी कधीच पिंडाच्या भोवती घुटमळताना आपल्याला दिसत नाहीत. मोकळ्या जागेवर ठेवलेल्या पिंडाला कोणताही पक्षी भक्षण करू शकतो, परंतु असे होताना दिसत नाही. कावळ्याला एक विशिष्ट दृष्टी असते. मान तिरकी करून, डोळा एका बाजूला फिरवून जेव्हा कावळा बघतो, तेव्हा त्याच्या दृष्टीस एक वेगळपण प्राप्त होत असावे, ज्यामुळे त्याला मानवी डोळ्यांपेक्षा वेगळे आणि अधिक काही दिसते. कावळ्याला 'वायस' असेही म्हणतात. पंचमहाभुतांमधील वायूचे तो प्रतीनिधित्व करतो. शास्त्रानुसार मनुष्य मृत्यू पावल्यानंतर त्याचा आत्मा वायुरूप असतो आणि खरी गोष्ट अशी आहे की मृत्यूनंतर मृत व्यक्तीचा वायुरूप आत्मा पिंडाला धरून बसतो आणि त्याच्या इच्छापूर्तीचे वचन मिळाल्याखेरीज तो कावळ्याला पिंडास स्पर्श करू देत नाही. प्रतिरोध करतो. इथे कावळ्याची वैशिष्ट्यपूर्ण दृष्टी, आत्म्याचे वायुस्वरूप, आणि कावळ्याचे 'वायस' नाव या सर्वांची संगती लागताना दिसते.

हिंदू पुराणांमध्ये कावळ्याला देवपुत्र मानले गेले आहे. कावळ्याचा जन्म वैवस्वत कुळात झाला असे मानले जाते. कावळा यमाचा द्वारपाल आहे. मृताच्या पिंडाला स्पर्श झाल्याखेरीज त्याच्या आत्म्यास यमद्वारी प्रवेश मिळत नाही. गरुडपुराणानुसार कावळा हा यमराजाच्या संदेशवाहक आहे. हिंदू पुराणानुसार कावळा हा देवराज इंद्र याचा पुत्र जयंत याने प्रथम कावळ्याचे रूप धारण केले. या कावळ्याने वनवासात असणाऱ्या सीतेला जखमी केले. त्यावर सीतेने त्याला तुला अशुभ समजले जाईल तसेच तुला कोणी स्पर्श करणार नाही असा शाप दिला आणि मृगया करून परत आलेल्या श्रीरामचंद्रापाशी कावळ्याची तक्रार केली. श्रीरामचंद्रांनी जवळच पडलेली दर्भाची काडी फेकून कावळ्याला मारली.

त्या काडीने कावळ्याच्या एका डोळ्याचा वेध घेतला. तेव्हापासून त्याला 'एकाक्ष' नाव पडले. यानंतर जयंताने आपण केलेल्या कृत्याबाबत श्रीरामाची माफी मागितली. तेव्हा श्रीरामांनी त्याला उःशाप दिला. मनुष्य मृत झाल्यानंतर त्याच्या पिंडाला तू स्पर्श केल्याखेरीज त्याचा आत्मा मुक्त होणार नाही. तुला अर्पण केलेले भोजन पितरांना मिळेल. तेव्हापासून काकस्पर्श, काकदृष्टी यांना महत्त्व आले व आजही पितरांना तृप्त करण्यासाठी कावळ्याला पिंड, अन्न दिले जाते.

पितृपक्षाच्या काळात कावळे घरोघरी जाऊन अन्न ग्रहण करतात व त्याने पितरांना तृप्ती मिळते. भारतात तर कावळ्याचे अनन्य साधारण महत्त्व आहेच. त्याचबरोबर ग्रीक कथांमध्ये रेवन (एक प्रकारचा कावळा) हा शुभसूचक मानला गेला आहे. नॉर्स कथांमध्येही रेवन हगिन व मुनीन यांची गोष्ट आढळते. त्यांना ईश्वराच्या जवळचे मानले गेले आहे. कावळ्याला पितृपक्षात एवढे महत्त्व देण्याची आणखीही बरीच कारणे आहेत. माणसांना फक्त उजेडात दिसते. मांजराला उजेडात तसेच अंधारातही दिसते. वटवाघूळ व घुबडाला फक्त अंधारातच दिसते. यावरून यावरून स्पष्ट होते की प्रत्येकाला वेगवेगळी दृष्टी मिळालेली आहे. त्याचप्रमाणे पिंडातील जीवात्मा दिसण्याची दृष्टी कावळ्यास मिळाली आहे, असे मानले जाते. मृतात्म्याची इच्छा पूर्ण करण्याचे समाधान मिळेपर्यंत तो कावळ्याला पिंडाला स्पर्श करू देत नाही. मृत व्यक्ती कावळ्याच्या रूपाने येऊन पिंडाला स्पर्श करते, असे मानले जाते. पण प्रत्यक्षात जीवात्मा इच्छापूर्तीचे वचन मिळेपर्यंत कावळ्यास पिंडाला स्पर्श करण्यास मज्जाव करतो पिंडाला काकस्पर्श झाला म्हणजे मृतात्म्यास यमद्वारी प्रवेश मिळेल, असे श्रीरामांनी कावळ्याला वरदान दिले आहे. यासाठी कावळ्याला दररोज अन्न दिल्याने कावळा अन्न रूपाने पापाचे भक्षण करतो व श्राद्धात अन्न दिल्याने यमलोकी

पितरांना त्रास होत नाही, असे आपल्याकडे मानले गेले आहे. पितृपक्ष सुरू झाला की कावळ्याचा भाव एकदम वधारतो. एवढी अशुभ, अमंगल मानल्या जाणाऱ्या कावळ्याला अगदी अगत्याने अन्न भरविण्यात येते. जिकडे तिकडे कावळ्याची चर्चा होताना दिसते. का या कावळ्याचा मृत व्यक्तीच्या आत्म्याशी संबंध जोडला जातो? मनुष्याच्या मृत्यूनंतर काकबाळी, काकस्पर्श या सर्वांमध्ये कावळ्याची नेमकी भूमिका काय? थोडा विचार केला तर यामागे काही पौराणिक कथा, काही समज, गैरसमज दिसून येतात, काही शास्त्रीय भूमिका देखील मांडलेल्या दिसतात. तरीदेखील गैरसमजाचे जाळे तोडून शास्त्रीय दृष्टीने अधिक संशोधन होणे गरजेचे आहे.

हिंदू संस्कृतीमधील या कावळ्याला ग्रीक कथांमधून शुभसूचक मानले जाते. कावळ्याचे अस्तित्व ईश्वराजवळ असल्याचे मानले जाते. भारतामध्ये देखील लडाखसारख्या बर्फाळ प्रदेशात कावळा आढळतो. त्याचे स्वरूप आपल्याकडील कावळ्यापेक्षा थोडे वेगळे असते. स्थानिक भाषेत त्याला 'कशांगुटी' म्हणतात आणि या पक्ष्याच्या संदर्भात असणारे समज, गैरसमज आपल्याकडील कावळ्या विषयीच्या समजुतीशी मिळते जुळते आहेत.

मृत मनुष्याचा आत्मा जेव्हा मोक्षासाठी तळमळतो तेव्हा कावळा त्याला स्वर्गाचा दरवाजा खुला करून देण्यासाठी मदत करतो. मृत्यूनंतरदेखील माणसाची अन्नावर वासना राहते, परंतु आता त्याच्याकडे अन्न भक्षण करण्यासाठी माध्यम नसते. त्यामुळे मनुष्यप्राण्याचे प्रतिक मानून पिंडदान विधी केला जातो. त्याद्वारे आत्म्याला शांती, सद् गती मिळते असे म्हणतात. काही काळापूर्वी नाशिक या तीर्थक्षेत्री पितृपक्षामध्ये काही लोक कावळा पाळतात अशा बातम्या वाचनात आल्या. पूर्वी घरातील एखाद्या सदस्यांच्या मृत्यूनंतर घरात काही दिवस चूल पेटत नसे. तांदळाच्या पिठाचा दुधात भिजून केलेला गोळा पिंड म्हणून वापरला जात असे. आजकाल शिजवलेल्या भातामध्ये काळे तीळ, तूप मंत्रपूर्वक मिसळून त्याचे पिंड बनविले जातात. असा हा यमलोकाशी संबंध असणारा कावळा उग्र आणि न्यायी असणाऱ्या शनिदेवाचे वाहन देखील आहे. कावळा या पक्ष्यविषयी खूप सारी नकारात्मकता आढळून येत असली तरी, त्याच्या ठायी चातुर्य, चाणाक्षपणा, धैर्य, आणि शहाणपणा हे गुण आढळतात. लहान बाळाला पक्षीजगताची ओळख काऊ पासून होते. कावळ्याच्या विशिष्ट गोष्टीला अनुसरून 'कावळा डोळ्यासमोर डोकावत

नाही' ही म्हण सार्थक वाटते.

कावळ्याचा एक वैशिष्ट्यपूर्ण उल्लेख आपल्याला ज्ञानेश्वर माऊलीच्या 'पैलतोगे काऊ कोकताहे' या रचनेत सापडतो. ज्ञानेश्वरीचे अमृत मातेप्रमाणे भरविणाऱ्या माऊलींनी कावळ्याचा उल्लेख 'काऊ' असा लहान मूल आणि आई यांच्याप्रमाणे करावा हे उचितच आहे. पंढरीनाथ आपल्या घरी येणार असल्याचा शकुन सांगतात असे ते म्हणतात. अगदी सध्या सोप्या दृष्टांतांनी ज्ञानेश्वरीमध्ये गीतेसारखा जटील विषय सोपा करून सांगणारे ज्ञानेश्वर हा प्रसंग फक्त एवढेच सांगण्यासाठी उभा करणार नाहीत हे पक्के. पैलतोगे चा अर्थ परलोक असावा आणि आत्मा परमेश्वराच्या भेटीसाठी आतुर झाला असून जेव्हा पांडुरंग भेटिला येतील. म्हणजेच आत्मा परमात्मा यांची गाठ पडेल हा क्षण त्यांच्या दृष्टीने सुख सोहोळाच!

मनुष्याने टाकून दिलेले अन्न, खरकटे यावर गुजराण करणारा कावळा पर्यावरणाची स्वच्छता राखत असतो. पाण्याच्या जवळ त्याचे वसतिस्थान असते. खेडेगावांमधून जुने जाणकार शेतकरी कावळ्याचे घरटे किती उंचावर आहे किंवा घरटे बांधताना चोचीत कडी कशी पकडली आहे त्यावरून पावसाचे प्रमाण किती असेल याचा अंदाज लावतात. हाच कावळा आजकाल दुर्मिळ होत आहे. हवेमधील प्रदूषण, सगळीकडे होणारा कीटकनाशकांचा वापर, जागोजागी उभारले जाणारे मोबाईल टॉवर या गोष्टी त्यांच्या न्हासास कारणीभूत ठरत आहेत. आपल्या ऋषीमुनींनी कावळा या मुबलक संख्येने आढळणाऱ्या पक्ष्याला पिंडदानादी विधीमध्ये स्थान देण्यात पौराणिक कथांचा, समजुतींचा भाग तर आहेच, परंतु त्यांचा वैज्ञानिक आणि दूरदृष्टीची देखील कमाल वाटते. भाद्रपद हा कावळ्यांच्या विणीचा काळ त्या काळात त्यांना अन्न खायला घातले तर त्यांचा वंश तर वाढेलच, पण पावसाळ्यात कुजणारे अन्न खरकटे खाऊन हे कावळे वातावरण स्वच्छ देखील राखतील. याच कावळ्याच्या विष्टेतून वड, पिंपळ यासारख्या उपयुक्त वृक्षांचा प्रसार होतो. जे बहुवर्षीय आणि औषधी आहेत. व्यंकटेश स्तोत्रात देखील 'कागविष्टेचे झाले पिंपळ' असा उल्लेख आपल्याला दिसून येतो. मानवाने निसर्गावर केलेले अतिक्रमण पर्यावरणाचा न्हास करत आहे. त्यातच कावळादेखील नामशेष होत असल्याचे निदर्शनास येते.

•••

कविता विभाग

क्षाठवणी

मनात गुटफटलेल्या स्मृतींना,
उजाळा देत जावे,
त्या म्हणजे क्षाठवणी...

नकळत कळलेली क्षन् घडून गेलेल्या
गोष्टींचा स्पर्श देतात,
त्या म्हणजे क्षाठवणी...

मनमुशद तुटलेल्या त्या क्षानंदाचा ठेवा,
क्षन् मिळालेला क्षोजळीत न मावणारा सहवास,
त्या म्हणजे क्षाठवणी...

क्षथांग मनात उधाणलेल्या उत्कट भावना क्षरतात,
मोकळी वाट त्यांना करून देणे,
त्या म्हणजे क्षाठवणी...

क्षानंद घ्यावा क्षांबट-गोड
क्षचानक क्षालेच्या क्षाठवणीचा
दरवळणारा सुवास मेहमी क्षसावा क्षापलेपणाचा,

त्या क्षोल्या वाटेवर,
क्षायुष्याच्या क्षाठवणीचे ढग बरसती,
क्षंतःकरणातीळ एखादी वीज, क्षाठवण म्हणून गरजती

पडद्यामागून हसणाऱ्या क्षन् रडणाऱ्या
या क्षाठवणींना शोधित जावे,
यशाची शिखरे चढता चढता,

...

कु. साक्षी वालदे

बी. एस्सी. भाग ३

माझे पंख

छाटावाया पंख माझे, तलवार धार नाही
क्षाकाशातून पाडाव्या मजला, तो बाळ वार नाही
किती रचणार डाव, मजला कुणी पाडाया
पडणार क्षसा मी, ते पंख भार नाही
घावावरती केले, शरिच ते घाव
रक्त हे जिंकणारे, मी क्षजून ठार नाही.

...

भारत मेश्राम

एम. ए. भाग १

जात धर्म

विचारणा होतो माझा, तुझी कोणती जात आहे
सांगाना मला कुणी, रक्ताची कोणती जात आहे

कधी हिंदू कधी मुसलमान केले मला
रौटी रोजीच्या प्रश्नांचा, केला हा घात आहे

जातीसाठी सांडले कुणी, जातीसाठी भांडले
विरलेत शारे हे, माणुसकीचं नातं आहे

नुसते घोषणा, जाती धर्मानं रंगले राजकारण
शेतकरी राजाच्या कष्टाला ना कुणाची साथ आहे.

...

भारत मेश्राम

एम. ए. भाग १

वंशाच्या शमरया

चारुतच राहणार आहे हत्या मुलींची
भ्रूणहत्येची प्रकरणे गुप्तपणे हाताळायची

बाळासाठी आतूर आईवर दया करा
वंशाच्या दिव्याचा अट्टाहास नको धरा

मुलगा नी मुलगी अशा फरक नको
फक्त उपदेशापुरता वरवर विचार नको

मुलगा होऊनही सांभाळतो का हो तुम्हाला
ती अशते मुलगी जी शिकवते जगाला

कळत नाही तुम्हाला मुलीची किमया
त्या तर घरच्या भाग्यलक्ष्मी अन् देव्हान्यातल्या शमया

लक्षात ठेवा मुलीचे गोड हाशरे आयुष्य
उजडून देईल तुमचे भाग्य अन् भविष्य.

...

कु. पूजा राऊत

बी. एस्सी. भाग २

मैत्रीण

कॉलेजमध्ये तू आली आणि
माझी मैत्रीण झालीस, का कुणार ठाऊक,
इतरांपेक्षा वेगळी वाटलीस

लेक्चर सुरू अशताना, माझ्याकडे नुसतं पाहायचं,
विचारलं तर, तुझं लक्ष होते का?
मला फक्त तूच तर विचारायचं

कॅन्टीनमध्ये तुझं लक्ष कुठेतरी अटकायचं,
मी आल्यावर, काय खाल्लं की नाही?
म्हणून तूच फक्त विचारायचं

मी लायब्ररीमध्ये आल्यावर, तू तिथे अशायचीस
रागात माझ्याकडे पाहून
मला पुरतक तूच तर आणून घायचीस

कॉलेज डे मध्ये भाग घे, म्हणून हट्ट करायचीस
नकळत कळलं मला डावरी,
फॅशन शो मध्ये माझी भागीदार व्हायचीस

अलीकडपाशी माझ्याने लिहून होत नव्हते,
फिकीर तुलाच फक्त होती मं
म्हणून तर तर मला बोलत नव्हते

खरंच मानलं मैत्रीला नाव नाही,
त्या नात्याला कुठेच ठाव नाही
सुट्ट्या लागल्या नंबर नव्हता मं तुझा

कुठेतरी माझी आस लटकलेली
तोच प्रसंग, तीच कॉलेजची आठवण,
शतत... मनात तेवत ठेवलेली.

कपिल पिलारे

बी. एस्सी. भाग ३

पुस्तक कधी मरत नाही

पुस्तक केव्हाही चांगलं
त्याला ना इंटरनेट ची गरज करते
ना बॅटरी संपण्याची भीती
नको करते त्याला ईयरफोन
की नको नेटपॅकची लाचारी

पुस्तकात रीव्ह डिलीटची सोय नसते
पुस्तक डायरेक्ट रजिस्टर होत करते मेंदूत
सोशल मीडियावर भाव खायला
पुस्तकच कामी येतं

पुस्तक टॅग करत नाही
पुस्तक फ्रेंड रिक्वेस्ट पाठवत नाही
पुस्तक ब्लॉक करत नाही की
पुस्तक शिवी घालत नाही

पुस्तक बेवफा ही नसतं
जुन्या प्रेयसी शारखं
पुस्तक पुस्तकं सगळे लाड
म्हातान्या आई शारखे

पुस्तक शिळं होत नाही
पुस्तक देता येतं, पुस्तक घेता येतं

गुलाबाचं काळवंडलेलं फुलं पुस्तक जपून ठेवतं
पिंपळाचं जिरलेलं पान पुस्तक जपून ठेवतं

पुस्तक फाटलं तरी रडत नाही
पुस्तक नटलं तरी हसत नाही
पुस्तक कधी बिघडत नाही
हो पुस्तक कधी मरत नाही.

•••

संकलन : देवराज घाटघुमर

बी. एस्सी. भाग ३

हिमालय अजून दूर आहे

जिंकण्याची जिद्द अजून संपली नाही,
काट्यातून वाट शोधून लांब पल्ला गाठ,
कारण... हिमालय अजून दूर आहे

समाजात पाय खेचणाऱ्यांना लाथाडून,
निंदेच्या राजकारणाचा किल्ला लढवून,
वादळात उभा रहायला शिक,
कारण... हिमालय अजून दूर आहे

विस्मृतीत गेलेल्या आठवणींची प्रेरणा घेऊन,
नवी भरारी, नवे स्वप्न तेवत ठेवून,
क्षितिजापर्यंत पोहोच,
कारण... हिमालय अजून दूर आहे

सवाल पेशाचा रोजचाच करते,
रस्त्यावर चालताना कोणीही हसतो,
शून्यातून विश्व उभं करायला शिक,
कारण... हिमालय अजून दूर आहे

कळत नकळत आयुष्यात कधीकधी नैराश्य यावं,
कोण मित्र, कोण शत्रू हे ओळखता यावं
ढासळलेला आत्मविश्वासाला कमवायला शिक,
कारण... हिमालय अजून दूर आहे

मार्गदर्शन करणारे गळोगळी भेटतात,
तोंडावर श्मित हास्य, मनात मतलब ठेवतात,
शंतकरणातल्या सत्याची बाजू स्वतः मांड,
कारण... हिमालय अजून दूर आहे.

•••

गोपाल बयाल

बी. एस्सी. भाग ३

तू दगड उचलू नकोश

ते भडकवतील, तुला राहावणार नाही,
तरीही जागचा हलू नकोश,
तुला शपथ आहे पुस्तकांची,
तू दगड उचलू नकोश

धर्म कधीच संकटात नसतो,
तुझा ही धर्म धोक्यात नाही,
कुण्या भुरट्यांमुळे तुझ्या क्षादशांचा
क्षपमान होत नाही,
कर बळकट भावनांना,
वारंवार दुखू देवू नकोश,
कर दुर्लक्ष थोड, इकडं तिकडं लक्ष देऊ नकोश,
तुझ स्वतःच मत क्षावां,
दुसऱ्याने पढवलेलं बोलू नकोश,
तुला शपथ आहे पुस्तकांची, तू दगड उचलू नकोश

दोनेक वर्षानंतर, सुटेल शारं कोडं,
निवडणुका जवळ आहेत क्षीळखून घे थोडं,
हे बघ ही सर्व मतांची समीकरणं आहेत,
एका झाड एक दडलेली राजकारणं आहेत,
अन्यथा तुला शस्त्रा ही फुकट देणार नाहीत,
पोशला करतील उभा तुला तिकीट देणार नाहीत,
निवड स्वतःचा रस्ता, त्यांच्यासोबत चालू नकोश,
तुला शपथ आहे पुस्तकांची, तू दगड उचलू नकोश

तू बाह्या मागे शारल्या तर,
वातावरण टाईट होईल,
चांगलं काहीच नाही झालं
तर फक्त वाईट होईल,
कुणी मुकेल कुंकवाला
अन् कुणी शिवटच्या पाण्याला
शल्या जाईल आत
आणि जामीन होणार नाही गण्याला,
हा तिढा ताणल्याने
तुझी कोणतीच समस्या सुटणार नाही,
पेट्रोल स्वस्त

आणि गॅशला वाढीव शबरिडी भेटणार नाही,
शांत डोक्याने विचार कर,
उगाच नाकाने वांगी शोलू नको,
तुला शपथ आहे पुस्तकांची,
तू दगड उचलू नकोश,
दगड तू उचलू नकोश.

...

संकलन

कु. दिलेश्वरी मोहरे

बी. एस्सी. भाग ३

गर्भपात झालेल्या मुलीकडून तिच्या वडिलांसाठी

आई तुझ्या कुशीमध्ये, पडले होते छान,
मऊ-मऊ गर्भाशयी, माझी मीच होते भाग्यवान

ऐकू आले, दोन महिने संपले,
केली लिंग तपासणी, कन्यारत्न निदान झाले

झाला निर्णय एकदाचा, करायचा गर्भपात,
डोळ्यात आलं पाणी, धरंशं झालं काळजात

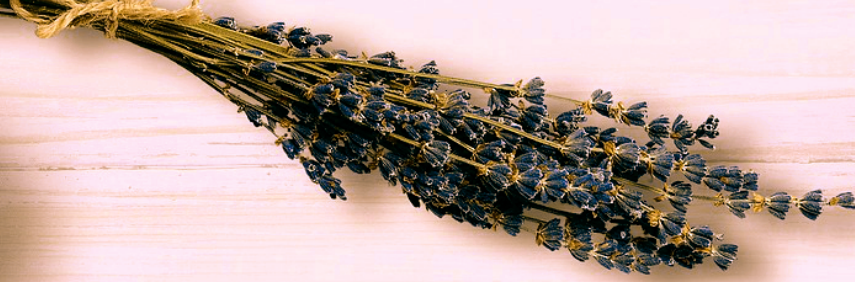
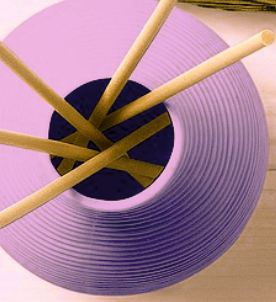
माझ्या मायमाऊलीने, किती तुम्हा विनविले,
ऐकले नाही तिचे कुणी, पुरुषत्व फळा आले

विदीर्ण कहाणी माझी, कशी सांगू अजून,
जग पाहण्याआधीच, जगणे गेले की संपून

तीर्थरूप म्हणू कशी, बाबा मी तुम्हाला,
पोटच्या पोरीचा तुम्ही, निर्घृणपणे खून केला,
निर्घृणपणे खून केला...

कु. रुपाली डोंगरवार

बी. एस्सी. भाग २

हिंदी
विभाग

जीवन में अच्छे-बुरे लोगों की परख

कु. साहेलीन पठाण बी. एस्सी. भाग ३

अक्सर हम कई बार ऐसे लोगों के बीच आ जाते हैं जहाँ हम अच्छे और बुरे लोगों में फर्क नहीं समझ पाते हैं।

यह जीवन की सबसे बड़ी विडम्बना है। ऐसे में कुछ बुरे लोग हमें भी अपने जैसा बनाने की कोशिश में रहते हैं और ऐसा करके उन्हें काफी आनंद भी मिलता है। ऐसे लोग ना तो खुद आगे बढ़ते हैं और ना किसी को आगे बढ़ने देते हैं।

अब अच्छे लोगों की क्या खासीयत होती है वो जान लेते हैं। अच्छे लोग आपको आगे बढ़ने की सलाह देने के साथ-साथ आपकी प्रेरणा के स्रोत भी बनते हैं। कई लोग अपने जीवन स्तर में काफ़ी सुधार कर चुके होते हैं, क्या उनके साथ कुछ गतिविधियाँ थी जो उन्हें कुछ अच्छे लोगों से सीखने को मिली।

अपने साधनों का सही उपयोग कहाँ और कैसे करना है ये वो भलीभाँति समझ सकते हैं।

अक्सर कई लोग उन लोगों के बीच बैठना पसंद करते हैं जो सिर्फ उनकी झूठी तारीफ करते हैं। लेकिन आप बस एक बार उनसे अपने लिए मदद की उम्मीद करके देखिएगा। आप खुद समझ जायेंगे की वो हमारे हितेषी है या नहीं।

नीम कड़वा जरूर होता है पर ज्यादातर बिमारियों में नीम हकीम है। कुछ लोग नीम की तरह होते हैं। लेकिन वो ही आपके सच्चे हितेषी भी होते हैं।

ऐसे लोगों से हमेशा आपको फायदा ही मिलता है। क्योंकि उनको जब आपकी बुराई करनी होती है तो वो आपके पीठ पीछे नहीं बोलेंगे। बल्कि वो आपके सामने ही आपकी बुराई कर देंगे। उनकी बातें बिलकुल खरी होती हैं।

अब मैं बुरे लोगों की बात करूँ तो वो नकारात्मक पहलुओं को तुरंत पकड़ते हैं और जब हम उनके साथ रहना शुरू करते हैं तो हमारे अन्दर भी वो ही नकारात्मक भाव पनपने लगते हैं।

हमारी सोच भी उन्हीं के जैसी होने लगती है। क्योंकि एक दुसरे में घुलने-मिलनेके लिए हमें भी उनके जैसा ही बनना पड़ जाता है। ये मानव की प्रकृति है की वो नकारात्मकता की ओर जल्दी ही आकर्षित हो जाता है। जिसका प्रभाव उन्हें तब दिखाई पड़ता है जब कोई उनकी आशाओं को रोंधकर उनसे आगे निकल जाता है।

कई बार तो इतनी देर हो चुकी होती है की मुकाम हाथ से पूरी तरह निकल जाता है। जो लोग मीठा बोलते हैं आपको उनसे सतर्क रहने की जरूरत है। हो सकता है की वो आपके हितेषी ना हो। मैं ये नहीं कहता की सभी लोग एक जैसे ही होते हैं। कुछ लोग आपकी परवाह करनेवाले भी होंगे। इसी उम्मीद के साथ की आपको मेरे इस प्रेरणादायक लेख से कुछ सीखनेको मिले।

जननायक बिरसा मुंडा

टोकेश कोल्हे एम.ए. मराठी भाग १

समस्त आदिवासीयों के प्रेरणास्थान, 'अबुआ दिशुम, अबुआ राज' मतलब 'हमारा देश, हमारा राज' का 'उल्लगुलान' पुकारनेवाले भगवान बिरसा मुंडा एक महान जननायक है। बिरसा मुंडा का जन्म रांची जिले के उलीहातु में १५ नवम्बर १८७५ को हुआ। वो मुंडा समाज के थे, जो भारत की बड़ी जनजाति है। बिरसा के पिता का नाम सुगना मुंडा और माता को नाम करमी था। बिरसा के पूर्वज चुटू मुंडा और नागू मुंडा थे। वे रांची के उपनगर चुटिया में रहते थे। इन दो भाईयो

के नाम से इस क्षेत्र का नाम छोटा नागपूर पड़ा। वे खूंटी मे मरंगहदा के पास तिलमा में बस गये। वहां से फिर मांझिया मुंडा के नेतृत्व में आगे बढ़े और तमाड़ मे मांझीडीह गांव की स्थापना की। इसके बाद पहाड़ की चोटी पर उलीहातु गाँव बसाया।

ग्राम उलीहातु मे बिरसा के वंशजों की आर्थिक स्थिती काफी बिगडी हुई थी। परिस्थिती से विवश होकर खेत में काम करनेवाले मजदुरों के रूप में बिरसा का बचपन भी अपने माता-पिता के साथ काफी दिनों तक चलकद मे ही व्यतीत हुआ। थोड़ा बड़े होने पर बिरसा को माता-पिता ने अपने मामा के घर अयुबहातु भेज दिया। वहाँपर जयपाल नाग द्वारा संचालित सलगा स्कूल में दाखिला होकर आरंभिक शिक्षा प्राप्त की। वे अध्ययन में इतना तल्लीन रहते थे की उसे भेड़ बकरियां चराने के लिये सौंपे गये कार्यों को भूल जाता था। इसी कारण से उसे कभी कभी अपनी मौसी तथा अन्य लोगों से डांट भी मिलती थी। इसी वजह से बाद में वह बुडजो स्थित जर्मन मिशन स्कूल में भर्ती हो गया। स्कूल चाईबासा में १८८६ से १८९० तक चार वर्षों तक शिक्षा ली। इसी बीच उनके साथ रोचक घटना घटी। एक बूढी महिला ने कहा कि वह एक दिन बहुत बडा काम कर देखाएगा और एक महान व्यक्ती बनेगा।

बिरसा का मन ब्रिटिश शासकों द्वारा की गयी बुरी दशा पर सोचता रहता था। उन्होने मुंडा लोगो को अंग्रेजों से मुक्ति पाने के लिये अपना नेतृत्व प्रदान किया। बिरसा का आंदोलन धीरे धीरे स्वतंत्र जन आंदोलन के रूप में भी विकसीत हो रहा था। धिरे धिरे यह आंदोलन ने भूमि संबंधी राजनीतिक आन्दोलन का स्वरूप ले लिया। वास्तव में उनका गुस्सा जमींदारों पर था। भूमी के प्रश्न को लेकर वर्षों तक मुंडाओ के बिच घोर चिंता और असंतोष चल रहा था। बिरसा का उद्देश धार्मिक और राजनीतिक स्वतंत्रता हासिल करना था। १ अक्टूबर १८९४ को नौजवान नेता के रूप में सभी मुंडाओ को एकत्र कर उन्होंने अंग्रेजों से लगान माफी के लिए आंदोलन किया। १८९५ में उन्हें गिरफ्तार कर लिया गया और हजारीबाग केन्द्रीय कारागार मे दो साल के कारावास की सजा दी गयी। लेकिन बिरसा और उसके शिष्यों ने क्षेत्र की अकाल पीडित जनता की सहायता करने की ठान ली थी। उन्होंने अपने जीवनकाल में ही महापुरुष का दर्जा पाया। उन्हें उस इलाके के लोग 'धरती आबा' के नाम से पुकारते थे और पूजते थे। उनके प्रभाव के वृद्धि के बाद पूरे इलाकों के मुंडाओ में संगठित होने की चेतना जागी। बिरसा मुंडा ने किसानों का शोषण करने वाले जमींदारो के विरुद्ध संघर्ष की प्रेरणा भी लोगो को दी। उनका संघर्ष एक ऐसी व्यवस्था मे था, जो किसानी समाज के मूल्यो और नैतिकताओं का विरोधी था। जो किसानी समाज को लूट कर अपने व्यापारिक और

औद्योगिक पूंजी का विस्तार करना चाहता था। उनकी इस क्रांतिकारी सोच को देखकर ब्रिटीश सरकार भयभीत हो गयी।

बिरसा मुंडा जानते थे कि, आदिवासी समाज में शिक्षा का अभाव है। अंधविश्वास है। बलि प्रथा पर भरोसा है। समाज बंटा है। जल्दी ही तथाकथित लोगों के झांसे में आ जाते हैं। इन समस्याओं के समाधान के बिना आदिवासी समाज का भला नहीं हो सकता। इसलिए उन्होंने एक बेहतर लोकनायक और समाज सुधारक की भूमिका अदा की।

१८९७ से १९०० के बीच मुंडाओ और अंग्रेज सिपाहियों के बीच युद्ध होते रहे। बिरसा और उसके चाहने वाले लोगो ने अंग्रेजोंकी नाक में दम करके रखा था। अगस्त १८९७ में बिरसा और उसके -चार सौ सिपाहियो ने तीर कमानों के साथ खूँटी थाने पर धावा बोला। १८९८ में टांगा नदी के किनारे मुंडाओ की भिड़ंत अंग्रेज सेनाओं से हुई, जिसमें पहले अंग्रेजी सेना हार गयी। लेकिन बाद में इसके बदले उस इलाके के बहुत से औरते और बच्चे मारे गये। उस जगह बिरसा अपनी जनसभा को संबोधीत कर रहे थे। बाद में बिरसा के कुछ शिष्यों की गिरफ्तारिया भी हुई। अन्त में स्वयं बिरसा भी ३ फरवरी १९०० को चक्रधरपुर में गिरफ्तार कर लिये गये।

बिरसा ने अपनी अन्तिम साँसे ९ जून १९०० को राँची कारागार में ली। शायद उन्हें अंग्रेजो ने जहर दे दिया था। बिरसा मुंडा ने अपने अंतीम समय डॉ. हेन्डरसन को कहा की - “मेरा पूरा शरीर कपडे में लपेट देना, पर पैरों को खुले रखना। जिससे समाज को बहुत चलना बाकी है।” यही कारण लोक गीतों और जातीय साहित्य में बिरसा मुंडा आज भी जीवित है। आज भी बिहार, उड़ीसा, झारखंड, छत्तीसगढ़ और पश्चिम बंगाल के आदिवासी इलाको में बिरसा मुण्डा को भगवान की तरह पुजा जाता है। बिरसा मुण्डा की समाधि राँची में कोकर के निकट डिस्टिलरी पूल के पास स्थित है। वही उनका पुतला भी है। उनकी स्मृती में राची में बिरसा मुंडा केन्द्रीय कारागार तथा बिरसा मुंडा हवाई अड्डा भी है।

ऐसी ही अनेक आदिवासी संघटन हैं, जो जंगल पर दावेदारी के लिए आज भी संघर्ष कर रहे हैं। ये सभी मिलकर बिरसा का ‘उलगुलान’ जारी रखे हैं। इन सभी के प्रेरणास्रोत बिरसा हैं। ऐसे क्रांतिकारी जननायक भगवान बिरसा मुंडा को मेरा शतशः नमन।

...

जीवन हर दिन एक नया खुला पन्ना है

कपिल पिलारे बी.एस्सी. भाग ३

जब मनुष्य जन्म लेता है तो उसका कोई नाम नहीं होता केवल सांस होती है और जब वह मरता है तो उसके पास केवल नाम होता है लेकिन सांस नहीं होती नाम और सांस के बीच का अंतराल जीवन है। जीवन को कैसे जिया जाए यह हर किसी के हाथ में नहीं होता, कुछ को यह आसानी से मिल जाता है तो कुछ को इसे पाने के लिए काफी मुश्किलों का सामना करना पड़ता है। देखा जाए तो मनुष्य को अपनी पहली सांस से लेकर आखिरी सांस तक कई मुश्किल परिस्थितियों का सामना करना पड़ता है। हमें लगता है कि बचपन कितना खूबसूरत होता है, हर कोई कहता है कि बच्चे पर भगवान की कृपा होगी, लेकिन अगर हम देखने जाएं तो एक छोटे बच्चे का भी अपना संघर्ष होता है। फर्क सिर्फ इतना है कि हर किसी का संघर्ष अलग होता है।

जिंदगी बहुत खूबसूरत है, बस उसके प्रति हमारा नजरिया सकारात्मक होना चाहिए। लोगों के छोटे-छोटे दुख दुनिया के बड़े-बड़े दुखों में मिल जाते हैं, तब वे सुख का स्वाद चखते हैं।

सबके साथ घुलने-मिलने और मीठी बातें करने का आनंद। सभी को इसका अनुभव करना चाहिए। गलतफहमी और आपस में झगड़ना ही हमारे दिल को दुखाता है। क्योंकि यह जीवन बहुत सुंदर है, असली खुशी अपने तर्कों से बहस करने के बजाय एक दूसरे को समझने में एक साथ रहने में है। हमारे लोग और उनका प्यार जीवन का गहना है इसलिए अपनों को हमेशा खुश और संतुष्ट रखें और उनके साथ सुनहरे पल बिताएं। हमारे लोग बाजार में नहीं खरीदे जाते, उन्हें प्यार, आत्मीयता, सद्भाव और स्नेह से कमाना पड़ता है।

यह जीवन बहुत कठिन है चाहे हम कितना भी कहें यह हमारे लिए रुकता नहीं है और यह हमारे लिए नहीं

बदलता है। हमें उसकी तरह बदलना होगा और उसके साथ चलना होगा, भले ही हमारे जीवन का सबसे महत्वपूर्ण और निकटतम व्यक्ति हमें हमेशा के लिए छोड़ कर चला गया हो, हम कुछ नहीं कर सकते। हम थक जाते हैं। जीवन में प्रतिकूल परिस्थितियों का सामना करना पड़ता है। आपके पास कोई अन्य विकल्प नहीं बचा है। हम कितना भी कह लें कि अगर ये शख्स हमें छोड़ गया तो हम जी नहीं पाएंगे, यह बहुत झूठ है क्योंकि जिंदगी ने हमारे लिए कुछ और ही लिखा होता। हमें इसका सामना करना होगा। एक बात जो मैंने अब तक सीखी है वह यह है कि आपके साथ कितने भी करीबी लोग हों जैसे माँ, पिताजी या रिश्तेदार, दोस्त। हालांकि जीवन में हर मुश्किल और बुरी स्थिति का सामना उस व्यक्ति को खुद करना चाहिए हमें अपनी लड़ाई खुद लड़नी है और एक बात सच है कि जिंदगी किसी के लिए नहीं रुकती सिर्फ इंसान ही रुकता है, इसलिए जब तक हम हैं तब तक जिएं, सबसे मीठी बातें करें और किसी का दिल ना दुखाएं क्योंकि अंत में वही नाम रहता है।

जब समय कठिन हो, तो अपने आप से कहना जारी रखें कि दौड़ अभी खत्म नहीं हुई है क्योंकि मैं अभी तक जीता नहीं हूँ, जीवन वह है जहां आप बहुत सारे पैसे से मानवता नहीं कमा सकते हैं, पैसा आपको हर चीज से प्यार नहीं खरीद सकता है, आप चैन से नहीं सो सकते।

इसलिए जितना समय हमारे पास है उतना समय अपने आदमी के साथ बिताएं क्योंकि हमारा आदमी हमारे लिए है और अंत तक हमारे साथ है।

यही हमारी प्रार्थना और निवेदन है
मनुष्य को मनुष्य समझना।

•••

कविता विभाग

शोर मचा

कर लें बंदे मेहनत थोड़ी
तू है क्यों नीचे पडा
देख, धूप बरसात में
सीना तान के पहाड़ खडा

रुपनों की मिशाल लेकर
एक एक सिढियां चढ जाना है
खुदको ही रचाना इतिहास तेरा
दुनियाँ को आगे झुकाना है

जिंदगी के मुकादमो शौर
कठिनाईयों से क्यों डरता हैं
ढल जाता है सुरज मगर
नया सवेरा लेकर उभरता है

शोर मचा शोर मचा तेरे
सफलता का शोर मचाना है
लिखा होगा नसीब तेरा, अब
तेरे हाथों से ही लिखवाना है।

•••

भारत मेश्राम

एम. ए. भाग २

शिक्षक

जीवन में जो राह दिखाएं,
सही तरह चलाना सिखाएं!
माता-पिता से पहले आता,
जीवन में सदा आदर पाता!
सबको मान प्रतिष्ठा जिससे,
सीखी कर्तव्यनिष्ठा जिससे!
कभी रहा ना दूर मैं जिससे,
वह मेरा पथदर्शक है जो!
मेरे मन को भाता,
वह मेरा शिक्षक कहलाता!
कभी है शांत, कभी है धीर,
स्वभाव में सदा गंभीर,
मन में दबी रहे यह इच्छा,
काश मैं उन जैसा बन पाता,
जो मेरा शिक्षक कहलाता!

•••

कु. राणी जी. कोसे बीएस्सी भाग १

एकता और एकजूटता

मैं गर्व से कहता हूँ
मेरा भारत सबसे महान है ।
गरीब क्षमीर हर धर्म जात को
एकता से रखता संविधान है ॥

मैं अज्ञान पढ़ते किसी
राम को मैंने देखा है ।
ईश्वर के मंदीर का घंटा बजाते
उस मुहूर्त को भी देखा है ॥

आक्रमण करे कोई, देश में बवाल मचाए
हर भारतीय का खुन खौलता है ।
नब्हा मुन्ना और हर बुढ़ा जवान
निपटकर उनसे भारत की जय बोलता है ॥

हिंदु मुस्लिम सिख इसाई के
भाई चारा को तोड़ने, हर चाल वो चलाते हैं ।
पर हम सब तिरंगे के नीचे आकर
सब हम एक ही हैं उनको ये दिखलाते हैं ॥

हर धर्म का भाई भाई
प्रथम भारतीय हु ये कहता है ।
उस गंगा, जमुना, यमुना नदी में
एकता और एकजूटता का सार बहता है ॥

भारत के भेश्राम, एम. ए. भाग २

कोशिश

कोशिश तो कर, कल आयेगा,
कोशिश तो कर, आज बदलेगा।
अरे कोशिश तो कर खुद को बदलने की,
कल तेरे लिए सारा ज़माना बदलेगा॥

कोशिश तो कर उठने की,
जब जमाना तुझे गिराएगा ।
कोशिश तो कर उड़ान लगाने की,
रोकने वाला डर जाएगा ॥

कोशिश तो कर किसी का सहारा बनने की,
सारा जहान तेरा अपना हो जाएगा ।
कोशिश तो कर खुल कर जीने की,
जीने का मज़ा बार बार आएगा ॥

कोशिश तो कर, जलकर राख होने की,
उजाला अपने आप छा जाएगा।
कोशिश तो कर, कुछ कर गुजरने की,
जज़बा और जुनून तेरी कदमों में आएगा ॥

कु. शानिया शिराजखॉ पठान बी. एरसी - १

दोस्ती का कोई जेंडर नहीं होता

दोस्त का कोई जेंडर नहीं होता
शौर दोस्ती का कोई फाऊंडर नहीं होता
मन मिल जाने की बात है शारी
कब क्यूँ कहाँ का कोई कॅलेण्डर नहीं होता !!

बिन कहे देख पाता है
तकलीफ दिल की
रिश्तों जैसा इसमें कोई
ब्लंडर नहीं होता!

साथ निभाने की कोई
सीमा नहीं होती
छोड़ जाने का कोई
वंडर नहीं होता !

साथ देते हैं दोस्त
आखिरी सांस तक
क्यूँकि दोस्ती का कोई
टेंडर नहीं होता !

दोस्त हैं ऑक्सीजन
ज़िन्दगी की
मगर इस गैस का कोई
सिलेंडर नहीं होता !

पहचान लें जो आँख का
आँसू बारिशों में भी
वो दोस्त है कोई
ऑल राऊंडर नहीं होता !

खींच लेते हैं दोस्त
हर ग्राम की चादर
इन जैसा कोई
अलेक्ज़ांडर नहीं होता !

लाइफ लाइन हैं
दोस्त ज़िन्दगी की
शौर दोस्ती का कोई जेंडर नहीं होता !

(संकलन)

अमोल दखने बी. ए. भाग २

चाहत

पूछा जो मैंने एक दिन खुदा से
अंदर तेरे ये कैसा शोर है
हंसा मुझ पर फिर बोला
चाहते तेरी कुछ और थी
पर तेरा रास्ता कुछ और है
रुह को संभालना था तुझे
पर सुरत संवारनेपर तेरा जोर है
खुला आसमान, चांद, तारे, चाहत है तेरी
पर बंद दिवारों को राजाने पर तेरा जोर है
सपने देखता है खुली फिजाओ के
पर बड़े शहरों में बसने की कोशिश पुरजोर है

•••

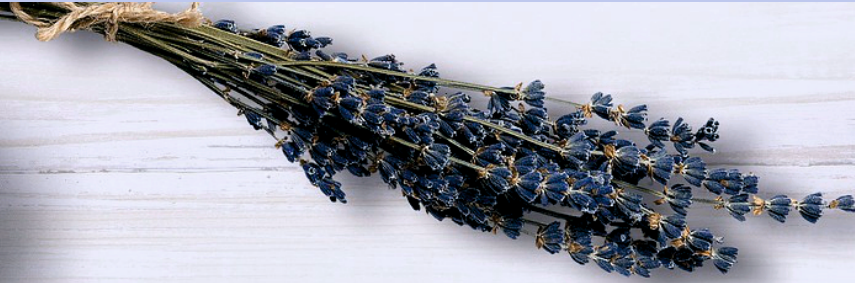
हेजल शिंदे बी. ए. भाग ३

बेटी

जब-जब जन्म लेती है बेटी,
खुशियाँ साथ लाती है बेटी!
ईश्वर की सौगात है बेटी,
सुबह की पहली किरण है बेटी!
तारों की शीतल छाया है बेटी,
आंगन की चिड़ियाँ है बेटी!
त्याग और समर्पण सिखाती है बेटी,
नए नए रिश्ते बनाती है बेटी!
जिस घर जाए, उजाला लाती है बेटी
बार-बार याद आती है बेटी!
बेटी की कीमत उनको पूछो,
जिनके पास नहीं है बेटी!

कु. शाहेबा ए. पठाण बी.एस्सी भाग १

*English
Section*

The Real Sun (भाष्कर) of Gadchiroli District Who shines in America

Ku. Kalyani Uikey, B. A. III

Brought up in a tribal community at Chirchadi village in Kurkheda Tehsil, Mr. Halami is now a senior scientist in the research and development section of Sirnaomics Inc, a biopharmaceutical company in Maryland, USA. The company conducts research in genetic medicines and Halami looks after RNA manufacturing and synthesis.

Bhaskar Halami's journey to success has been fraught with obstacles. He was the first science graduate from Chirchadi and first from the village to earn a Master's degree and a PhD. His Journey of success is very inspirational to everyone.

In the initial years of his childhood, his family survived on very little. "We had to struggle so much to even get one square meal. My parents till recently wondered how the family survived that phase when there was no food or work," the 44-year-old scientist said.

We cooked mahua flowers, which were not easy to eat and digest. We would collect parsod (wild rice) and cook rice flour in water (ambil) and drink it to fill our stomachs. This was not just us, but 90 per cent of the village had to survive this way," Bhaskar Halami said. Chirchadi is home to 400 to 500 families. Halami's parents worked as house-helps in the village, as the produce from their small farm wasn't enough to feed the family.

Things got better when Halami's father found a job opening at a school in Kasansur tehsil, more than 100 km away, and reached the place by taking every available means of transport. "My mother had no way of knowing if my father had

reached the place. We only met him when he returned to our village three to four months later. He had landed a job as a cook at the school in Kasansur, where we later shifted," Halami said.

Halami did his early schooling from Classes 1 to 4 at an ashram school in Kasansur, and after clearing a scholarship exam, he studied at Government Vidyaniketan Kelapur in Yavatmal till Class 10. "My father understood the value of education and ensured that my siblings and I completed our studies," he said.

After earning a Bachelor of Science degree from a college in Gadchiroli, Halami got his Masters in chemistry degree from the Institute of Science in Nagpur. In 2003, Halami was appointed as an assistant professor in the prestigious Laxminarayan Institute of Technology (LIT) in Nagpur.

While he cleared the Maharashtra Public Service Commission (MPSC) examination, Halami's focus remained on research and he went on to pursue a PhD in the United States and chose DNA and RNA for his research, foreseeing a huge potential in it.

Halami earned his PhD from Michigan Technological University. The top researcher now receives at least a couple of emails each week from recruiters scouting for talent in the field of DNA/RNA.

Halami gives the credit for his success to his parents, who worked hard and contributed their meager earnings towards his education.

• • •

Instagram reels and Indian youth

Vinit Kachinwar, B. Sc. II

Instagram reels have become the newest obsession of young Indians.

It has been observed that many are spending hours scrolling through this feature and even recording their own posts. But as much as these trends are fun and entertaining, is it really worth it?

We will see in this view how Instagram reels can be a waste of time for the Indian youth and what can be done to prevent this from happening. We will look at why young people are drawn to reels, how they can lead to procrastination, and what steps they should take to ensure productive use of this social media platform.

Instagram Reels has quickly become one of the most popular features on the platform, with users in India spending hours creating and watching short videos. While some see this as a creative outlet, others are concerned that it is nothing more than a time-waster.

There is no doubt that Instagram Reels is addictive. For many young people in India, it has become a way to pass the time and stay connected with friends. It is easy to get sucked into scrolling through endless videos, and many users find themselves spending hours on the app each day.

While there are some positives to

Instagram Reels, such as providing a creative outlet for users, there are also negatives that should be considered. One of the biggest concerns is that it can be a huge time-waster. If users are not careful, they can easily find themselves spending hours on the app each day with nothing to show for it.

Another concern is that Instagram Reels can be used to spread negative messages or content that is not appropriate for young people. With so much freely available content, it is important for parents to monitor what their children are watching on Instagram Reels.

Overall, while Instagram Reels can be enjoyable and provide a creative outlet for users, there are also some major concerns that should be considered. It is important for users to be aware of the potential negatives before diving in too deep.

Negative impact of Instagram Reels on the Indian youth. It is no secret that social media can be a huge time suck. But a new study has found that one particular app is eating up a significant chunk of time for young people in India: Instagram Reels.

The study, conducted by the Indian Market Research Bureau, found that Indian users between the ages of 18 and 24 spend an average of 28 minutes per day on Reels, which is more than any other age group. That's almost two hours every week spent watching short videos on the app!

So what's the problem? Well, for one, this excessive use of Reels can lead to addiction. Secondly, it can negatively impact mental health. And lastly, it can interfere with productivity as users spend less time focusing on work or studies.

Let's take a closer look at each of these points.

1. Addiction

Just like any other form of social media, Instagram Reels can be addictive. When we get likes and comments on our videos, it releases dopamine in our brains, which makes us feel good. This encourages us to keep using the app in order to get that same feeling over and over again. And before we know it, we've wasted hours of our day scrolling through videos when we could have been doing something more productive.

2. Negative impact on mental health

Excessive use of social media has been linked to various mental health issues such as anxiety, depression leads to negative impact on youth.

How to get rid of the addiction of Instagram Reels. There's no doubt that Instagram Reels is addictive. The short, attention-grabbing videos are designed to keep you coming back for more. But if you find yourself spending too much time watching other people's Reels, or if you're using

the app to procrastinate, it might be time to take a break.

Here are some tips to help you get rid of your addiction to Instagram Reels:

1. Un follow accounts that post Reels excessively. If you're constantly seeing Reels in your feed, it's going to be harder to resist the temptation to watch them. So un follow any accounts that post nothing but Reels.

2. Delete the app from your phone. This may seem extreme, but if you can't control your urge to watch Reels, deleting the app is the only way to guarantee that you won't be able to watch them. You can always re-download the app later when you're ready to start using it again in a healthier way.

3. Take a social media break overall. If deleting the Instagram app isn't possible or desirable for you, consider taking a break from all social media for a while. This will give you some time to reset your relationship with screen time and social media in general. It can be hard to do, but even just a few days without social media can make a big difference.

In conclusion, Instagram Reels are an excellent platform to express creativity and showcase talent; however, it can be a waste of time if used in excess. The risk of getting addicted to this trend is very high among Indian youth as they want to stay up-to-date with their peers. Therefore, it is important for parents and

teachers to educate young people about the dangers of spending too much time on social media platforms like Instagram Reels. With that being said, we should all aim to use these platforms in a responsible manner that benefits us instead of wasting our precious time.

The Urgency of Global Warming: A Call for Collective Action

Tejas Ambade, B. Sc. III

Global warming, a phenomenon characterized by the gradual increase in the Earth's average temperature, has emerged as one of the most critical challenges of our time. It poses severe threats to the environment, ecosystems, and human well-being on a global scale. This essay explores the causes and consequences of global warming and emphasizes the pressing need for collective action to mitigate its effects.

Causes of Global Warming : Global warming primarily results from the excessive accumulation of greenhouse gases (GHGs) in the Earth's atmosphere. Human activities, such as the burning of fossil fuels, deforestation, industrial processes, and agricultural practices, contribute significantly to the release of GHGs, particularly carbon dioxide (CO₂), methane (CH₄), and nitrous oxide (N₂O). These gases trap heat within the atmosphere, leading to a rise in global temperatures.

Consequences of Global Warming : The consequences of global warming are far-reaching and multifaceted. Rising temperatures have led to the melting of polar ice caps and glaciers, causing a rise in sea levels. This phenomenon poses a direct threat to low-lying coastal regions, resulting in increased flooding and erosion. Moreover, changes in precipitation patterns have disrupted ecosystems, leading to an imbalance in biodiversity and the potential extinction of numerous plant and animal species. Global warming also intensifies extreme weather events

such as hurricanes, droughts, and heatwaves, posing risks to human lives, agriculture, and infrastructure. The increased frequency and severity of these events further exacerbate poverty, food insecurity, and displacement, particularly in vulnerable regions of the world.

Collective Action: A Global Imperative : Addressing global warming requires collective action at the individual, community, national, and international levels. It demands a comprehensive approach encompassing both mitigation and adaptation strategies. Mitigation efforts involve reducing GHG emissions through transitioning to renewable energy sources, improving energy efficiency, and promoting sustainable land and forest management practices. Governments play a crucial role in implementing policies that incentivize the adoption of clean technologies and encourage sustainable practices across sectors. Additionally, individuals can contribute by adopting sustainable lifestyles, such as conserving energy, reducing waste, and supporting eco-friendly initiatives. Adaptation strategies focus on minimizing the adverse impacts of global warming. This includes investing in resilient infrastructure, implementing effective early warning systems for extreme weather events, and promoting sustainable agriculture practices. Furthermore, international cooperation is vital to ensure that developing nations receive the necessary

support to adapt to the changing climate and mitigate the effects of global warming.

• • •

Science & Religion

Ku. Pooja Giradkar, B. Sc. II

“Science and religion, religion and science, put it as you may, they are the two sides of the same glass, through which we see darkly until these two focus together, reveal the truth”.

The above words by American Novelist Pearl S. Buck truly underline the propinquity between science and religion, i.e. Truly underlines notions essential for achieving the dual goals of advancement and enlightenment. Technology has time and again sensationalized the human race with its noble application in sundry spheres. The unprecedented pace of conveyance, the radicalization in the medical field and the redefinition of interaction with social media; all can be regarded as an offspring of science. While most of these state-of-the-art mechanisms have been put to judicious use, certain people have resorted to unethical acts such as hijacking the aeroplanes, carrying out the unscrupulous organ trade and using the social media for stalking. This is where religion is required to take the role of mentor and steer an individual action to morally sound deeds.

Science can be defined as the drawing of inference through practical experimentation and observations. Religion is a set of doctrines with devotion to a supernatural power. Religion not only serves as a medium to standardize the customs and behavioural traits of a community but affects its mental faculties as well.

Science and religion are traditionally viewed as contrast concepts. Science is objective while religion is subjective; science relies on experiments while religion relies on experience; science focuses on the magnitude while religion focuses on magnanimity. Though the approaches are different, the goal is same - to trim human life with comfort and contentment. The presence of one in

the absence of the other leads to chaos in societies. In the embryonic phase of human civilization, religion subsumed the ability to reason and logic. This resulted in blind faith and as a result a number of superstitious activities gained prevalence.

The misconceptions regarding the shape of the earth and the revolution pattern of other heavenly bodies are testament to this statement. As we progressed, the practices of cognition and inference gained ground. Science transitioned the world beyond imagination with most of the ailments being conquered. But this came at the cost of spiritual and moral degradation. The Industrial Revolution led to the formation of a materialistic society with men being treated like cogs. The desire to dominate led to two catastrophic World Wars where science, in the form of weapons, wreaked havoc on mankind. The debate between the upholders of the two nations can be attributed to the acts of some inconsiderate and callous individuals who presented one stream as superior to another, thereby creating a mental block.

In fact, most of the fundamental religious practices have scientific significance. The chanting of 'Om' is found to improve pulmonary functions and cognitive abilities. The Islamic practice of circumcision prevents penile cancer and urinary tract infections. Religions such as Buddhism do not stress much on supernatural existence but on values like tolerance and nonviolence.

Science and religion are not inimical but interlinked. They are outwardly opposite approaches, the meeting point of which is the human kind. Thus it is in the best interest of mankind that the two complement each other so that we are able to achieve evolution as well as enlightenment.

...

Increasing antibiotic resistance after corona pandemic

Ku. Sakshi Walde, B. Sc. III

The issue of increasing antibiotic resistance is a global concern that has been present for many years, predating the COVID-19 pandemic. While the pandemic itself may not have directly caused antibiotic resistance, it has had indirect effects that could potentially contribute to its rise. Here are some factors to consider:

Overuse of antibiotics: During the COVID-19 pandemic, there has been an increased use of antibiotics in the treatment of secondary bacterial infections in COVID-19 patients. However, antibiotics are ineffective against viral infections like COVID-19. This overuse can contribute to the development of antibiotic resistance. **Disruption of healthcare systems:** The strain on healthcare systems during the pandemic may lead to suboptimal prescribing practices and inadequate infection control measures. This can contribute to the spread of antibiotic-resistant bacteria within healthcare facilities.

Reduced surveillance: The focus on managing the pandemic may divert attention and resources from ongoing surveillance programs for antibiotic resistance. This can lead to a lack of data and delayed detection of emerging resistance patterns. **Limited access to healthcare:** The pandemic has disrupted healthcare services in many regions, leading to limited access to

proper medical care. This can result in self-medication, misuse of antibiotics, and inadequate treatment, further promoting antibiotic resistance. To mitigate the impact of the COVID-19 pandemic on antibiotic resistance, it is crucial to:

Promote appropriate antibiotic use: Educate healthcare providers, patients, and the general public about the appropriate use of antibiotics and discourage their misuse or overuse. **Strengthen infection prevention and control measures:** Implement strict infection control protocols in healthcare settings to prevent the spread of resistant bacteria. **Enhance surveillance and research:** Invest in surveillance systems to monitor antibiotic resistance patterns and support research for the development of new antibiotics and alternative treatment options. **Improve healthcare infrastructure:** Strengthen healthcare systems to ensure access to quality care, proper diagnostics, and appropriate treatment to reduce the need for unnecessary antibiotics. Addressing antibiotic resistance requires a comprehensive, multi-sectoral approach involving governments, healthcare professionals, researchers, and the public to preserve the effectiveness of antibiotics for future generations.

• • •

Miss Earth Pageant

Ku. Diksha Sahare, B. Sc. III

Miss Earth is an international beauty pageant that focuses on promoting environmental awareness and advocating for environmental causes. It was first held in 2001 and has since become one of the most prestigious beauty pageants in the world.

The Miss Earth pageant aims to empower women to become environmental ambassadors and work towards sustainable solutions for various environmental issues. Contestants from different countries participate in the pageant, where they compete in various segments such as talent, swimsuit, evening gown, and interview.

The winner of Miss Earth, along with her runners-up, travel around the world to promote environmental awareness and participate in environmental projects and activities. They engage in initiatives related to climate change,

p o l l u t i o n , conservation, and other environmental concerns.

The pageant has gained significant recognition and support globally, as it provides a platform for

young women to raise awareness about environmental issues and inspire

others to take action. Miss Earth winners often use their title to advocate for sustainable practices, environmental education, and community involvement in environmental initiatives. India has been actively participating in the Miss Earth pageant since its inception in 2001. Over the years, Indian delegates have made their mark and achieved notable success in the competition.

India has had several representatives who have competed for the title of Miss Earth. Some of the notable Indian delegates who have represented the country in the Miss Earth pageant include: Nicole Faria (2010): Nicole Faria made history by becoming the first Indian to win the Miss Earth title in 2010. She impressed the judges with her beauty, intelligence, and commitment to environmental causes. Hasleen Kaur (2011): Hasleen Kaur represented India in the Miss Earth 2011 pageant and made it to the semifinals. She is known for her dedication to environmental issues and has continued to work as an actress and model in India.

Prachi Mishra (2012): Prachi Mishra represented India in the Miss Earth 2012 pageant. Though she did not win the title, she made it to the top 8 and received positive recognition for her efforts. These are just a few examples of Indian representatives who have participated in the Miss Earth pageant. Indian delegates typically bring a strong commitment to environmental causes and showcase the rich cultural diversity of the country.

• • •

Where words Fail Music Speaks

Ku. Prachi Bansod, B. Sc. III

Music has a very important role in human life because everyone likes to listen music. The person who listens to music with pleasure in his life knows the importance of music in the real-life world, if a person is interested in music, then that person is always happy in his life, and remains stress-free in every problem. Listening to music gives peace and joy to the mind, listening to music inspires a person to do something better in life.-

Music is also heard on many festivals, events because it enhances the excitement of the events, everyone likes to listen to their favorite music because music cannot be on just one topic, you can listen to music for any reason, if your mind is very happy then you can listen to the music of happiness, if you are angry then music of displeasure, if you are in love with someone then love music as well as music of DJ in marriage, parties also people like to listen. Many problems of a person's life are pacified by music because

the mind and soul remain cheerful after listening to music.

Presently, music can be heard everywhere, like nowadays humans listen to music in the office, while walking, alone or with a friend to relieve their stress, which makes their mind feel refreshed.

Listening to music gives us mental, peace, satisfaction, health, music increases our attention, and at the same time listening to music keeps positive thoughts in us, if you listen to music in trouble, then to calm your mind. It helps a lot; music often takes you out of many dilemmas and will lead you to success. Listening to music motivates you, music encourages you to move forward

Music touches our inner soul and helps in fighting our problems. Many people love to listen to music and they listen to music every day.

• • •

The Gond Tribe of Gadchiroli, Maharashtra: A Rich Cultural Legacy

David Usendi, B. Sc. II

Maharashtra, a state in western India, is known for its diverse ethnic groups and vibrant cultural heritage. Among the many indigenous communities residing in Maharashtra, the Gond tribe of Gadchiroli holds a significant place. The Gond tribe has a rich history, distinct traditions, and a deep connection to the land they inhabit. This essay explores the unique characteristics of the Gond tribe of Gadchiroli, Maharashtra, shedding light on their cultural legacy and the challenges they face in the modern world.

Historical Background

The Gond tribe has a long history that can be traced back to ancient times. Historically, they were known as fierce

warriors and skilled hunters. The Gonds have a rich mythology and oral tradition that narrates tales of their origins and genealogy. According to legend, the Gonds are descendants of the Nagavanshi dynasty, an ancient lineage associated with the serpent deity, Naga. Over the centuries, the Gonds have faced various social, political, and economic challenges, yet they have managed to preserve their cultural identity and distinct way of life.

Cultural Identity and Traditions

The Gond tribe has a unique cultural identity that is deeply rooted in their traditions and beliefs. They have their language, known as Gondi, which is considered one of the

Dravidian languages. Gondi is not only a means of communication but also serves as a repository of their folklore, songs, and oral history. The Gonds are known for their exquisite art forms, particularly their vibrant paintings and sculptures. Their art often depicts nature, animals, deities, and daily life activities, reflecting their deep connection with their surroundings.

The Gond tribe practices animism and worships a multitude of deities, spirits, and natural forces. They believe in the interconnectedness of all living beings and maintain a harmonious relationship with nature. Festivals and rituals play a significant role in their lives, providing occasions for community bonding and expressing their spiritual beliefs. The Gondivada, Sarhul and Bhagoria festivals are celebrated with great enthusiasm, accompanied by music, dance, and traditional performances.

Occupation and Livelihood

Traditionally, the Gond tribe has relied on agriculture, hunting, and gathering for their livelihood.

They cultivate crops such as rice, millets, pulses, and vegetables. Hunting and gathering, though diminished in recent times due to legal restrictions, still hold cultural significance for the Gonds.

The forest and its resources have always been central to their sustenance, providing them with food, medicine, and materials for their handicrafts.

Challenges and Preservation:

The Gond tribe, like many indigenous communities, faces several challenges in the modern era. Rapid urbanization, encroachment on their ancestral lands, and the loss of traditional occupations have disrupted their way of life. The younger generation is increasingly exposed to mainstream influences, leading to a gradual erosion of cultural practices and language. Lack of access to education, healthcare, and basic amenities further exacerbates their socio-economic conditions.

Efforts are being made by various organizations and individuals to address these challenges and preserve the cultural heritage of the Gond tribe. Initiatives focused on education, skill development, and sustainable livelihoods are empowering the Gond community to retain their identity while adapting to the changing times. Organizations are also working towards creating awareness about Gond art, promoting it as a means of economic empowerment for the community.

• • •

Krithi Karanth : 'Wild Innovator Awardi'

Mr. Nikhil Naitam, B. Sc. II

and understanding human-wildlife interactions.

She has published 100+ scientific and popular articles in English and Kannada. Krithi served on the editorial boards of

Chief Conservation Scientist at Bengaluru-based Centre for Wildlife Studies (CWS), has been chosen as the first Indian and Asian woman for the 2021 'WILD Innovator Award'.

This award given by the 'WILD ELEMENTS Foundation' brings together a coalition of innovators, advocates and partners to "disrupt the status quo and identify solutions to global sustainability and conservation," .

Dr. Krithi K. Karanth is the Chief Conservation Scientist & Executive Director at the Centre for Wildlife Studies. Dr. Karanth is also Adjunct Faculty at Duke and National Centre for Biological Sciences. She has a Ph.D. from Duke (2008), a M.E.Sc from Yale (2003) with B.S and B.A degrees from the University of Florida (2001). She has also completed executive education courses at Harvard, Oxford, and Stanford.

As a scientist, her research in India and Asia spanning 24 years encompasses many issues in the human dimensions of wildlife conservation. She has conducted macro-level studies assessing patterns of species distributions and extinctions, impacts of wildlife tourism, consequences of voluntary resettlement, land use change,

Frontiers in Ecology and Environment, Human Dimensions of Wildlife, Conservation Biology, and Conservation Letters. Krithi has mentored over 250 young scientists from India, US, Chile, UK, Australia, Indonesia etc. and engaged 750 citizen science volunteers in her research and conservation projects. As a conservationist, she has designed Wild Seve, Wild Shaale, Wild Surakshe and Adopt a PHC programs.

As a storyteller Krithi has collaborated with painters, illustrators, film-makers, and photographers. Krithi's conservation and research work has been featured in 3 award-winning BBC Series – The Hunt, Big Cats, and Dynasties, and in documentaries by CBC and PBS. She has co-produced 5 documentaries Wild Seve, Humane Highways, Wild Shaale, Flying Elephants and Wild Surakshe. In 2020 she co-starred with Kevin Pietersen in Save This Rhino: India by Disney Hotstar and National Geographic. She has written a bilingual children's book

with artist Raghava KK and is actively working on various other collaborations with artists. Krithi's work has been covered by over 300 media outlets such as Washington Post, Time Magazine, Al Jazeera Television, BBC, Christian Science Monitor, GQ India, Harper's Bazaar, Mongabay, Monocle, National Geographic, NPR, New York Times, Scientific American, All India Radio, Deccan Chronicle, Deccan Herald, Down to Earth, Kannada Prabha, LiveMint, New Indian Express, Prajavani, The Hindu, and Times of India.

Krithi is National Geographic Society's 10,000th grantee and a 2012 Emerging Explorer. Her more than 45 awards and recognitions include the Eisenhower Fellowship, World Economic Forum Young Global Leader, University of Florida's Outstanding Young Alumnus, INK Fellow, India's Power Women by Femina, Women of the Year by Elle India, Vogue Women of the Year and Seattle Zoo's Thrive Conservation Leadership Award. In 2019, she received the WINGS Women of Discovery Award for Conservation, GQ Man of the Year-Environmental Hero, Beyond Duke University Alumni Award for Service and Leadership. She was also chosen as one of the five 2019 Rolex Award for Enterprise Laureates. In 2021, she became the first Indian and Asian woman to be chosen for the Wild Innovator Award and was also selected for the 2021 Aspen Ananta Fellowship and Government of India's Invest India Women Achiever. In 2022, she won the 'Varshada Kannadiga' (Kannadiga of the year) award for her contributions to science and technology.

...

Oscar Award Winners in India: History of Academy Awards in India

Ku. Shital Desai, B. Sc. III

India is known for its art and culture, and cinema has been a paramount part of our lives. Be it the Hindi film industry or any other regional film industry, the essence of cinema is in India. Our talented artists, directors, and singers try their best to entertain people by showcasing their best work possible. When any Indian film performs well in other countries or wins any international award, all Indians get filled with pride. One such award is the Oscar; it is considered one of the most prestigious awards in the entertainment industry across the globe.

Oscars are also known as Academy Awards and are given every year by the Academy of Motion Picture Arts and Sciences as a symbol of excellence in cinematic production. The winner is awarded a golden statuette trophy, which is generally called the Oscar and officially referred to as the "Academy Award of Merit". This trophy was made by George Stanley from Cedric Gibbons' sketch design. 95th Academy Awards

The first ceremony took place in the year 1929, and it has come a long way since then. But did you know that there are very few Indians or Indian films that have won this prestigious title? Now that history has changed, Indian artists and Indians are getting recognition from all around the world. The 95th Academy Awards will be held on March 12, 2023, at the Dolby Theatre in Los Angeles. The awards were presented to honour the movies released in 2022, and this year India won two

Academy Awards, one in the category of best original song and another in the category of best documentary short film.

Oscar Awards 2023

For the year 2023, India was nominated in three categories: Shaunak Sen and Aman Mann's "All That Breathes" are nominated in the category of "Best Documentary Feature." The Elephant Whisperers of Kartiki Gonsalves and Guneet Monga have been nominated in the category of "Best Documentary Short Film."

S. S. Rajamouli, who directed RRR, has created history by winning the first Academy Award for India in the category of Best Original Song for Naatu Naatu. The movie RRR features N. T. Rama Rao Jr., Ram Charan, Ajay Devgn, Alia Bhatt, and Shriya Saran. In the category of Best Documentary Short Film, The Elephant Whisperers of Kartiki Gonsalves and Guneet Monga won the prestigious Academy Award for India. Oscar Award Winners & Nominations In India Numerous Indian films and artists have received or have been nominated for the glorious Oscar Awards to date. By now, a total of 13 Indians have been nominated so far out of which 8 have bagged the golden trophy! Let's have a look at the list of the Oscar Award winners in India and the Oscar-winning Indian

MOVIES

Mother India (1957) Indian cinema witnessed its first Oscar nomination at the 30th Academy Awards with Mehboob Khan's "Mother India" (1957). This epic drama

featured Sunil Dutt, Nargis, Rajendra Kumar, and Raaj Kumar and was classified under the Best International Feature Film category.

The Creation of Women (1961) Next, we saw Ismail Merchant's "The creation of women" being nominated at the 33rd Academy award. The film was featured under the Best Short Subject (Live Action) category. The film displayed a traditional dance form depicting creation.

The House That Anand Built (1968)

The 41st Academy award had Fali Bilimoria's "The House That Ananda Built" in the Best

Documentary (Short Subject) category. It revolves around an Oriya man in the city of Nagpur in India.

The Bead Game (1977)

In 1978, at the 50th Academy awards, Ishu Patel's "The Bead Game" was nominated in the Best Animated Short film category. The animation of beads that created mythical figures and creatures was par excellence in this short movie. An Encounter With Faces (1978) The year 1979 saw two people being nominated from the Indian cinema with K.K. Kapil and Vidhu Vinod Chopra's "An Encounter With Faces" featured in the Best Documentary (Short Subject Category). It showcased the life of children in an orphanage.

India's First Oscar with "Gandhi" (1982) What came next was a glorious year for the Indian film industry as in 1983 the world witnessed the first Oscar Winner in India with Bhanu Athaiya bagging the golden trophy for "Best Costume Design" in the movie "Gandhi".

It had another nomination with Ravi Shankar for Best Original Score. The movie featured the life of the father of the nation, Mahatma Gandhi.

Howard's End (1992) & The Remains Of The Day(1993) The 59th Academy Awards witness Ismail Merchant being nominated again for two of his movies "Howards End" and "The Remains

Of The Day" in the Best Picture category. Unfortunately, none of them won.

Lagaan (2001) & Little Terrorist (2004) In 2002, at the 74th Academy Awards, two Indian films were nominated, the first being "Lagaan" in the Best Foreign Language category, and the second being Ashvin Kumar in the Best Short Subject (Live Action) category for his movie "Little Terrorist". Three Oscars for Slumdog Millionaire (2008) The year 2009 was a remarkable year with the Indian film industry bagging 3 Oscars. The film "Slumdog Millionaire" received all the praise for its excellent cinematic production. The first award went to Resul Pookutty for the 'Best Sound Mixing' category, followed by AR Rahman who bagged two awards for the best original song along with Gulzar. The way this film managed to share a detailed glimpse of the slums of India and its residents was beyond perfection. A slum dweller who becomes a crorepati on the famous show "Kaun Banega Crorepati", is a dream come true for him.

127 Hours (2010) & Life of Pi (2012) The 83rd Academy award in 2011 had one Indian nomination, AR Rahman for the movie "127 Hours" in the Best Original Song category. In 2013, the movie "Life of Pi" had a nomination of Bombay Jayashree for the Best Original Song category. Another Oscar for India with "Amy" (2015) It was again at the 85th Academy Awards in the year 2016 that we saw an Indian Oscar winner, Asif Kapadia for his film "Amy" in the Best Documentary Feature category. The film revolved around

paying tribute to the pop singer Amy Winehouse. Lion (2016) The slum-dog millionaire British Indian origin actor Dev Patel was again nominated at the Oscars in 2017 for his movie “Lion”.

Oscars 2022

For the Oscars 2022, Tamil director PS Vinohraj’s “Koozhangal” has been selected to represent India. The movie revolves around rural South India, where an alcoholic father and his son venture out on an 8-mile journey to find the wife who had escaped because of his abusive nature!

Other than that, Ritu Thomas and Sushmit Ghosh’s “Writing with Fire” was also nominated in the category of Best Documentary Feature.

Academy Awards History At the point when the foundation was established in 1927, the awards committee was just one of a few that had been shaped by the new association. Introducing awards was thought about but not quickly executed. It was not until May 1928 that the foundation endorsed the board’s ideas to introduce Academy Awards of Merit in 12 classifications—most extraordinary production, most imaginative or one of a kind production, and accomplishment by an actor, by an actress, in dramatic direction, comic direction, cinematography, art direction, in designing effects, in unique story composing, in variation composing, and in title composing.

The main awards covered movies that had been delivered between August 1, 1927, and July 31, 1928. The awards were introduced on May 16, 1929, at a function at the Hollywood Roosevelt Hotel. The whole enrollment of the foundation had named competitors in all classifications. Five sheets of judges then, at, not really settled the 10 competitors with the most votes in every classification and limited those 10 down to 3 suggestions. On April 3, 1930, the number of classifications was diminished to seven, and the two significant film grants were fallen into one, called the best picture. The foundation has since kept on making incessant modifications in rules, techniques, and classifications.

Among the main changes have been the choice in 1933 to modify the qualification time frame for the award in the same year and the expansion of the supporting actor and actress classifications in 1936. Initially, the names of the award winners had been given to the press ahead of time with the specification that it should not be uncovered until after the award show. The Los Angeles Times printed the names of the 1939 winners in an early evening release before the show, removing all the excitement.

Hence, from that point forward, the winners’ names have been a carefully hidden mystery until the declaration at the award ceremony. The Academy Awards were first broadcast in the United States in 1953, and beginning around 1969 they have been communicated globally. By the late twentieth century, the ceremony had turned into a significant occurrence, seen by millions.

Hosts since its inception included Bob Hope, Johnny Carson, and Billy Crystal. The Academy Awards saw a few changes, which incorporated a restriction of three hours, starting in 2019, and prior air date, starting in 2020.

...

Poems

Tension

Tension tension what a botheration...

Children have tension,
During their examination.

Ministers have tension,
When there is a election.

Cops have tension,
When the thieves are in actions.

Tension tension what a botheration...

Elders have tension,
While get their monthly pension.

Parents have tension,
While getting their child's admission.

Nature has tension,
When there is a pollution.

Teachers have tension,
While completing their portion.

Tension tension what a botheration....

...

Shreyash Tembhurne
B.sc. - I

Shine With Eucation

Use your brain,
Education is main,
Live not in vain,
You can get nothing without pain,
No pain no gain,
To educate, do not restrain,
To educate, do not restrain,
It's only training your brain.
To think and think
And learn of the ways,
That makes you shine always.

...

Reshma Tirgam
B.A. - III

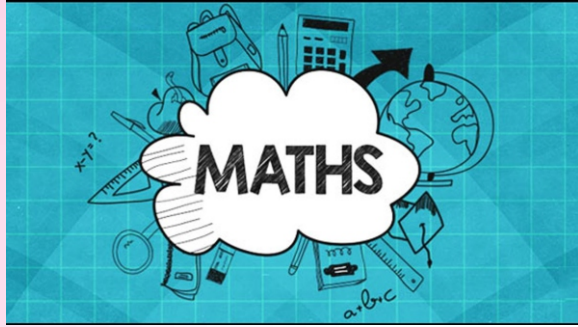
Try Your Best

If you always try your best
To overcome all life's test
Then you'll never have to wonder
All life's storm and thunder,
Try to be your best
Let your 'good' be 'better'
And 'better; be the 'best'
We cannot be always right
But we have the future bright
If you can't achieve now
Think of all the why's and how's
Tomorrow will be better
And the day after, the best
But try ,try and try
To be at your best.

...

Ketan Ashok kumre
B.A. -III

Life Is Mathematics

Life is **Modern Algebra** because it has groups, sets and rings and relationship

Life is **Complex** because it has a number of mysteries

Life is **Real** because it is not pleasant to accept reality

Life is **Calculus** because we integrate and differentiate our views

Life is **Trigonometry** as it has various symmetric formulas

Life is **Dynamic** since we work hard like machines and change with situation

Life is **Statistics** as we are always eager to collect the data of others opinion regarding our lives

Life is **Operational Research** as we try to maximize wealth and thereby sorrows

Totally life is a **book of Mathematics** because it has problems and solutions.

•••

Ku. Latika Gawade

B. Sc. III

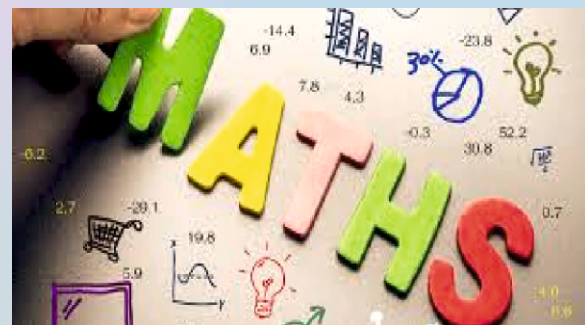
Math Facts!

- 2520 is the number divisible by 1-9 natural numbers.
- Every odd number has spelling with "e" in u.
- -40°C is equal to -40°F
- 6 Weeks= 10! Seconds
- The opposite sides of dice always add up to 7.
- Among all the shape with the same perimeter, circle has the largest area.
- Abacus is considered as the origin of calculator.
- 1729 is the smallest number expressible as a sum of two cubes in two different ways. That is $1729=1^3+12^3=9^3+10^3$. This number is now called the Hardy-Ramanujan number.
- A "jiffy" is an actual unit of time. It means

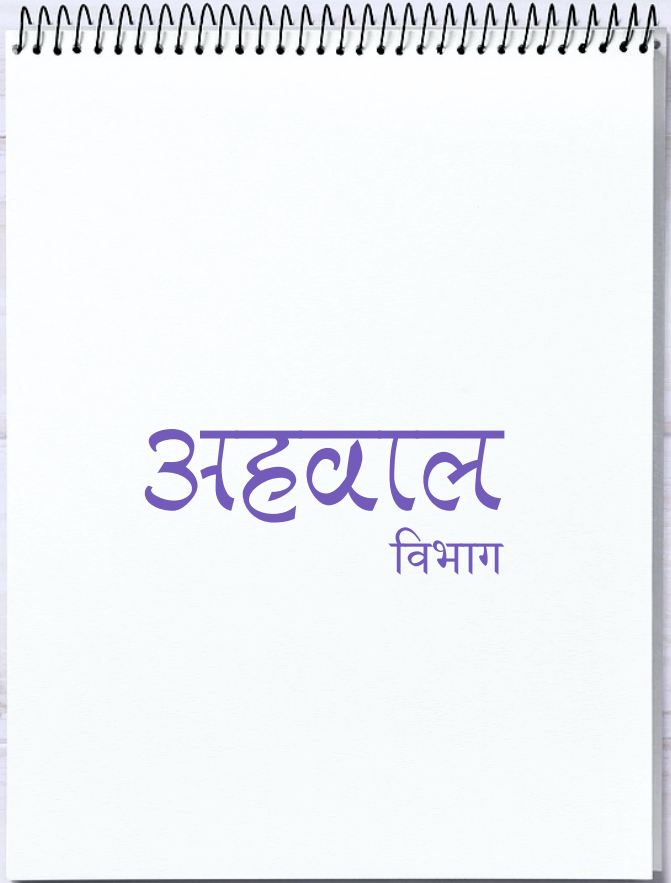
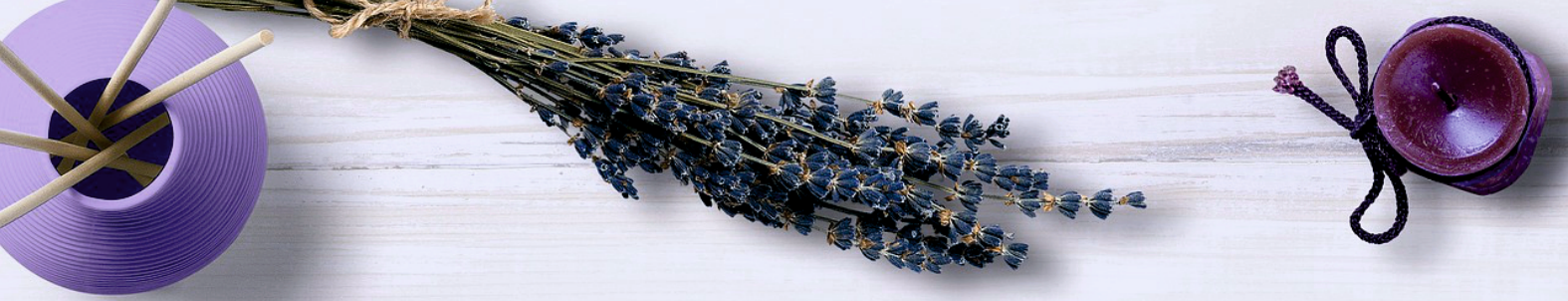
•••

Ku. Sakshi Deshmukh

B. Sc. II

उन्नत भारत अभियान

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्थेद्वारा संचालित श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय हे आदिवासीबहुल भागातील ग्रामीण विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षण देणारे एकमेव महाविद्यालय म्हणून ज्ञात आहे. विद्यार्थ्यांना उच्चपदस्थ करण्यासोबतच परिसरातील विविध घटकांच्या सामाजिक व आर्थिक प्रगतीसाठी वेळोवेळी शेतकरी व बेरोजगार तरुणांच्या प्रगतीसाठी व उन्नतीसाठी विविध पातळ्यांवर उपक्रम राबविणारे गोंडवाना विद्यापीठातील उपक्रमशील महाविद्यालय म्हणून ओळखले जाते. याचाच एक भाग म्हणून सहा वर्षाआधी भारत सरकारच्या मानव व संसाधन विकास मंत्रालयामार्फत 'उन्नत भारत अभियान' या स्वतंत्र विभागाची स्थापना करून ग्रामीण विकासाला चालना देण्यासोबत गावकरी उन्नत व प्रगत व्हावा, त्याचा विकास व्हावा, त्याने राष्ट्राच्या उद्धारासाठी सहकार्य करावे यासाठी महाविद्यालयाने विविध अंगाने या अभियानाची प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली राबविण्यात येत आहे. उन्नत भारत अभियानाचे अतिशय सक्रिय केंद्र असून पाच दत्तक गावाशी जोडल्या जाऊन अनेक विषयांवरील उपक्रमांचे नियमित आयोजन केले जाते.

राष्ट्रसंतांच्या प्रेरणेने ग्रामविकासाला केंद्रस्थानी ठेवून या भागातील ग्रामस्थांचा विकास होण्याच्या दृष्टीने महाविद्यालयातील प्राध्यापकांच्या ज्ञानाचा व तंत्रज्ञानाचा यथायोग्य उपयोग करित शासकीय योजना, आर्थिक मदत, कोरोनाच्या काळात दत्तक गावातील गरजूंना अन्नधान्य वाटप, कोवीड लसीकरण करिता जनजागृती व मार्गदर्शन यासारख्या विविध माध्यमातून ग्रामस्थांना अधिकाधिक

लाभ मिळवून देण्यात आले आहे. शासकीय यंत्रणा व ग्रामस्थ यांच्यातील दुवा म्हणून हा उपक्रम महाविद्यालय यशस्वीरित्या राबवीत आहे.

या अभियानांतर्गत पाचही दत्तक गावातील लोकांना विविध शासनाच्या योजना अवगत व्हाव्या व त्यांच्यापर्यंत लवकरात लवकर पोचाव्यात या हेतूने महाविद्यालयाने मागील दोन वर्षांपासून एक व्हॉट्सअप ग्रुप तयार केला. या ग्रुपमध्ये पाचही गावातील सरपंच, उपसरपंच, तलाठी, ग्रामसेवक, पोलीस पाटील, कृषी अधिकारी, वनाधिकारी, वैद्यकीय अधिकारी, इतर शासकीय कर्मचारी, गावातील प्रगत शेतकरी तसेच तरुण कार्यकर्ते समाविष्ट करण्यात आले आहेत. या ग्रुपवर सातत्याने नवीन माहिती, शासनाचे परिपत्रक, शेतीविषयक कामांची माहिती, गुराच्या आजारसंबंधीत माहिती, हवामान अंदाज व त्यानुसार करावयाची शेतीची कामे याविषयी माहिती वर्षभर दिली जाते. सदर ग्रुप क्रियाशील असल्याने आणि तज्ञांचे मार्गदर्शन वेळोवेळी मिळत असल्याने अनेकांच्या शंकांचे समाधान अधिकाऱ्यांकडून होते. टाळेबंदीच्या काळात प्रशासकीय यंत्रणा गावात पोहोचू शकत नव्हती तेव्हा ग्रामस्थांना माहितीची देवाणघेवाण या माध्यमातून केली गेली.

कोरोनाच्या काळातून नुकतेच सावरल्यानंतर एक नवे संकट शेतकऱ्यांच्या पुढे उभे राहिले. पाळीव जनावरांच्या एका नव्या आजाराने डोके वर काढल्याने शेतकऱ्यांची चिंता अधिकच वाढली. लॅम्पि स्किन नावाचा आजार पशुधनामध्ये वेगाने पसरण्याची भिती निर्माण झाली. त्यामुळे शेतकरी बांधव अधिकच चिंतेत होता. यावेळी शेतकऱ्यांना योग्य मार्गदर्शनाची गरज लक्षात घेता उन्नत

भारत अभियान, राष्ट्रीय सेवा योजना आणि पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विभाग, तालुका कुरखेडा यांच्या संयुक्त विद्यमाने दिनांक २१ ते २४ सप्टेंबर २०२२ दरम्यान पाचही दत्तक गावात लॅम्पि स्किन या संसर्गजन्य आजारार रोग निदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. यावेळी आजारारचे योग्य निदान, काळजी व उपाय योजना यावर शेतकऱ्यांना विस्तृत मार्गदर्शन करण्यात आले. हा आजार इतर गुरांना पसरू नये याकरिता योग्य ती दक्षता घेण्याकरिता शिबिरात प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून सहाय्यक पशुसंवर्धन आयुक्त तालुका ल.प.स.काचे डॉ. देवेंद्र मेश्राम, कुरखेडा पंचायत समिती पशुधन विकास विस्तार अधिकारी डॉ. प्रसाद भामरे, कोरची पंचायत समितीचे पशुधन विकास विस्तार अधिकारी डॉ. खंडाते यांनी पशुपालकांना मार्गदर्शन केले. या शिबिरात पाचही गावातील १०७४ पशुपालकांनी लाभ घेतला व गावातील ३५७ गोठ्यांमध्ये फवारणी करण्यात आली. तसेच गुरांच्या प्राथमिक उपचाराकरिता औषधांचे वाटप करण्यात आले.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ने देशातील उच्च शिक्षणातील एक परिवर्तनात्मक आराखडा सादर केला आहे. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने उन्नत भारत अभियानाच्या माध्यमातून उच्च शैक्षणिक संस्थांमध्ये सामाजिक उत्तरदायित्व आणि सामुदायिक सहभाग वाढवणे यासाठी असलेल्या शिफारशींना बळ दिलेले आहे. पुढील काळात नव्या शैक्षणिक धोरणाची आखणी व अंमलबजावणी करण्याकरिता भारतातील संपूर्ण विद्यापीठातील सर्व शाखांमध्ये आणि अभ्यासक्रमांमध्ये समुदायाच्या सहभागाचे महत्त्व ही योजना उन्नत भारत अंतर्गत भविष्यात मार्गक्रमित करण्याकरिता मुख्य प्रशिक्षक (मास्टर ट्रेनर)ची गरज लक्षात घेऊन गोंडवाना विद्यापीठातून महाविद्यालयाच्या डॉ. दीपक बन्सोड (उन्नत भारत अभियान, समन्वयक) व डॉ. राखी शंभरकर यांची निवड झाली होती. सदर प्रशिक्षण राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ, नागपूर येथे पार पडले. मुख्य प्रशिक्षकाच्या माध्यमातून या प्रशिक्षणाचा लाभ गोंडवाना विद्यापीठातील सर्व महाविद्यालयाच्या प्राध्यापकांना होणार आहे.

“मानवी आरोग्य व घ्यावयाची काळजी” या विषयाअंतर्गत दिनांक २० जानेवारी २०२३ ला दत्तक ग्राम

जांभूळखेडा येथील संपूर्ण कुटूंबांचे सर्वेक्षण करण्यात आले. त्यामध्ये गावांमधील किती लोकांचे आरोग्य सुदृढ आहे? पिण्याचे पाणी कोणते आणि कसे वापरतात? संडासचा वापर करतात का? आरोग्याची नीट काळजी घेतात का? यासारख्या अनेक बाबींवर प्रश्नावलीच्या माध्यमातून गावातील आरोग्यावर प्रकाश टाकण्यात आला. या सर्वेक्षणाचे अंतर्गत मूल्यमापन करून योग्य उपाययोजना करण्यासाठी गावातील लोकांना मार्गदर्शन करण्यात आले.

शेतकऱ्यांना व नवतरुणांना आत्मनिर्भर बनविण्यासाठी शासनाच्या विविध योजना थेट त्यांच्यापर्यंत पोहोचविण्यासाठी व त्यांना सक्षम बनवून स्वयंरोजगारासाठी प्रेरित करून मुख्य प्रवाहात आणण्याचे काम या विभागाने नेहमीच केले आहे. ग्रामविकासाचा ध्यास अंगीकारून महाविद्यालयातील विद्यार्थी दत्तक ग्रामातील समस्या सोडविण्याकरिता पुढे सरसावले आहेत. ग्रामीण जनतेच्या विविध समस्या जाणून घेऊन त्या सोडविण्याचा प्रयत्न महाविद्यालयाच्या माध्यमातून केला जात आहे. महाविद्यालयातील प्राध्यापकांचा, विद्यार्थ्यांचा हातभार ग्रामोन्नतीसाठी लावून त्यांच्या विकासात खारीचा वाटा उचलण्याचा ध्यास महाविद्यालयाने घेतला आहे. महाविद्यालय आता चाकोरीबद्ध शिक्षणातून बाहेर पडून थेट गावात आणि शेताच्या बांधावर पोहोचले आहे. शेतकरी बांधवांच्या आणि ग्रामस्थांच्या समस्या लक्षात घेऊन त्यांना योग्य वेळी योग्य सल्ला व मार्गदर्शन करण्याचे काम महाविद्यालयाच्या या विभागातर्फे करण्यात येते. शेतकऱ्यांच्या अडचणी सोडवण्याचा प्रयत्न महाविद्यालयाने घेतला असून ग्रामस्थांच्या हिताच्या दृष्टीने हिरीरीने कार्य करण्याचा मानस महाविद्यालयाचा राहिल. नवीन संशोधन लोकांपर्यंत पोचावे, ग्रामीण व आदिवासी बहुल भागातील गरीब कुटूंबांचे जीवनमान उंचविण्यासाठी त्याचा उपयोग व्हावा व त्याचबरोबर विद्यार्थ्यांची नाळ या भागाशी जोडून चांगला समन्वय साधता यावा याकरिता उन्नत भारत अभियान हे नियमित कार्य करित राहिल.

डॉ. दीपक शामसुंदर बन्सोड

समन्वयक

राष्ट्रीय सेवा योजना

श्री. गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा येथील राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाने 'माझ्यासाठी नव्हे तर तुमच्यासाठी' हे ब्रीद घेऊन राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांच्या कल्पनेतून साकार झालेल्या उपक्रमाद्वारे राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवकांनी ज्ञानार्जनासोबत सामाजिक बांधिलकी, चरित्र संपन्नता, स्वावलंबन, धार्मिक समभाव, राष्ट्रीय एकात्मता, संस्कृती संवर्धन, नेतृत्व, व्यक्तिमत्व विकास, श्रमदान या मूल्यांचा विकास करत विविध कार्यक्रम आणि उपक्रम राबवून स्वतंत्र भारताचा अमृत महोत्सव साजरा केला.

राष्ट्रीय सेवा योजना प्रत्येक स्वयंसेवकाला नव्हे तर प्रत्येकालाच "सेवा है यज्ञ कुंड, समिधासम हम जले, ध्येय महासागर में, सरिता रूप हम मिले." असा संदेश देत, 'यावे ज्ञानासाठी आणि निघावे सेवेसाठी' त्याचप्रमाणे 'माझ्यासाठी नव्हे तर, तुझ्यासाठी' असे ध्यास उरी बाळगून सत्र २०२२-२३ मध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना राष्ट्रीय सेवा योजनेबाबत सविस्तर माहिती देऊन २०० स्वयंसेवकांची नोंदणी करण्यात आली. त्यानंतर पुढील प्रमाणे वर्षभरात राबविलेल्या विविध कार्यक्रमाची वाटचाल

सुरू झाली.

आंतरराष्ट्रीय योग दिवस :- दिनांक २१ जून २०२२ ला डॉ. पूणाजी भाकरे योग गुरु यांनी सकाळी सहा वाजता आंतरराष्ट्रीय योग दिनसाजरा करण्यात आला. योग प्रशिक्षणात योगासन, प्राणायाम करून, सोबतच योगाचे महत्त्व, योग करण्याची वेळ, योग कसे करावे याची सविस्तर माहिती दिली. मागील तीन वर्षांत ज्या स्वयंसेवकांनी आपले संपूर्ण योगदान दिले होते, त्या संपूर्ण राष्ट्रीय स्वयंसेवकांना प्रशस्तीपत्र देऊन गौरविण्यात आले. सदर कार्यक्रमास रासेयो स्वयंसेवक, नेहरू युवा केंद्र गडचिरोली मार्फत खेड्यात जे विविध युवा मंडळ आहेत त्या युवा मंडळांचे युवक आणि त्यांचे समन्वयक तसेच शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचारी उपस्थित होते. राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यक्रम अधिकारी डॉ. गुणवंत गणपती वडपल्लीवार यांनी प्रास्ताविक केले तर प्रा. भाष्कर तुपटे यांनी सर्वांचे आभार मानले.

गुरांवरील लम्पी स्क्रीन आजार रोगनिदान व औषधोपचार शिबिर :- राष्ट्रीय सेवा योजना आणि पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विभाग तालुका कुरखेडा यांच्या संयुक्त विद्यमाने प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात दिनांक

२० ते २४ सप्टेंबर २०२२ दरम्यान पाच दिवस महाविद्यालयाच्या ५ दत्तक गावात गुरांवरील लॅम्पी स्कीन आजाराचे मार्गदर्शन, रोग निदान आणि औषधोपचार शिबिरे घेण्यात आली. सदर उपक्रमाचे उद्घाटन दत्तक ग्राम नवरगाव येथे झाले.

दिनांक २४ सप्टेंबर २०२२ ला राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्थापना दिना विषयी प्रा. नरेंद्र आरेकर यांनी मार्गदर्शन केले. त्यानंतर दत्तक ग्राम धमदीटोला येथील समारोपीय कार्यक्रमात सुरुवातीला लॅम्पी स्किन आजारावरील गुरांची लक्षणे, त्याचा प्रसार व घ्यावयाची काळजी यावर ग्रामस्थांना मार्गदर्शन करण्यात आले. त्यानंतर गुरांची तपासणी करून त्यांना प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून काही औषधे देण्यात आली. यामध्ये कुठल्याही जनावरांना लॅम्पी स्कीनची बाधा झालेली आढळून आली नाही. सर्व गुरांना गोठ्याबाहेर काढून गोठ्यात औषध फवारणी करण्यात आली. सोबतच चारा प्रक्रियेचे प्रात्यक्षिक करून त्याचे फायदे शेतकऱ्यांना सांगण्यात आले. समारोपीय कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थानी गावचे सरपंच चंद्रभान हुंडरा, महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य पी.एस. खोपे, उपप्राचार्य डॉ. अभय साळुंखे, सहाय्यक पशुसंवर्धन आयुक्त डॉ. देवेंद्र मेश्राम, कुरखेडा पंचायत समितीचे पशुधन विकास विस्तार अधिकारी डॉ. प्रसाद भामरे, कोरची पंचायत समितीचे पशुधन विस्तार अधिकारी डॉ. स्वप्निल खंडाते, यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाच्या रासेयो विभागीय समन्वयक प्रा. नरेंद्र आरेकर हे प्रामुख्याने उपस्थित होते.

या शिबिराचे संपूर्ण आयोजन रासेयो विभाग प्रमुख डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार, सहाय्यक डॉ. रवींद्र विखार, उन्नत भारत अभियानाचे समन्वयक डॉ. दीपक बन्सोड यांनी केले. तर डॉ. संजय महाजन, डॉ. प्रमेश दाणी, प्रा. निकेश लोखंडे, डॉ. राखी शंभरकर, डॉ. दशरथ आदे, डॉ. भास्कर तुपटे, डॉ. संदीप निवडांगे, डॉ. हेमंत मेश्राम, नोमराज गोंनाडे व गावातील बहुसंख्या पशुधन पालक तसेच रासेयो स्वयंसेवक यांचे सहकार्य लाभले. सदर शिबिराच्या यशस्वीतेकरिता पशुसंवर्धन विभाग यांचे अत्यंत मोलाचे योगदान होते. त्यामुळे सर्व पशुवैद्यकीय अधिकारी आणि डॉक्टर यांचे शाल श्रीफळ देऊन सन्मान करण्यात आले.

या व्यतिरिक्त दत्तक ग्राम नान्ही, येरंडी आणि

जांभूळखेडा येथेही मार्गदर्शन, जनजागृती, रोगनिदान आणि औषधोपचार अभियान पार पडले. या अभियानादरम्यान पाचही गावात संसर्गजन्य रोग होऊ नये, रोगाची लक्षणे आणि त्यावर उपाययोजना या संबंधात तयार केलेली पत्रकेसुद्धा वाटण्यात आली.

हर घर तिरंगा :- दिनांक १३ ऑगस्ट ते दिनांक १५ ऑगस्ट या तीन दिवसा दरम्यान रासेयो विभागाच्यावतीने 'हर घर तिरंगा' हा राष्ट्रीय उपक्रम राबविण्यात आला. दिनांक १३ ऑगस्ट रोजी महाविद्यालयात प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांचे हस्ते ध्वजारोहण करून सुरुवात झाली. त्यानंतर विद्यार्थी, कर्मचारी, प्राध्यापक, दत्तक ग्राम गावकरी तथा शाळाकरी विद्यार्थ्यांना तिरंगा वितरीत करण्यात आले. दुपारच्या सत्रात देशभक्तीपर गीत गायन, निबंध, नृत्य अशा विविध स्पर्धा घेण्यात आल्या. दिनांक १५ ऑगस्ट २०२२ रोजी महाविद्यालयातील ध्वजारोहणानंतर तहसील कार्यालय कुरखेडा येथील देशभक्तीपर समूह नृत्य या स्पर्धेत महाविद्यालयाच्या विविध विद्यार्थ्यांनी आपला सहभाग नोंदविला. एवढेच नव्हे तर काही पारितोषिक सुद्धा पटकावले.

एड्स जनजागृती :- दिनांक २१ ऑक्टोबर २०२२ रोजी रासेयो विभाग आणि जिल्हा सामान्य रुग्णालय गडचिरोली यांच्या संयुक्तपणे महाविद्यालयात रेड रिबन क्लबची स्थापना करून रीतसर उद्घाटन करण्यात आले. त्याप्रसंगी महाविद्यालयाचे वरिष्ठ प्राध्यापक डॉ. दशरथ आदे हे अध्यक्ष म्हणून उपस्थित होते. तसेच श्रीमती शामला कांबळे समुपदेशक उपजिल्हा रुग्णालय कुरखेडा याही उपस्थित होत्या. रेड रिबन क्लबद्वारे कुरखेडा नगरीत एड्स जनजागृती रॅली काढण्यात आली. याबरोबरच जिल्हा एड्स नियंत्रण व प्रतिबंधन पथक सामान्य रुग्णालय जिल्हा गडचिरोली यांच्या वतीने घेण्यात आलेल्या प्रश्नमंजुषा स्पर्धेमध्ये जिल्हास्तरीय स्तरावर रासेयोच्या साहील बादेले आणि कुंदन बोरकर दोन स्वयंसेवकांनी प्रथम पारितोषिक पटकाविले त्यांची राज्यस्तरावरील स्पर्धेकरिता निवड झाली.

हर घर योग :- दिनांक २६ नोव्हेंबर २०२२ रोजी संविधान दिनानिमित्त संविधान सन्मान चर्चा, संविधान उद्देशपत्रिकाचे वाचन, महाविद्यालय परिसर स्वच्छता आणि योग व ध्यान यांचे प्रसार व प्रचार या विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात

आले. सदर कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांना उपप्राचार्य पी. एस. खोपे यांनी संविधानाचे महत्त्व विशद केले. डॉ. विवेक मुरकुटे, संचालक क्रीडा विभाग यांनी योगा मेडिटेशन आणि फिजिकल एज्युकेशन यांचे महत्त्व पटवून दिले. संचालन डॉ. रवींद्र विखार यांनी तर कार्यक्रम अधिकारी डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार यांनी सर्वांचे आभार व्यक्त केले.

स्वच्छता अभियान : रासेयो आणि नेहरू युवा केंद्र जिल्हा गडचिरोली यांच्या संयुक्त विद्यमाने दिनांक १७ फरवरी २०२३ रोजी स्वच्छता या विषयावर पथनाट्याचे सादरीकरण करण्यात आले. दिनांक १४ फरवरी ते १७ फरवरी दरम्यान महाविद्यालय परिसर स्वच्छता तसेच महाविद्यालय परिसराच्या बाहेरील स्वच्छता करण्यात आली. सदर कार्यक्रम मा. प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात पार पाडले. नेहरू युवा केंद्र जिल्हा गडचिरोलीचे युवा अधिकारी श्री अमित पुंडे सर यांचे द्वारा संपूर्ण पथनाट्यातील कलाकारांना टी-शर्ट आणि कॅप वितरित करून कौतुक करण्यात आले. कार्यक्रम यशस्वीते करिता डॉ. विवेक मुरकुटे, डॉ. रवींद्र विखार. तालुका समन्वयिका कु. प्रियंका दहिकार आणि कु. जयश्री प्रधान यांचे सहकार्य लाभले.

रक्तदान : दिनांक १२ जानेवारी २०२३ रोजी दंडकारण्य शैक्षणिक सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष स्व. गोविंदराव मुनघाटे साहेब यांच्या जयंतीनिमित्त रक्तगट तपासणी आणि रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. शिबिरामध्ये नियमित व माजी विद्यार्थी आणि कर्मचारी मिळून एकूण २७ रक्तदात्यांनी रक्तदान करित समाजसेवा हीच राष्ट्रसेवा आहे असे दाखवून दिले. सदर रक्तदान शिबिराकरिता जिल्हा सामान्य रुग्णालयाच्या वैद्यकीय अधिकारी डॉ. स्नेहल पाल यांनी विद्यार्थ्यांना आणि उपस्थित सर्वांना रक्तदान का केले पाहिजे, रक्तदान कुणी करावे, रक्तदान कोणी करू नये आणि रक्तदानाबाबतचे समज-गैरसमज यावर मार्गदर्शन केले.

युवक दिन : स्वामी विवेकानंदाच्या प्रतिमेचे पूजन करून १२ जानेवारी २०२३ रोजी नदी स्वच्छता या विषयावर निबंध

स्पर्धा घेण्यात आली. २७ विद्यार्थ्यांनी स्पर्धेत सहभाग घेतला. तसेच रासेयो स्वयंसेवकांनी महाविद्यालय परिसराची स्वच्छ केली. सोबतच वृक्ष संवर्धनाचे कार्यही करण्यात आले. आरोग्य चांगले राहावे याकरिता शेवटच्या सत्रात निवडक खेळांच्या स्पर्धा घेण्यात आल्या.

तंबाखूजन्य पदार्थांचे सेवन सर्वेक्षण तथा मार्गदर्शन : सर्च फाउंडेशन चातगाव तालुका धानोरा, जिल्हा गडचिरोली आणि महाविद्यालयातील रासेयो विभागाच्या वतीने कुरखेडा तालुक्यातील २५ गावातील लोकांचे तंबाखूजन्य पदार्थ सेवन विषयक ५० स्वयंसेवकांनी विविध गावोगावी जाऊन सर्वेक्षण केले. एवढेच नव्हे तर तंबाखूजन्य पदार्थांच्या सेवनाने काय दुष्परिणाम होतात यावर जनजागृती केली. सर्च फाउंडेशन द्वारा संपूर्ण स्वयंसेवकांचा प्रशस्तीपत्र देऊन सन्मान करण्यात आला.

चला जाणू या नदीला : स्वातंत्र्याच्या ७५ व्या वर्षात महाराष्ट्रातील ७५ नद्यांना बारमाही व अमृतवाहिनी करण्याकरिता महाराष्ट्र शासनाने 'चला जाणू या नदीला' याची घोषणा केलेली आहे. याअंतर्गत कुरखेडा तालुक्यातील सती नदी व खोब्रागडी नदीचे सविस्तर अभ्यास आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी या संस्थे मार्फत श्री. गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय यांच्या सहकार्याने राबविण्यात येत आहे. दिनांक १५ ऑक्टोबर २०२२ रोजी माजी राष्ट्रपती एपीजे अब्दुल कलाम यांच्या जन्मदिनी या उपक्रमाची सुरुवात सती नदीचे पात्रात मा. तहसीलदार कुरखेडा यांचे हस्ते नदी पूजन करून करण्यात आली. दिनांक १५ ऑक्टोबर २०२२ ते २६ जानेवारी २०२३ दरम्यान नदी संवर्धनाकरिता नदीच्या उगमापासून तर संगमार्पर्यंत विविध अभ्यासासाठी पदयात्रा आणि नदीकाठावरील विविध गावात कार्यक्रम घेऊन पूर्ण करण्याचे ठरले. सदर कार्यक्रमात रासेयोच्या ४० हून अधिक स्वयंसेवक, गावकरी मंडळी, अधिकारी आणि विविध पदाधिकारी उपस्थित होते. मा. तहसीलदार, डॉ. सतीश गोगुलवार, श्रीमती शुभदा ताई देशमुख, श्री. केशवभाऊ गुरनुले, मा. माधवजी निरंकारी, श्री. चांगदेव फाये, श्री. राम लांजेवार, डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार रासेयो कार्यक्रम

अधिकारी, डॉ. दशरथ आदे इत्यादी मान्यवरांचे मार्गदर्शन झाले. डॉ. रवींद्र विखार यांनी आभार प्रदर्शन करून उद्घाटनिय कार्यक्रमाची सांगता झाली.

दिनांक १५ जून पासून खऱ्या अर्थाने अनेक रासेयो स्वयंसेवकांच्या सोबतीने नदी संवाद यात्रा सुरू झाली. सती नदी बारमाही आणि अमृत वाहिनी कशी होईल याकरिता दिनांक १५ जूनला सकाळी खोब्रामेंढा शुभारंभ करण्यात आला. येथून नदी संवाद यात्रा डोंगरगाव मार्गे नदीपात्रातून सायंकाळी खेडेगाव येथे पोहोचली. रात्री डोंगरगाव आणि खेडेगाव येथील गावकऱ्यांसोबत नदी संवाद सभा घेतली. दिनांक १६ जून २०२३ ला नदीपात्रालगत असलेली मौजा मौशी व वाकडी येथे सकाळी शेतकरी व गावकऱ्यांसोबत नदी संवाद पार पडला तर सायंकाळपासून रात्रीपर्यंत आदिवासी बहुल ग्राम भिमनपायली येथे नदी संवाद घेण्यात आला. १७ जून २०२३ ला सकाळी सायगाव आणि दुपारी आंधळी तर रात्री अरततोंडी या गावात शेतकरी ग्रामस्थ आणि नदीप्रेमी यांच्यासोबत विविध चर्चा पार पडल्या. दिनांक १८ जूनला सकाळी घाटी येथे तर दिनांक १९ जूनला वैरागड येथे नदी संवाद चर्चा घेण्यात आल्या. दिनांक २० जून ला संपूर्ण अभियानाचा अहवाल तयार करून दिनांक २१ जूनला जिल्हाधिकारी कार्यालय गडचिरोली येथे जलपुरुष आदरणीय राजेंद्र सिंग, मा. अशोक नेते खासदार मा. कृष्णाजी गजबे आमदार, मुख्य वनसंरक्षक जिल्हा गडचिरोली आणि जिल्ह्यातील विविध नदी प्रहरी व विविध अशासकीय संस्थांचे संस्थापक, विविध शासकीय अधिकारी नदीलगत असलेल्या गावातील ग्रामस्थ, शेतकरी, ग्रामपंचायत सदस्य आणि रासेयो स्वयंसेवकांच्या उपस्थितीत संपूर्ण अहवाल वाचन करून, राजस्थान मधील नद्यांना बारमाही आणि अमृतवाहिनी केले अशा जलपुरुष आदरणीय डॉ. राजेंद्र सिंग साहेब यांच्या उपस्थितीत आणि प्रमुख मार्गदर्शनात या अभियानाची सांगता झाली.

आझाद हिंद ची गाथा : भारताला स्वतंत्र्य मिळून ७५ वर्ष झाले त्याचे औचित्य साधून सांस्कृतिक संचालनालय महाराष्ट्र शासन यांच्या आयोजनानुसार महाराष्ट्रातील वेगवेगळ्या ७५ गाव, शहरातील ७५ महाविद्यालयात आझाद हिंदची गाथा या अंतर्गत दिनांक २३ मार्च २०२३

ला राष्ट्रीय सेवा योजना आणि सांस्कृतिक विभागाच्यावतीने महाविद्यालयातील २५ विद्यार्थ्यांनी 'आजाद हिंदची गाथा' नाटीकेचे सादरीकरण केले.

स्वयंसेवकांचे विविध उपक्रमात सहभाग आणि यश :- महाराष्ट्र राज्यस्तरीय राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष शिबिराकरिता महाविद्यालयातील कुमारी डिंपल बोरकर, कु. प्राची गडमडे, कुंदन बोरकर आणि सुरज साखरे या चार स्वयंसेवकांनी भाग घेतला. कुमारी डिंपल बोरकरला महाराष्ट्र राज्यातील उत्कृष्ट स्वयंसेविका म्हणून गौरविण्यात आले.

जिल्हा एड्स नियंत्रण विभाग जिल्हा सामान्य रुग्णालय गडचिरोली द्वारे घेण्यात आलेल्या प्रश्न मंजुषा स्पर्धेमध्ये आमच्या साहिल बोदेले आणि कुंदन बोरकर या दोन स्वयंसेवकांनी प्रथम पारितोषिक पटकाविल्याने त्यांची महाराष्ट्र राज्य स्पर्धेकरिता जिल्ह्याचे नेतृत्व करण्याकरिता निवड झाली.

सर्च फाउंडेशन तालुका धानोरा जिल्हा गडचिरोली अंतर्गत घेतल्या जाणाऱ्या कृती निर्माण शिबिराकरिता कु. तेजस्विनी भोयर, कु. सुप्रिया पुराम आणि डेव्हिड उसेंडी या स्वयंसेवकांनी शिबिर यशस्वीपणे पूर्ण केले.

नेहरू युवा केंद्र जिल्हा गडचिरोलीद्वारा आयोजित शिबिरात कु. भैरवी सराटे, कु. प्रणाली गाहाने, शुभम बोरकर आणि श्रेयस टेंभुर्णी या स्वयंसेवक सहभागी झाले होते.

राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय अधिवेशनात सहभाग : पुणे येथे आयोजित रासेयो कार्यक्रम अधिकारी राज्यस्तरीय अधिवेशनात डॉ. गुणवंत गणपती वडपल्लीवार रासेयो कार्यक्रम अधिकारी यांनी आपला सहभाग नोंदवून पुढील वर्षाकरिता राष्ट्रीय सेवा योजनेमार्फत आपल्या जिल्ह्यात राबवायचे उपक्रम तयार केले तसेच गडचिरोली जिल्ह्याला 'आदिवासी संस्कृती' हा विषय देण्यात आला त्याचेही उत्कृष्टपणे सादरीकरण केले.

राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष शिबिर

मौजा-जांभुळखेडा, तालुका कुरखेडा, जिल्हा गडचिरोली.

दिनांक १७ ते २४ जानेवारी २०२३.

दिनांक १७ जानेवारी २०२३ रोजी दुपारी बारा वाजता निवडक स्वयंसेवकाच्या सोबतीने शिबिर स्थळी जाऊन शिबिर पूर्व तयारी करण्यात आली. दिनांक १८ जानेवारी २०२३ रोजी मा. डॉ. कृष्णा राऊत ब्रम्हपूरी यांच्या शुभहस्ते आणि डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे प्राचार्य यांच्या अध्यक्षतेखाली सौ. राजबत्तीताई नैताम सरपंच, श्री. गणपत बन्सोड उपसरपंच, श्री. योगेश डोंगरवार शाखा व्यवस्थापक भारतीय स्टेट बँक शाखा कुरखेडा, गावातील विविध समित्यांचे अध्यक्ष, सदस्य आणि समस्त गावकऱ्यांच्या उपस्थितीत उद्घाटन सोहळा संपन्न झाला. सायंकाळी गावातील भजन मंडळी आणि संपूर्ण स्वयंसेवकांनी भजन व अभंग सादर केले.

दिनांक १९ जानेवारी २०२३ ला शेतकऱ्यांकरिता माती परीक्षण कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली होती. सदर कार्यशाळेत डॉ. गणेश सातपुते, रसायनशास्त्र विभाग प्रमुख यांनी शेत जमिनीतील मातीचे कुठे, केव्हा, कसे नमुने घेतले जातात, कुठले नमुने घेऊ नये, घेतलेल्या नमुन्याची पॅकिंग कशी करावी, टॉगीन कशी करावी, कोणकोणते रॅडिकल्स काढले जातात, परीक्षण कुठल्या प्रयोग शाळेत केले जाते, कुठे परीक्षण मोफत होते आणि कुठे पैसे भरावे लागतात याबाबत मार्गदर्शन केले. एवढेच नव्हे तर स्वतः प्रात्यक्षिक करून नमुने घेतले, नमुने तयार केले आणि गडचिरोली येथील शासकीय लॅबोरेटरी मध्ये परीक्षणास सुद्धा पाठविले. दुपारच्या सत्रात आरोग्य शिबीरात ५० पेक्षा अधिक ग्रामस्थांच्या आरोग्याची तपासणी करून त्यांना मोफत औषधीचे वाटप करण्यात आले. सायंकाळी कोविड १९ अवेअरनेस यावर पथनाट्य सादरीकरण करण्यात आले. त्याद्वारे अजूनही कोरोना गेलेला नाही, तो कधीही पसरू शकतो, अजूनही यातून आपण पूर्णपणे बाहेर पडलेलो नाही, म्हणून सर्वोतोपरी काळजी घ्यावी आणि आपले जीवन सुखकर कसे होईल या संबंधी जाणिवजागृती करण्यात आली.

दिनांक २० जानेवारी २०२३ ची सुरुवात पहाटे डॉ. पूनाजी भाकरे योग गुरू यांचे मार्गदर्शनात योगा व प्राणायामने

झाली. काही निवडक स्वयंसेवकांच्या मदतीने सकाळी ८ ते ११ वाजेपर्यंत पशुरोग निदान शिबिर आणि गुरांच्या गोठ्यात फवारणी करण्यात आली.

याबरोबरच श्रमदानातून गावातील प्रमुख रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला असलेला कचरा आणि पाच-सहा फूट उंच असलेला भूतगांजा, तरोटा, गवत इत्यादी कापून रस्त्याच्या दोन्ही बाजू स्वच्छ केल्या आणि कचऱ्याची योग्य विल्हेवाट लावण्यात आली.

बौद्धिक सत्रात प्रा. पी. एस. खोपे उप प्राचार्य यांच्या मार्गदर्शनात मतदान हक्क या विषयावर व्याख्यान संपन्न झाले. रेड रिबन क्लबच्या वतीने एड्स अवेअरनेस यावर श्रीमती शामला कांबळे मॅडम उपजिल्हा रुग्णालय कुरखेडा आणि त्यांच्या संपूर्ण समूहाने मार्गदर्शनासोबत विविध उपक्रम पार पाडले. सोबतच डॉ. आशिष महेशकर ओरल फॅक्सिलो फेशियल सर्जन यांच्या चिकित्सेने कॅन्सर रोगनिदान यावर निशुल्क शिबिर घेण्यात आले. त्यामध्ये ६९ गावकऱ्यांनी मुखदंत तपासणी करण्यात आली. सायंकाळी ५ ते ७ दरम्यान मतदान जनजागृती आणि मतदान हक्क या विषयावर गावातील विविध चावडीवर पथनाट्य सादरीकरण करण्यात आले. सांस्कृतिक कार्यक्रमाच्या उद्घाटनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष डॉ. सतीशजी गोगुलवार, कार्यक्रमाचे अध्यक्ष ज्येष्ठ नागरिक श्री माधवशेठ निरंकारी, उप सरपंच गणपतजी बन्सोड, उपप्राचार्य खोपे, डॉ. आदे, डॉ. आरेकर कार्यक्रमाला उपस्थित होते.

दिनांक २१ जानेवारी २०२३ ला पहाटे स्फूर्ती गीत व योगा प्राणायाम करण्यात आले. तर श्रमदाना बरोबरच 'चला नदीला जाणू या' अंतर्गत सती नदीवरील यापूर्वी बांधलेला पॉलिथिन बंधाराची दुरुस्ती करण्यात आली तसेच सती नदीवरील पुलाच्या दोन्ही बाजूस असलेल्या जवळपास १० बॅग पॉलिथिन आणि कचरा जमा करून त्याची विल्हेवाट लावण्यात आली. बौद्धिक सत्रात श्री. सोमेश्वर शिरसागर, वेलनेस कोच यांनी सकस आहार न्यूट्रिशनल फूड या विषयावर मार्गदर्शन केले. सायंकाळी ५

ते ७ च्या दरम्यान गावातील विविध चावडीवर पथनाट्य सादरीकरण करण्यात आले. रात्री आठ वाजता 'चला नदीला जाणू या' या विषयावर मा. डॉ. सतीश गोगुलवार यांनी सर्व स्वयंसेवकांना आणि अंदाजे तीनशे गावकऱ्यांच्या उपस्थितीत मार्गदर्शन केले.

दिनांक २२ जानेवारी २०२३ ला पहाटे स्फूर्ती गीत, योगा प्राणायाम मार्गदर्शक डॉक्टर गुणाजी भाकरे यांचे मार्गदर्शनात योग व प्राणायाम झालीत. श्रमदाना अंतर्गत जांभूळखेडा प्रमुख रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला असलेल्या कचऱ्याची सफाई व विल्हेवाट लावण्यात आली. बौद्धिक सत्रात श्री नारायण शिंदे पीएसआय पोलीस स्टेशन कुरखेडा यांनी सायबर क्राईम या विषयावर मार्गदर्शन केले. सायंकाळी पाच ते सात च्या दरम्यान गावातील विविध चावडीवर विविध व्यसन प्रकार या विषयावर पथनाट्य सादरीकरण करण्यात आले. रात्री आठ ते साडेदहा वाजता पर्यंत विविध विषयावर सांस्कृतिक कार्यक्रम घेण्यात आले. दिनांक २३ जानेवारी २०२३ ला समारोपीय दिवशी पहाटे डॉ. नैना कोरगंटीवार यांनी योग प्राणायाम याचे धडे दिले. त्यानंतर संपूर्ण ग्राम स्वच्छता, गावातील संपूर्ण पाणवटे स्वच्छ करण्यात आली. दुपारी तीन वाजता प्राचार्य

डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांचे अध्यक्षतेखाली डॉ. श्रीराम गहाणे राष्ट्रीय सेवा योजना गडचिरोली जिल्हा समन्वयक गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली, आणि मा. शितल माने व मा. भावना मॅडम पीएसआय कुरखेडा यांचे प्रमुख उपस्थितीत शिबिराचे समारोप पार पडले. सदर कार्यक्रमात उपप्राचार्य, प्राध्यापक आणि ग्रामपंचायत पदाधिकारी व विविध ग्राम समितीचे पदाधिकारी उपस्थित होते. रात्री आठ ते दहा पर्यंत विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम घेण्यात आले.

दिनांक २४ जानेवारी २०२३ ला ग्रामसफाई करून शिबीराथर्यांचे महाविद्यालयाकरिता प्रस्थान झाले. शैक्षणिक सत्र २०२२-२३ मधील राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाने घेतलेले सर्वच कार्यक्रम मा. प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या प्रमुख मार्गदर्शनात पार पडले, रासेयोच्या नियमित कार्यक्रमांना आणि विशेष शिबीराच्या यशस्वीतेकरिता महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य, रासेयो विभागाचे सहाय्यक कार्यक्रम अधिकारी, सर्व प्राध्यापक आणि रासेयाचे निस्वार्थी स्वयंसेवक यांचे सहकार्य लाभले.

डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार
कार्यक्रम अधिकारी

लोकमत

लम्पीच्या आजारासाठी धावून आले कॉलेजचे विद्यार्थी मुनघाटे महाविद्यालयाच्या रासेयो विभागाचा उपक्रम : गावकऱ्यांना मार्गदर्शन

लोकमत न्यूज नेटवर्क
कुरखेडा : श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय कुरखेडा येथील उन्नत भारत अभियान, राष्ट्रीय सेवा योजना आणि पशुवैद्यकीय व पशुसंवर्धन विभाग तालुका कुरखेडा यांच्या संयुक्त विद्यमाने प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात २१ ते २४ सप्टेंबर या दत्तक ग्राम नवरगाव, नांदी, एरंडी, जांभूळखेडा व धमदीटोला येथे गुरांवरील लम्पी स्किन, संसर्गजन्य आजार, रोगनिदान शिबिराचे आयोजन केले.

शिबिरादरम्यान प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून सहाय्यक पशुसंवर्धन आयुक्त डॉ. देवेंद्र भैराम, कुरखेडा पंचायत समितीचे पशुधन विकास विस्तार अधिकारी डॉ. प्रसाद भार्गवे, कोरची पंचायत समितीचे पशुधन विकास

लम्पी आजाराबाबत मार्गदर्शन करताना पशुवैद्यकीय अधिकारी.

विस्तार अधिकारी डॉ. खंडाते यांनी लम्पी स्किन आजार कशामुळे होतो, रोगप्रसार कसा होतो, आजारावरील गुरांची लक्षणे व पशुपालकांनी घ्यावयाची काळजी, टोल फ्री नंबर यावर ग्रामस्थांना मार्गदर्शन केले. वेळेवर उपचार केल्यास हा रोग निश्चित बरा होतो, असेही

मार्गदर्शकांनी मत व्यक्त केले. गुरांची तपासणी करून त्यांना प्रतिबंधात्मक उपाय म्हणून काही औषधे देण्यात आली. यामध्ये कुठलाही जनावराना लम्पी स्किनची बाधा झालेली आढळून आली नाही. या शिबिरात पाचही गावांतील १ हजार ७४ पशुपालकांनी लाभ घेतला. ३५७ गोठ्यांमध्ये

फवारणी केली.

रासेयो स्थापना दिनाचे औचित्य साधून या दिवसाचे महत्त्व प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर, उपप्राचार्य पी. एस. खोपे, उपप्राचार्य डॉ. अभय सालुंखे यांनी स्वयंसेवक व ग्रामस्थांना मार्गदर्शन केले. शिबिरासंगी नवरगावचे सरपंच उज्वला रायसीडाम, नांदीचे उपसरपंच रूपचंद कापगते, एरंडीचे सरपंच गणेश हिचामी, जांभूळखेडा येथील सरपंच राजबती नैताम, उपसरपंच गणपत बनसोड, धमदीटोलाचे सरपंच चंद्रभान हुंडरा, राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग प्रमुख डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार, सहाय्यक डॉ. रवींद्र विखार, उन्नत भारत अभियान समन्वयक डॉ. दीपक बनसोड, प्रोफेसर नरेंद्र आरेकर, डॉ. संजय महाजन, डॉ. प्रमेश दानी, प्रा. निकेश लोखंडे, डॉ. राखी शंभरकर हजर होते.

शारीरिक शिक्षण विभाग

आजच्या स्पर्धेच्या युगात ग्रामीण तसेच अतिदुर्गम आदिवासी भागातून क्रीडा क्षेत्रात नैपूण्यवान खेळाडू निर्माण करण्याच्या दृष्टीने शारीरिक शिक्षण विभाग नेहमीच प्रयत्न करीत असतो. त्यादृष्टीने यावर्षी सुद्धा गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा घेण्यात येणाऱ्या आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धेकरिता तसेच इतर भागात होणाऱ्या विविध स्पर्धेकरिता उत्कृष्ट खेळाडू तयार करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. महाविद्यालयातील क्रीडा क्षेत्रातील ध्येय उराशी बाळगून असलेल्या विद्यार्थी खेळाडूंना शारीरिक, मानसिकदृष्ट्या सुदृढ बनविण्याचा प्रयत्न शारीरिक शिक्षण विभाग करीत असतो. महाविद्यालयाच्या क्रीडा विभागाच्या विकासाच्या दृष्टीने व जास्तीत जास्त खेळाडू विद्यापीठ, राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर पोहोचविण्याच्या उद्देशाने त्यांना विविध व आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करून प्रशिक्षण देण्याचा प्रयत्न केला जातो.

महाविद्यालयात नवीन प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांच्या स्वागत सोहळ्यात शारीरिक शिक्षण विभागाच्या विविध उपक्रमांत उत्स्फूर्तपणे सहभाग घेण्याचे आवाहन विद्यार्थ्यांना करण्यात आले. शारीरिक शिक्षण विभागाद्वारे खेळाचे महत्त्व व मिळणाऱ्या प्रोत्साहन गुणाबद्दल विद्यार्थ्यांना विभागात माहिती देण्यात आली व यापूर्वीचा शारीरिक शिक्षण विभागाचा यशाचा आढावा विद्यार्थ्यांसमोर मांडण्यात आला. विद्यापीठाद्वारे तयार करण्यात आलेल्या

वेळापत्रकानुसार महाविद्यालयाच्या संघाना व वैयक्तिक खेळात सहभाग घेतलेल्या विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण देण्यात आले व शारीरिक शिक्षण विभागाद्वारे संघांना व वैयक्तिक स्पर्धेत भाग घेतलेल्या खेळाडूंना विविध झोनमध्ये पाठविण्यात आले. तसेच गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोलीद्वारा आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन विविध स्पर्धेकरिता, विविध खेळात संघाचे प्रवेश निश्चित करण्यात आले व त्यानुसार शारीरिक शिक्षण विभागाद्वारे नियोजन करण्यात आले.

गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन खो-खो (पुरुष) स्पर्धा दि. ०४ नोव्हेंबर २०२२ ला विठ्ठलराव बनपुरकर महाविद्यालय मालेवाडा जि. गडचिरोली येथे घेण्यात आल्या. त्यात महाविद्यालयाच्या खो-खो (पुरुष) संघाने सहभाग घेतला व झोन सेमीफाइनलपर्यंत मजल मारली.

गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन कबड्डी (पुरुष) स्पर्धा दि. १६ नोव्हेंबर २०२२ ला गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली येथे घेण्यात आल्या. त्यात महाविद्यालयाच्या कबड्डी (पुरुष) संघाने उत्कृष्ट प्रदर्शन करीत झोन फाइनल मध्ये मजल मारली.

गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन खो-खो (महिला) स्पर्धा दि. २० नोव्हेंबर २०२२ ला गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली येथे घेण्यात

आल्या. त्यात महाविद्यालयाचे खो-खो (महिला) संघाने सहभाग नोंदविला.

गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन कबड्डी (महिला) स्पर्धा दि. २४ नोव्हेंबर २०२२ ला सरदार पटेल महाविद्यालय चंद्रपूर येथे घेण्यात आल्या. त्यात महाविद्यालयाच्या कबड्डी (महिला) संघाने सहभाग नोंदविला.

गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन मैदानी स्पर्धा दि. ३० नोव्हेंबर २०२२ ला गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली येथे घेण्यात आल्या होत्या. त्यात महाविद्यालयाचे संघाने सहभाग नोंदविला.

दि. ०१ डिसेंबर २०२२ ला गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन बॉल बॅडमिंटन स्पर्धा शासकीय विज्ञान महाविद्यालय गडचिरोली येथे घेण्यात आल्या. त्यात महाविद्यालयाच्या पुरुष संघाने सहभाग नोंदविला व आपल्या उत्कृष्ट प्रदर्शनाच्या जोरावर तृतीय स्थान पटकाविले.

दि. ०२ फेब्रुवारी २०२३ ला गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली द्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन सॉफ्टबॉल स्पर्धा श्री चक्रधरस्वामी शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय तळोधी बालापूर येथे घेण्यात आल्या. त्यात महाविद्यालयाच्या पुरुष संघाने सहभाग नोंदविला व आपल्या उत्कृष्ट प्रदर्शनाच्या जोरावर द्वितीय स्थान पटकाविले.

महाविद्यालयात आयोजित क्रीडा स्पर्धा

सेस्टोबॉल असोसिएशन ऑफ गडचिरोली व श्री. गोविंदराव मुनघाटे महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने महाविद्यालयाच्या इनडोअर स्टेडीयममध्ये दिनांक १२ सप्टेंबर २०२२ ला विदर्भ स्तरीय सेस्टोबॉल स्पर्धांचे आयोजन करण्यात आले. यात विदर्भातील अकोला, यवतमाळ, नागपूर, चंद्रपूर, गडचिरोली, गोंदीया, वर्धा, भंडारा या विविध जिल्हयातील संघ सहभागी झाले होते. येथील जवळपास ३०० खेळाडूंनी सहभाग नोंदविला. अकोला संघाने उत्कृष्ट प्रदर्शन करित प्रथम स्थान पटकाविले व चंद्रपूर संघाने द्वितीय स्थान पटकाविले तर गडचिरोली संघाने तृतीय स्थान पटकाविले.

दिनांक २३ फेब्रुवारी २०२३ ला गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोली अंतर्गत महाविद्यालयात पहिल्यांदाच आंतर महाविद्यालयीन कॉर्फबॉल स्पर्धा आयोजित करण्यात आल्या. यात सरदार पटेल महाविद्यालय चंद्रपूर, आनंद निकेतन महाविद्यालय वरोरा, नेवजाबाई हितकारणी महाविद्यालय ब्रह्मपुरी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय चंद्रपूर तसेच विविध महाविद्यालयाच्या संघानी सहभाग नोंदविला. यामध्ये आनंद निकेतन महाविद्यालय वरोरा संघाने प्रथम स्थान पटकाविले, नेवजाबाई हितकारणी महाविद्यालय ब्रह्मपुरीने द्वितीय स्थान तर आमच्या महाविद्यालयाच्या संघाने तृतीय स्थान पटकाविले.

गोंडवाना विद्यापीठ अमृत क्रीडा व कला महोत्सव

गोंडवाना विद्यापीठाद्वारे शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांकरिता आयोजित अमृत क्रीडा व कला महोत्सवात शारीरिक शिक्षण विभागाच्या मार्गदर्शनात महाविद्यालयाच्या शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांच्या व्हॉलीबाल संघाने सहभाग घेतला. यामध्ये महाविद्यालयाचे वरिष्ठ लिपिक श्री मधुकरराव बोबाटे यांच्या नेतृत्वात श्री. सतिश मुनघाटे, श्री. रत्नाकर वासेकर, श्री. मंगेश मुनघाटे, श्री. गजानन भोयर, श्री. कैलास जांभुळकर, श्री. आशिष बगमारे, श्री. राजेद्र काचीनवार, श्री. सुरेश मंगर यांनी सहभाग नोंदविला.

दि. २८ जाने. २०२३ ला याच क्रीडा महोत्सवातील २ किलोमीटर दौड स्पर्धेत महाविद्यालयाच्या श्री. सतिश भाष्करराव मुनघाटे, प्रयोगशाळा सहायक यांनी तृतीय क्रमांक पटकावित ब्राँझ मेडल प्राप्त करून महाविद्यालयाच्या शीरपेचात मानाचा तुरा रोवला.

यावर्षी प्रथमच गोंडवाना विद्यापीठाद्वारे प्राध्यापकांकरिता आयोजित अमृत क्रीडा व कला महोत्सवात शारीरिक शिक्षण विभागाच्या मार्गदर्शनात महाविद्यालयाच्या प्राध्यापक संघाने व्हॉलीबाल, क्रिकेट व बॅडमिंटन स्पर्धेत सहभाग घेतला.

दिनांक २८ मार्च २०२३ ला व्हॉलीबाल स्पर्धेतील झोन फायनल मध्ये ने. ही. महाविद्यालय ब्रह्मपुरीचा पराभव करित झोनचे विजेतेपद प्राप्त केले. महाविद्यालयाच्या

व्हॉलीबाल संघात प्रा. डॉ. दशरथ आदे, प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर, प्रा. डॉ. संजय महाजन, प्रा. डॉ. गणेश सातपुते, प्रा. डॉ. प्रमेश दाणी, प्रा. डॉ. दीपक बन्सोड, प्रा. डॉ. संदीप निवडंगे, प्रा. डॉ. हेमंत मेश्राम, प्रा. किशोर खोपे यांनी सहभाग नोंदविला.

हेलथ क्लब वेळापत्रक

अ.क्र.	महाविद्यालयातील वर्ग (गट)	वेळ
१	कनिष्ठ महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थी (मुले) वर्ग ११ व १२	स. ०५:०० ते ०६:३०
२	वरिष्ठ महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थी (मुले) व महाविद्यालयातील कर्मचारी वृंद	स. ०६:३० ते ०८:००
३	महाविद्यालयातील विविध संघात सहभाग घेतलेले खेळाडू	स. ०८:०० ते ०९:००
४	महाविद्यालयातील संपूर्ण मुली	संध्या. ०४:०० ते ०५:३०
५	महाविद्यालयातील कर्मचारी वृंद	संध्या. ०५:३० ते ०६:३०
६	महाविद्यालयातील विविध संघात सहभाग घेतलेले खेळाडू	संध्या. ०६:३० ते ०७:००

गोंडवाना विद्यापीठ गडचिरोलीच्या विविध क्रीडा/खेळ संघाचे प्रतिनिधित्व केलेले महाविद्यालयाचे गुणवंत खेळाडू कलर होल्डर्स

सुमित तुलाराम गाथे
सॉफ्टबॉल

हरीश माणिकराव नन्नावरे
सॉफ्टबॉल

टोकेश कोल्हे
सॉफ्टबॉल

कु. तामेश्वरी गौचंद कोराम
सॉफ्टबॉल

पंकज राजू जांभुळकर
बॉल बॅडमिंटन

राकेश दोनाडकर
कॉर्फबॉल

प्रणाली हरीष डोमळे
कॉर्फबॉल

कु. प्रणाली कोरेटी
कॉर्फबॉल

ग्रंथालय विभाग

ग्रंथालय हा मानवी जीवनाचा अविभाज्य अंग आहे. मानवी ज्ञान विज्ञानाची परंपरा जोपासण्याचे कार्य ग्रंथालय करतात म्हणूनच ग्रंथालयांना ज्ञानाची सदासर्वे म्हटले जाते. शैक्षणिक संस्थेतील कोणत्याही शाळा महाविद्यालयातील ग्रंथालय म्हणजे मानवी शरीरातील हृदयासारखे असते.

महाविद्यालयाच्या स्थापना वर्षीच १९९० ला ग्रंथालयाची मुहूर्तमेढ रोवली गेली. ३३ वर्षांत ग्रंथालयातील एकूण ग्रंथसंख्या १९०७५ पर्यंत वाढली. आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयात कला, विज्ञान अभ्यासक्रमासाठी लागणारे संदर्भ ग्रंथ, मासिके, साप्ताहिके, वर्तमानपत्र मराठी, इंग्रजी, हिन्दी भाषेत उपलब्ध आहे या वर्षी खरेदी केलेले ग्रंथ संख्या खालील प्रमाणे

- २०२२-२३ ग्रंथसंख्या ३४४ आहे
- मासिके संख्या ३२
- १० वर्तमानपत्रे आहेत.

ग्रंथालयाचा संदर्भ विभाग

आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयाचा संदर्भ विभाग समृद्ध आहे. या संदर्भ विभागात Encyclopedia of Britanica विविध विषयाच्या शब्दकोश, कला शाखेतील इंग्रजी, मराठी साहित्य, इतिहास, राज्यशास्त्र, समाजशास्त्र, अर्थशास्त्र, भूगोल, गृहअर्थशास्त्र, या विषयाचे विश्वकोष ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत त्याच प्रमाणे विज्ञान शाखेकरिता लागणारे विश्वकोषही सर्व खंडासहित उपलब्ध आहेत.

याशिवाय आमच्या ग्रंथालय विभागाने काही महत्त्वाच्या ग्रंथकाराचे वाङ्मय संग्रहीत करण्याचा परिश्रमपूर्वक प्रामाणिक प्रयत्न केला आहे. विविध ज्ञान शाखेसोबत मराठी स्वारस्वातील प्राचीन अर्वाचीन अशी ग्रंथसंपदा आणि संदर्भ समीक्षा साधने वाचकासाठी उपलब्ध करून दिले आहे. महाविद्यालयातील विद्यार्थी, प्राध्यापक, पालक, गावातील नागरिक ग्रंथालयातील ग्रंथसंपदेचा नेहमीच वापर करतात.

विशेष ग्रंथसंग्रह

महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागात २०० वर्ष जुने वेदाज हस्तलिखित, १०५ वर्ष जुनी तुकाराम गाथा प्रकाशीत संदर्भ ग्रंथ ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत.

डिजीटल ग्रंथालय

आपल्या महाविद्यालयीन ग्रंथालयात २०१२-१३ पासून विद्यापीठ अनुदान आयोग द्वारा प्रायोजित डिजीटल ग्रंथालय सेवा (NLIST) सुरू आहे, त्याचबरोबर २०१८ पासून भारत सरकार द्वारा प्रमाणीत डिजीटल ग्रंथालय सेवा (एन.डी.एल आय) सुरू करण्यात आली आहे. या सेवांचा लाभ विद्यार्थी, प्राध्यापक, संशोधकांना होत आहे.

स्पर्धा परिक्षेचे मार्गदर्शन केंद्र

ग्रंथालयात स्पर्धा परिक्षेचे मार्गदर्शन केंद्र असून विद्यार्थ्यांना विविध क्षेत्रातील रोजगार विषयक माहिती पुरविण्यात येते. वरील केंद्रामार्फत स्पर्धा परिक्षा व परिक्षेला लागणारे ग्रंथासंबंधीची माहिती ग्रंथालयाद्वारा दिली जाते.

ग्रंथालय विभागाला मान्यवरांच्या भेटी

श्री. गोंविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागाला नाट्य कलावंत पद्मश्री डॉ. परशुराम खुणे, केंद्र सरकारच्या भाषा विभागाचे सदस्य डॉ. सत्यवानजी मेश्राम, साहित्यिक डॉ. नंदकुमार मोरे, संस्थेचे सचिव डॉ. प्रमोद मुनघाटे सर यांनी महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयाला भेट देऊन उपयोजित उपक्रमाचे कौतुक केले.

ग्रंथालयाचे उपक्रम

या सत्रात वाचक उद्बोधन वर्ग, डॉ. एस. आर. रंगनाथन जंयती, दिवाळी अंकाचे ग्रंथप्रदर्शन, हिन्दी साहित्य समारोह, डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांच्या जंयती निमित्त वाचक प्रेरणा दिवस कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले.

NDLI Club

भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाद्वारे संचालित NDLI नोंदणी २०१८ या शैक्षणिक वर्षात केली होती. या डिजीटल ग्रंथालयात ६,००,००० ग्रंथ संख्या असून ती सर्वांना वाचनासाठी उपलब्ध आहेत. भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयाद्वारे NDLI क्लबची मान्यता महाविद्यालयीन ग्रंथालयाला २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षात मिळाली. शासनाद्वारे दिलेल्या दिशा निर्देशानुसार महाविद्यालयीन NDLI Club ने वर्षभरात १० कार्यक्रमाचे आयोजन केले आहे.

आभार

महाविद्यालयीन ग्रंथालयाच्या यशस्वीतेची धुरा सांभाळणारे संस्थेचे अध्यक्ष तथा प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे, IQAC Cell चे समन्वयक प्रा. डॉ. अभय साळुंके, क्लबचे पदाधिकारी, ग्रंथालय सल्लागार मंडळाचे पदाधिकारी, दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संस्थेचे पदाधिकारी, महाविद्यालयाचे प्राध्यापक, वाचक, विद्यापीठाचे पदाधिकारी या सर्वांच्या मार्गदर्शनाखाली ग्रंथालयाची वाटचाल सुरू आहे.

डॉ. अनिल भोयर

ग्रंथालय विभागप्रमुख

Sr.No	Event Name	Date	Talk/E-Quiz	Beneficiary
1	E-Quiz on Independence Day-2022	15/08/2022	Quiz	126
2	NDLI User awareness Workshop-2022	28/09/2022	Talk Session	186
3	E-Quiz on Wachan Prerana Diwas -2022	19/10/2022	Quiz	167
4	E-Quiz on Janjatiya Gaurav Diwas-2022	15/11/2022	Quiz	187
5	E-Quiz on Bharatiya Bhasha Diwas-2022	08/12/2022	Quiz	212
6	Republic day Quiz-2023	25 /01/2023	Quiz	204
7	Importance of Science in Competitive Exams	27/02/2023	Talk Session	213
8	E-Quiz on Environmental Studies	31/3/2023	Quiz	205
9	E-quiz on Women Contribution an	17/04/2023	Quiz	129
10	E-Quiz on World Book Day	25/04/2023	Quiz	203

लोकमत

विद्यार्थ्यांनी डिजिटल लायब्ररीचा लाभ घ्यावा

प्राचार्य डॉ. मुनघाटे यांचे आवाहन : कुरखेडात नॅशनल डिजिटल लायब्ररी कार्यशाळा

लोकमत न्यूज नेटवर्क
कुरखेडा : एनडीएलआयमध्ये सर्व ज्ञानाचे स्रोत सामावलेले असून, गुगलवर मर्यादा येतात मात्र एनडीएलआय हे मात्र प्रमाणित व विश्वासू ज्ञानाचे स्रोत असून, हा ज्ञानाचा फार मोठा खजिना आहे. विद्यार्थ्यांनी डिजिटल लायब्ररीचा लाभ घ्यावा, असे आवाहन प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी केले.

श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभाग व एनडीएलआय क्लब यांच्या संयुक्त विद्यमाने एनडीएलआय युजर अवेअरनेस या विषयावरील कार्यशाळेत ते अध्यक्षस्थानावरून ते

मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे व उपस्थित मान्यवर.

बोलत होते. यावेळी प्रमुख अतिथी म्हणून उपप्राचार्य पी. एस. खोपे, तर प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून डॉ. दीपक बन्सोड व डॉ. भास्कर तुपटे उपस्थित होते.

डॉ. दीपक बन्सोड यांनी एन. लिस्ट

म्हणजे काय, त्याची नोंदणी कशी करावी, त्यासाठी आपल्याला काय करावे लागेल, पुस्तक कसे डाउनलोड करावेत, पुस्तके कसे वाचावेत आदीची माहिती प्रात्यक्षिकासह समजावून सांगितली. डॉ. भास्कर तुपटे यांनी

विद्यार्थ्यांनी एनडीएल नोंदणी कशी करावी, एनडीएल क्लब म्हणजे काय, त्याचा आपल्याला काय फायदा होतो, एनडीएलद्वारे कोणकोणते कार्यक्रम घेतले जातात, त्याद्वारे आपल्याला कशाप्रकारे माहिती मिळते, सर्टिफिकेट व रिवॉर्ड पॉइंट्स कसे प्राप्त होतात, त्याचा विद्यार्थी जीवनात काय फायदा आहे आदीची माहिती दिली. तसेच विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या विविध प्रश्नांची उत्तरे मार्गदर्शकांनी दिली.

प्रास्ताविक डॉ. अनिल भोयर यांनी केले. संचालन डॉ. रवींद्र विखार यांनी केले. आभार डॉ. संजय महाजन यांनी मानले. यशस्वीतेसाठी टोकेश कोल्हे, लोकेश राऊत यांनी सहकार्य केले.

रोजगार मार्गदर्शन केंद्र

महाविद्यालयात रोजगार मार्गदर्शन केंद्र या स्वतंत्र विभागाची स्थापना एका विशेष उद्देशाने केली आहे. या विभागाद्वारे दरवर्षी नाविन्यपूर्ण उपक्रम राबवून महाविद्यालयातील विद्यार्थी, परिसरातील शेतकरी व बेरोजगार तरुणांना रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देणे याचा प्रयत्न करण्यात येतो. बेरोजगारांना विकासाच्या प्रवाहात आणण्यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे नेहमीच प्रयत्नशील असतात. महाविद्यालयाच्या विकासासोबतच ग्रामविकास व्हावा, खेड्यांची प्रगती व्हावी, शेतकरी प्रगतशील व्हावा याकरिता नवनवीन उपक्रमांची आखणी व मांडणी प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनात केली जाते व ती पूर्णत्वास नेण्याकरिता वर्षभर प्रयत्न केले जातात. शेतकऱ्यांना व तरुणांना आत्मनिर्भर बनविण्यासाठी शासनाच्या विविध योजना थेट त्यांच्यापर्यंत पोहोचविणे व त्यांना सक्षम बनवून स्वयं रोजगारासाठी प्रेरित करून मुख्य प्रवाहात आणण्याचे काम या विभागाने नेहमीच केले आहे. दिनांक २२/११/२०२२ अमेरिका येथील वरिष्ठ वैज्ञानिक डॉ. भास्कर हलामी यांचे प्रेरणादायी व्याख्यानाचा कार्यक्रम महाविद्यालयाच्या स्पर्धा परीक्षा व रोजगार मार्गदर्शन केंद्र यांच्या वतीने आयोजित करण्यात आला होता. विद्यार्थ्यांनी ध्येय बाळगून त्यानुसार आपली वाटचाल करावी. आलेल्या संकटावर मात करत आयुष्यात न थांबता यशाची शिखरे गाठावी. जी गोष्ट केल्याने प्रेरणा मिळते ती गोष्ट निरंतर करित राहावी. गुरूजनांचे मार्गदर्शनाने व स्वयंप्रेरणेने यशाची शिखरे गाठता येतात. स्वकृतीतून प्रेरणा

घेणारेच विद्यार्थी जीवनात यशस्वी होतात असे मोलाचे मार्गदर्शन डॉ. भास्कर हलामीयांनी केले. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी दंडकारण्य संस्थेचे अध्यक्ष तथा महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते तर प्रमुख अतिथी म्हणून उपप्राचार्य पी.एस. खोपे, उपप्राचार्य डॉ. अभय साळुंखे उपस्थित होते. पुढे ते बोलताना वैज्ञानिक डॉ. हलामी म्हणाले की, मी ग्रामीण, आदिवासी भागातील आहे, गरीब कुटुंबात जन्माला आलेला आहे हा न्यूनगंड मनात न बाळगता आपल्या ध्येयाप्रती अटळनिष्ठा ठेवावी. जे विद्यार्थी स्वतःच्या कृतीतून प्रेरणा घेतात तेच जीवनात यशस्वी होतात. आयुष्याच्या प्रवासात न थांबता यशाची नवनवीन शिखरे गाठत राहून आपले ध्येय ठरवा व त्यानुसार वाटचाल करत राहा. केवळ डिग्री म्हणजे पूर्ण ज्ञान मिळविणे नाही. मोठी स्वप्न बघा व त्यानुसार आपली वाटचाल करा. ध्येय हे भावनात्मक नसावे. ज्या गोष्टीमुळे प्रेरणा निर्माण होत असेल ती मनापासून करा मात्र त्याची कॉपी-पेस्ट होऊ देऊ नका. विद्यार्थी म्हणून प्रामाणिकपणे पूर्ण कार्य करा असे मोलाचे मार्गदर्शन याप्रसंगी त्यांनी व्यक्त केले. स्वतःचा जीवन प्रवास त्यांनी याप्रसंगी उलगडला. प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी महाविद्यालयाच्या स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राद्वारे यापूर्वीही अनेक कार्यक्रम आयोजित करण्यात आलेले होत. मात्र डॉ. भास्कर हलामी यांची प्रेरणादायी व्याख्यान हे निश्चितच विद्यार्थ्यांसाठी प्रेरणात्मक असेल असा आशावाद व्यक्त करित डॉ. हलामी यांनी मातृभूमीशी जुळलेली नाळ अजूनही जपून ठेवलेली आहे ही

गोष्ट मनाला प्रेरणादायी असल्याचे मत याप्रसंगी व्यक्त केले.

अमेरिकेतील व भारतीय शिक्षण पद्धतीतील फरक यावर विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर देताना डॉ.भास्कर हलामी म्हणाले की, भारतातील शिक्षण पद्धती अमेरिकेपेक्षा दोन पाऊल पुढे आहे परंतू भारतातील शिक्षण पद्धतीत कौशल्य व प्रात्यक्षिकाचा अभाव असल्याचे समर्पक उत्तर त्यांनी दिले . कार्यक्रमाचे संचालन प्रा. डॉ.रवींद्र विखार, पाहुण्यांचा परिचय प्रा. नरेंद्र आरेकर, प्रास्ताविक समन्वयक प्रा. डॉ संजय महाजन व आभार डॉ. दीपक बन्सोड यांनी मानले. कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी यांनी मोलाचे सहकार्य केले.

दिनांक : २७/०९/२०२२

‘बदलत्या काळातील उच्च शिक्षण कार्यशाळेचे आयोजन’

महाविद्यालय, आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी संचालित ज्ञानज्योती स्पर्धा परीक्षा प्रशिक्षण व जीवन विकास केंद्र कुरखेडा आणि एकलव्य अकॅडमी यवतमाळच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित एकदिवसीय ‘बदलत्या काळातील उच्च शिक्षण’ या विषयावर आधारित कार्यशाळा महाविद्यालयाच्या स्पर्धा परीक्षा व रोजगार

मार्गदर्शन केंद्र यांच्या वतीने आयोजित करण्यात आली होती. या कार्यशाळेत देशातील आणि विदेशातील नामांकित शिक्षण संस्थांमधील उच्च शिक्षणाच्या संधीबाबत मार्गदर्शन, ग्रामीण भागातील आणि पहिल्या पिढीतील शिकणाऱ्या विद्यार्थ्यांना लक्षात घेऊन मार्गदर्शन आणि समुपदेशन, देश विदेशातील विविध नामांकित अशा विद्यापीठांमधील मॅटर्स आणि विद्यार्थ्यांसोबत थेट संवाद साधण्याची संधी, गटचर्चा आणि ग्रुप आधारित अॅक्टिविटी अशा विविध विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करण्यात आले. या कार्यशाळेचे उद्घाटन प्रसंगी आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी या संस्थेच्या समाजसेविका श्रीमती शुभदा देशमुख तर अध्यक्ष म्हणून महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे उपस्थित होते या कार्यशाळेत एकलव्य अकॅडमीच्या सहसंस्थापक स्मिता ताटेवार, वैभव गिनगुले व परमेश्वर जोगदंडे यांच्या मार्गदर्शनाचा लाभ विद्यार्थ्यांना झाला. दरवर्षी राबविलेल्या नाविन्यपूर्ण उपक्रमातून परिसरातील जनतेचा आर्थिक विकास साधण्यासाठी रोजगार मार्गदर्शक केंद्र नेहमीच क्रियाशील असून उत्तरोत्तर प्रगतीकरिता कटिबद्ध आहे.

डॉ. संजय एम. महाजन
संयोजक

सांस्कृतिक विभाग

महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्वाला बहरण्याची संधी देणारा आणि विद्यार्थ्यांना हवाहवासा वाटणारा सदर विभाग नवोदित विद्यार्थ्यांच्या स्वागत समारंभापासून विद्यार्थ्यांच्या मनात घर करीत जातो. प्राचार्य महोदयांच्या मार्गदर्शनात या विभागाची जबाबदारी प्रा. नरेंद्र आरेकर, डॉ. संजय महाजन, डॉ. राखी शंभरकर, डॉ. गणेश सातपुते आणि प्रा. तिरूपती बोरकर यांच्याकडे आहे. विभागाद्वारे रंजक कलात्मक कार्यक्रमासह सामाजिक भान देणारे, ज्ञानात्मकदृष्ट्या समृद्ध करणारे आणि राष्ट्रीय भावना निर्माण करणारे तसेच भारतीय इतिहासाच्या थोर परंपरेचा स्वाभिमान जागृत करणाऱ्या कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते.

२६ जून २०२२ ला विभागाद्वारे राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज यांची जयंती सामाजिक न्याय दिन म्हणून साजरी करण्यात आली.

२५ जुलै २०२२ ला प्राचार्य राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या अध्यक्षतेखाली नवोदित विद्यार्थ्यांचा स्वागत सोहळा आयोजित करण्यात आला. सदर कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षण क्षेत्र, विद्यापीठ, महाविद्यालयीन उपक्रमात सहभाग, वर्तन आणि जबाबदारी अशा विविध विषयांच्या अनुषंगाने प्रबोधन करण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या अभिरूची जाणून घेण्याचा प्रयत्न झाला.

भारतीय स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवी वर्षानिमित्त १३ ऑगस्ट ते १७ ऑगस्ट २०२२ या दरम्यान आयोजित कार्यक्रमांच्या शृंखलेत प्राचार्य महोदयांनी १३ ऑगस्टला

कार्यक्रम घेण्याची जबाबदारी सांस्कृतिक विभागाला दिली. विभागाद्वारे राष्ट्रभक्तीपर गीतगायन स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. तसेच स्वातंत्र्यलढ्यात क्रांतीकारकांचे योगदान, वेध स्वातंत्र्याच्या पंच्याहत्तरीचा आणि देश हा देव असे माझा या विषयांवर निबंध स्पर्धा घेण्यात आली. या स्पर्धेचे परीक्षण करण्यात आले व विजेत्यांना बक्षिस जाहीर करण्यात आले.

०५ सप्टेंबरला डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन यांची जयंती शिक्षक दिन म्हणून साजरा करण्यात आला. याप्रसंगी विद्यार्थ्यांनी स्वयंशासन राबविले.

०२ ऑक्टोबरला महात्मा गांधी जयंती साजरी करण्यात आली.

०६ डिसेंबर २०२२ ला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महापरिनिर्वाण दिन आयोजित करण्यात आला. याप्रसंगी सर्व कर्मचारी आणि विद्यार्थी उपस्थित होते.

०३ जानेवारी २०२३ ला महिला अध्ययन केंद्राच्या संयुक्त विद्यमाने सावित्रीबाई फुले जयंती साजरी करण्यात आली. १२ जानेवारीला स्वामी विवेकानंद, राजमाता जिजाऊ आणि दंडकारण्य शिक्षण संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष श्रद्धेय गोविंदराव मुनघाटे यांची जयंती साजरी करण्यात आली.

१९ फेब्रुवारी २०२३ ला छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती साजरी करण्यात आली. १२ मार्च २०२३ ला यशवंतराव चव्हाण यांची जयंती मुक्त विद्यापीठ अभ्यासकेंद्राच्या संयुक्त विद्यमाने साजरी करण्यात आली.

११ एप्रिल २०२३ ला महात्मा ज्योतिबा फुले जयंती साजरी करण्यात आली. १४ एप्रिल २०२३ ला डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती साजरी करण्यात आली.

विविध स्पर्धामधील सहभाग व राज्यस्तरीय नृत्य स्पर्धेत द्वितीय पुरस्कार

दि. २७ जानेवारी २०२३ ला आदर्श महाविद्यालय, देसाईगंज द्वारा राज्यस्तरीय लोकनृत्य स्पर्धा आयोजित केलेली होती. या स्पर्धेत राज्यातील विविध भागातून आलेल्या लोकनृत्य संघामध्ये महाविद्यालयाच्या टोकेश कोल्हे व लोकेश राऊत यांच्या संघाने छत्तीसगढी लोकनृत्य सादर करित ३००० रु. रोख आणि सन्मानचिन्ह स्वरूप द्वितीय पुरस्कार पटकावला.

१७ ऑगस्ट ला तहसिल कार्यालय कुरखेडा यांच्याद्वारे आयोजित तालुकास्तरीय पोस्टर स्पर्धेमध्ये महाविद्यालयाच्या १० विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला आणि पारितोषीक पटकावले.

वार्षिक सांस्कृतिक कला महोत्सव

दि. १८ व १९ एप्रिल २०२३ ला या शैक्षणिक सत्रातील वार्षिक सांस्कृतिक कला महोत्सव आयोजित करण्यात आले. या महोत्सवाचे उद्घाटन 'फॅशन लाईफ स्टाईल'च्या ब्रँड अँबेसिडर तथा सामाजिक कार्यकर्त्या अॅड. कविता मोहरकर यांच्या शुभ हस्ते झाले. या महोत्सवात फॅशन शो, गीतगायन, नृत्य, रांगोळी, आनंदमेळा, नकल, एकांकिका अशा विविधधांगी कला प्रकारांचे सादरीकरण विद्यार्थ्यांनी केले. सादर विविध कला प्रकारांचे परीक्षक म्हणून पुजा राठी, पूजा गोटेफोडे, सौ. धोंडणे, सौ. सुनिता आदे व रजनी ठाकरे

उपस्थित होत्या. कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान प्राचार्य राजाभाऊ मुनघाटे यांनी भूषविले तर प्रमुख अतिथी म्हणून डॉ. अभय साळुके आणि प्रा. पी. एस. खोपे उपस्थित होते. याप्रसंगी विद्यार्थी प्रतिनिधी लोकेश राऊत व विद्यार्थीनी प्रतिनिधी प्रणाली शेंडे मंचावर उपस्थित होते.

बक्षिस वितरण तथा समारोपीय कार्यक्रमाचे मुख्य अतिथी पद्मश्री डॉ. परशुराम खुणे यांच्या शुभहस्ते उन्हाळी २०२२ च्या परीक्षेत गुणानुक्रमे प्रथम येणाऱ्या प्रत्येक विषयातील विद्यार्थ्यांला रोख १००० रूपये आणि प्रमाणपत्र देऊन गौरविण्यात आले. तसेच सांस्कृतिक कला महोत्सवातील सहभागी तसेच विजेते विद्यार्थी आणि आंतर महाविद्यालयीन, विद्यापीठस्तरीय, राज्यस्तरीय अशा विविध स्पर्धामध्ये सहभागी झालेल्या विद्यार्थ्यांना सन्मानचिन्ह व प्रमाणपत्र देऊन गौरविण्यात आले. महाविद्यालयातील एकूण क्रियाशिलता लक्षात घेऊन देण्यात येणारा 'स्टुडण्ट ऑफ द इयर' हा पुरस्कार कु. डिंपल रमेश बोरकर या विद्यार्थीनीला देण्यात आला. याप्रसंगी मुख्य अतिथी आणि कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य डॉ. मुनघाटे साहेब यांची यथोचित भाषणे झाली.

डॉ. नरेंद्र तु. आरेकर

सांस्कृतिक विभाग प्रमुख

उपक्रम • पद्मश्री डॉ. परशुराम खुणे यांचे प्रतिपादन; मुनघाटे महाविद्यालयाच्या सांस्कृतिक महोत्सवाचे बक्षिस वितरण

कला ही समाज प्रबोधनाचे प्रभावी माध्यम

कुरखेडा, (वा.), प्रत्येकाला कला आवडते. त्या कलेला जिवंत देवण्याचे काम केवळ कलाकारांचे नसून आपले सर्वांचे आहे. अभिनयाकडे केवळ मनोरंजन म्हणून न बघता समाज प्रबोधन म्हणून बघावे. कला ही समाजप्रबोधनाचे प्रभावी माध्यम आहे, असे प्रतिपादन पद्मश्री डॉ. परशुराम खुणे यांनी केले.

दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संस्थेने संस्था गडचिरोली द्वारे संचालित स्थानिक श्री गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालयाच्या वार्षिक सांस्कृतिक कला महोत्सवाच्या बक्षिस वितरण कार्यक्रमाप्रसंगी विशेष अतिथी म्हणून ते बोलत होते. कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी दंडकारण्य संस्थेचे अध्यक्ष तथा महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते. प्रमुख पाहुणेथी म्हणून उपप्राचार्य पी. एस. खोपे, उपप्राचार्य डॉ. अभय साळुके, सांस्कृतिक विभागप्रमुख प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर, विद्यार्थी प्रतिनिधी लोकेश राऊत, प्रणाली शेंडे उपस्थित होते. कार्यक्रमाचे अहवाल वाचन व प्रस्ताविक प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर, संचालन डॉ. रवींद्र

दंडकारण्य संस्थेतर्फे पद्मश्री डॉ. खुणेचा सत्कार

भारत सरकारच्या पद्मश्री पुरस्काराने सन्मानित झाल्याबद्दल दंडकारण्य संस्थेच्या वतीने डॉ. परशुराम खुणे यांना प्राचर्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या हस्ते शाल व सन्मानपत्र देऊन गौरविण्यात आले. प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या शैक्षणिक कार्याची दखल घेऊन त्यांच्या महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापकवृंदातर्फे शाल व मेडल देऊन सत्कार करण्यात आला.

विद्यार्थी यांनी मानले. यशस्वीतेसाठी सांस्कृतिक विभागाचे डॉ. संजय महाजन, डॉ. चिंता सातपुते, डॉ. राखी शंभरकर, डॉ. हेमंत मेथ्राम, डॉ. सोनल भोयर, डॉ. क्रोस्तुभ राऊत, डॉ. संदीप निवडगे, डॉ. गुणवत वडापल्लीवार, डॉ. दीपक बनसोड, प्रा. निक्केरा लोखंडे

झाडीपट्टीतील कला जिवंत

आज शेकडो नाट्य मंडळ झाडीपट्टीत कार्यरत आहेत. या मंडळाच्या माध्यमातून झाडीपट्टीतील कला जिवंत आहे. नाटकतून सामाजिक समस्यांचे प्रतिबिंब उमटले पाहिजे. विद्यार्थ्यांनी न घाबरता, न लाजता महाविद्यालयात होणाऱ्या विविध स्पर्धामध्ये भाग घेऊन आपण उत्कृष्ट कलाकार होऊ शकतो, हे दाखवून द्यावे. आपल्याला मिळालेल्या पुरस्कारामध्ये गोविंदराव मुनघाटे यांचा फार मोलाचा वाटा आहे. माझा पुरस्कार झाडीपट्टीतील रसिकांना समर्पित करतो, असे पद्मश्री डॉ. परशुराम खुणे म्हणाले.

पारितोषिक मिळणार नाही म्हणून खर्च नका : डॉ. मुनघाटे

या कला महोत्सवात सहभागी वेतलेल्या सर्व विद्यार्थ्यांना पारितोषिक मिळणार नाही म्हणून आपण खर्च न जाला स्वयंसेवा सहभागी द्यावे. कलाकारांना कला स्वस्थ बसू देत नाही. आपण कोणती तरी एक चांगली कला अजमत करावी. त्यात नेहमीच प्रान करून पद्मश्री डॉ. खुणे यांच्यासारख्या नाट्यलौकिक कलाकार. असे प्रतिपादन प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी केले.

विद्यापीठ स्पर्धेत सहभागी झालेल्या, आजादी का हिंद महोत्सवात सहभागी झालेल्या, राज्यस्तरीय लोकनृत्य स्पर्धेत बक्षिस मिळविलेल्या, मुंबी तयार करण-या व एडिटिंग करण-या सांस्कृतिक स्पर्धेमध्ये संगीत, गायन, नृत्य, रांगोळी स्पर्धा, आनंद

मेला, जिल्हातून प्रथम आलेल्या, राष्ट्रीय स्पर्धेमध्ये सहभागी झालेल्या सर्व विद्यार्थ्यांचा प्रमाणपत्र, शाल व रोख रक्कम देऊन तसेच महाविद्यालयाची डिंपल बोरकर या विद्यार्थीनीला उत्कृष्ट विद्यार्थी म्हणून सन्मानित करण्यात आले.

महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र

महात्मा गांधीजींच्या विचाराचे पाईक असलेल्या संस्थाध्यक्ष स्वर्गीय गोविंदराव मुनघाटे साहेब यांच्या प्रेरणा आणि मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयात सत्र २०१०-११ पासून यु.जी.सी. पुरस्कृत महात्मा गांधी अध्ययन केंद्र कार्यरत आहे. सुरुवातीस तीन वर्ष युजीसीचे सहाय्याने व त्यानंतर स्वबळावर महात्मा गांधीजींच्या विचारधारेवर आधारीत विविध उपक्रमांच्या आयोजनाद्वारे गांधीजींच्या तत्त्वज्ञानाचा प्रचार-प्रसार महाविद्यालयीन विद्यार्थी आणि परिसरातील जनतेमध्ये करण्याचे कार्य या केंद्रामार्फत केल्या जात आहे.

महात्मा गांधीजींच्या 'खेड्याकडे चला' या संकल्पनेनुसार भारत सरकारच्या मानव संसाधन व विकास मंत्रालयामार्फत 'उन्नत भारत अभियान' अंतर्गत पाच दत्तक गावातील शेतकरी आणि युवकांना प्रोत्साहन देण्याचे कार्य

केल्या गेले.

दिनांक ०७ ते ११ सप्टेंबर २०२२ या कालावधीत सेवाग्राम आश्रम प्रतिष्ठान द्वारा सेवाग्राम, वर्धा येथे आयोजित राज्यस्तरीय 'गांधी दर्शन' शिबिरात श्री. टोकेश संतोष कोल्हे व श्री. खेमराज गोपाल चंडीकार हे दोन विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

दिनांक २ ऑक्टो. २०२२ ला राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजींची जयंती साजरी करण्यात आली. हा दिवस आंतरराष्ट्रीय अहिंसा दिन म्हणून साजरा करण्यात आला.

दिनांक २५ नोव्हेंबर २०२२ ला राष्ट्रीय एकात्मता व अखंडतेच्या संवर्धनासाठी सद्भावना संदेश व ध्वज निधी संकलन रॅली कुरखेडा येथे काढण्यात आली. महाविद्यालयापासून निघालेल्या ह्या रॅलीचे उद्घाटन महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी हिरवी

झेन्डी दाखवून तसेच ध्वज निधीच्या पेटीत निधी टाकून करण्यात आले. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अभय साळुंके व प्रा. पी. एस. खोपे उपस्थित होते. ह्या रॅलीला कुरखेडा येथील व्यावसायिक, दुकानदार, प्रतिष्ठित नागरिक, कर्मचारी, प्राध्यापक, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थी यांनी आर्थिक सहकार्य केले. सर्वांच्या सहकार्यातून एकूण ७४०० रुपयाचा निधी विद्यार्थ्यांनी गोळा केला. सदर निधी राष्ट्रीय सांप्रदायिक सद्भावना प्रतिष्ठान नवी दिल्ली यांचेकडे पाठविण्यात आला.

दिनांक १२ जाने. २०२३ ला दंडकारण्य शिक्षण संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष स्वर्गीय गोविंदराव मुनघाटे साहेबांच्या स्मृतिदिन प्रसंगी गांधीजींच्या विचारधारेनुसार सामाजिक उत्तरदायीत्व म्हणून रक्तदान शिबीराचे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये नियमित व माजी विद्यार्थी आणि कर्मचारी मिळून एकूण २७ रक्तदात्यांनी रक्तदान केले. इतर विद्यार्थ्यांची रक्तगट तपसणी करण्यात आली. तसेच रक्तदातांच्या रक्तगटाची यादी तयार करण्यात आली. याप्रसंगी जिल्हा सामान्य रुग्णालयाच्या वैद्यकीय अधिकारी डॉक्टर स्नेहल पाल यांनी विद्यार्थ्यांना रक्तदान का केले पाहिजे, रक्तदान कोणी करावे, रक्तदान कोणी करू नये आणि रक्तदानाबाबतचे समज गैरसमज यावर मार्गदर्शन केले.

दिनांक ३० जाने. २०२३ ला महात्मा गांधीजींच्या पुण्यतिथी तथा हुतात्मा दिनानिमित्त शहिदांना मौन श्रद्धांजली वाहण्यात आली. तसेच महाविद्यालयाच्या मुव्ही क्लब सप्ताहा अंतर्गत इतिहास विभाग आणि गांधी अध्ययन केंद्र यांचे संयुक्त विद्यमाने महात्मा गांधीजींच्या जीवन चरीत्र आणि भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीवर आधारीत लाईम ऑफ गांधीजी हा चित्रपट दाखविण्यात आला.

०५ डिसेंबर २०२२ ला गांधी रिसर्च फाऊण्डेशन जळगांव द्वारा गांधी विचार संस्कार परिक्षेचे आयोजन करण्यात आले. सदर परीक्षेकरीता १६२ विद्यार्थ्यांनी नोंदणी केली, त्यापैकी १४४ विद्यार्थ्यांनी परिक्षा दिली. परीक्षेचा निकाल १०० टक्के लागला असून, महत्वाचे म्हणजे गडचिरोली जिल्ह्यातून महाविद्यालयाच्या ०२ विद्यार्थींनी सुवर्ण पदकाच्या मानकरी ठरल्या. दिनांक १९

एप्रिल २०२३ ला आयोजित पुरस्कार सोहळ्यात त्यांना गौरविण्यात आले.

गांधी विचार संस्कार परीक्षा डिसेंबर. २०२२ मध्ये गडचिरोली जिल्ह्यातून प्रथम पुरस्कार प्राप्त विद्यार्थींनी

प्रथम क्रमांक : सुवर्ण पदक व प्रमाणपत्र

१	कु. कल्याणी विठ्ठल उईके	बी. ए. तृतीय वर्ष
२	कु. पायल प्रल्हाद कुरंजेकर	१२ वी

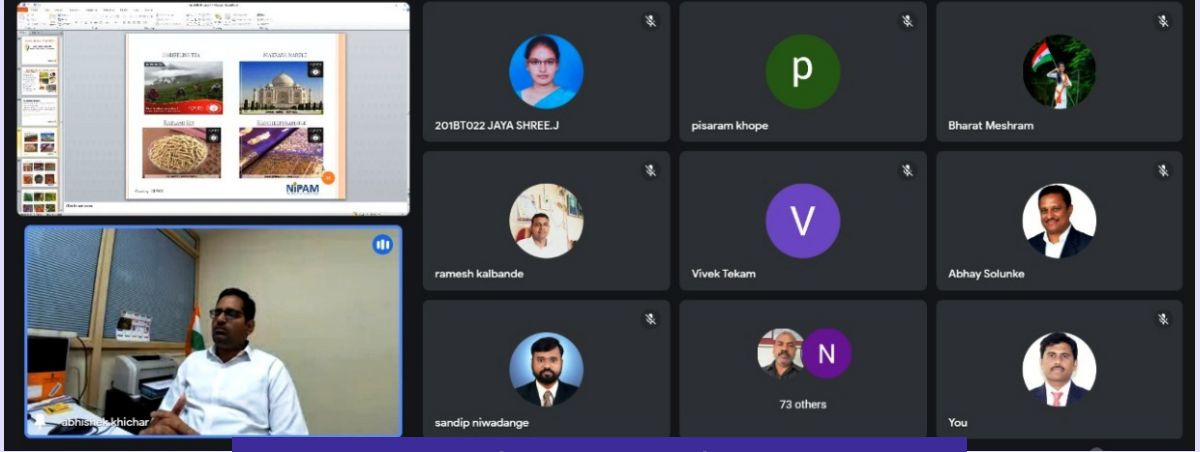
वरिल सर्व उपक्रम यशस्वीरित्या पार पाडण्याकरिता महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे, उपप्राचार्य पी.एस. खोपे, प्रा. डॉ. अभय साळुंके, या केंद्राचे सहाय्यक प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर व प्रा. गणेश सातपुते तसेच सर्व प्राध्यापक वर्ग, महाविद्यालयातील विद्यार्थी आणि शिक्षकेतर कर्मचारी वृंद यांचे सक्रीय सहकार्य लाभले.

प्रा. डॉ. दशरथ ध. आदे

केंद्र संयोजक

नेटवर्क रिसोर्स सेंटर

विद्यार्थ्यांमध्ये संशोधन वृत्ती निर्माण व्हावी, विविध वैज्ञानिक आणि कलात्मक प्रश्नांची जाण व्हावी, विद्यार्थ्यांची 'इंटरनेट' या डिजिटल माहिती तंत्रज्ञानाशी सांगड घातली जावी आणि अभ्यासक्रमात डिजिटल तंत्रज्ञानाचा वापर करता यावा या हेतूने महाविद्यालयात मागील ११ वर्षांपासून यु.जी.सी. पुरस्कृत नेटवर्क रिसोर्स सेंटर कार्यरत आहे. यात दरवर्षी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात विविध कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात येते.

यावर्षी भारत सरकारच्या शिक्षण मंत्रालयअंतर्गत येणाऱ्या संस्था नवोपक्रम परिषद (Institute Innovation Council) च्या अखत्यारित येणाऱ्या महाविद्यालयीन नवोपक्रम विभाग (Innovation Cell) द्वारे विविध कार्यक्रम महाविद्यालयात आभासी पद्धतीने घेण्यात आले.

दि. २८ सप्टेंबर २०२२ ला नेटवर्क रिसोर्स सेंटरच्यावतीने महाविद्यालयातील ग्रंथालय विभाग व एन.डी.एल.आय. क्लबच्या संयुक्त विद्यमाने 'एन.डी.एल.आय. यूजर अवेअरनेस' या विषयावर एक दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले होते. याप्रसंगी अध्यक्षस्थानी प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते. तसेच प्रमुख अतिथी उपप्राचार्य पी.एस. खोपे, प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून डॉ. दीपक बन्सोड व डॉ. भास्कर तूपटे उपस्थित होते. याप्रसंगी प्राचार्य डॉ. मुनघाटे म्हणाले की, महाविद्यालयाचे ग्रंथालय विभाग व एन.डी.एल.आय. अतिशय उत्कृष्ट कार्य करीत असून विद्यार्थ्यांनी डिजिटल लायब्ररीचा लाभ घेण्याचे आवाहन त्यांनी केले. या

क्लबच्या विद्यार्थ्यांनी केवळ सदस्य होऊन थांबायचे नाही तर याद्वारे मिळणाऱ्या स्रोतांचा लाभ घेऊन आपल्या ज्ञानात भर घालावी. बोटाच्या एका क्लिकवर घरबसल्या जगातील विविध ज्ञानाचे स्रोत आपल्याला मिळत असल्याचे त्यांनी सांगितले. प्रमुख मार्गदर्शक डॉ. दीपक बन्सोड यांनी एन.लिस्ट म्हणजे काय? त्याची नोंदणी कशी करावी? त्यासाठी आपल्याला काय करावे लागेल, पुस्तक कसे डाऊनलोड करावे, पुस्तके कसे वाचावेत हे प्रात्यक्षिकासह समजावून सांगितले. डॉ. भास्कर तूपटे यांनी विद्यार्थ्यांनी एन.डी.एल. नोंदणी कशी करावी? एन.डी.एल. क्लब म्हणजे काय? त्याचा आपल्याला काय फायदा होतो. एनडीएलद्वारे कोणकोणते कार्यक्रम घेतले जातात, त्याद्वारे आपल्याला कशाप्रकारे माहिती मिळते, सर्टिफिकेट व रिवार्ड पॉईंट्स कसे प्राप्त होतात, विद्यार्थी जीवनात काय फायदा आहे इत्यादींवर विस्तृत मार्गदर्शन करीत विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या विविध प्रश्नांचे उत्तरे दिली.

दि. १५ नोव्हेंबर २०२२ ला महाविद्यालयीन नवोपक्रम विभाग (Innovation Cell) व समाजशास्त्र विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने भगवान बिरसा मुंडा यांची जयंती 'जनजातीय गौरव दिवस' म्हणून प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या अध्यक्षतेखाली साजरी करण्यात आली. यावेळी प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून आदिवासी अभ्यासक नंदकिशोर नैताम आभासी पद्धतीने उपस्थित होते. प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी भगवान बिरसा मुंडा यांच्या जीवनावर प्रकाश टाकीत बिरसा मुंडा यांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक कार्य, स्त्री स्वातंत्र्यासाठी केलेली चळवळ,

भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात, आदिवासींच्या विकासासाठी तसेच सामाजिक परिवर्तनात बिरसा मुंडा यांचे योगदान इत्यादींवर प्रकाश टाकीत स्वातंत्र्याच्या अमृत महोत्सवानिमित्त प्रेरणादायी असल्याचे प्रतिपादन केले. प्रमुख मार्गदर्शक नंदकुमार नैताम यांनी इंग्रजांविरुद्ध दिलेला लढा हा प्रेरणादायी होता तसेच जल, जंगल, जमीन यावर आदिवासींचा हक्क, आदिवासींसाठी केलेले कार्य, परकीयांच्या आक्रमणामुळे आदिवासींची झालेली अवस्था, आदिवासींनी केवळ जयंती पुण्यतिथी साजरा न करता बिरसा मुंडा, शहीद वर बाबुराव शेडमाके, नारायण सिंह उडके इत्यादी आदिवासी नेत्यांना स्मरण करून, त्यांचे विचार व कार्य अंगिकारून, त्यांचे विचार तरुणांनी समोर नेण्याचे आवाहन याप्रसंगी केले. जयंतीचे औचित्य साधून महाविद्यालयाच्या एन.डी.एल.आय. क्लब व समाजशास्त्र विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने बिरसा मुंडा यांच्या जीवन कार्यावर प्रश्नमंजुषा घेण्यात आली. या कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक समाजशास्त्र विभागप्रमुख डॉ. रवींद्र विखार, पाहुण्यांचा परिचय प्रा. निकेश लोखंडे तर आभार डॉ. राखी शंभरकर यांनी मानले. या आभासी कार्यशाळेला महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठातील अनेक प्राध्यापक, संशोधक विद्यार्थी, आजी-माजी विद्यार्थी बहुसंख्येने उपस्थित होते.

दि. १६ जानेवारी २०२३ ला Intellectual property rights वर एक दिवसीय राष्ट्रीय कार्यशाळा आभासी पद्धतीने घेण्यात आली. या कार्यशाळेच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते, तर प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून भारत सरकारच्या वाणिज्य व औद्योगिक मंत्रालयाच्या पेटेंट व डिझाईन विभागाचे मुंबई येथील पेटेंट आणि डिझाईनचे परीक्षक अभिषेक निचर आभासी पद्धतीने उपस्थित होते. मुख्य मार्गदर्शक मुंबई येथील आय.पी.आर.चे अभिषेक निचर यांनी पेटेंट म्हणजे काय, त्यासाठी कोणत्या बाबींची आवश्यकता असते, पेटेंटचे वैशिष्ट्ये काय आहे, यावर मार्गदर्शन केले तसेच ट्रेडमार्क संदर्भात परिसरातील विविध उदाहरणांची माहिती देऊन आपण आपल्या स्वतःचा ट्रेडमार्क कसा निर्माण करू शकतो व त्याचे फायदे काय आहेत यावरही मार्गदर्शन केले. मान्यवरांनी Intellectual property rights अंतर्गत येणाऱ्या पेटंट्स, कॉपीराइट, ट्रेडमार्क, जिओग्राफिकल इंडीकेशन्स आणि डिझाईन्स इत्यादींवर सविस्तर माहिती दिली. पेटेंटचा उपयोग एखादी

मॉडेल, मशीन, खेळणे इत्यादींच्या संदर्भात केला जातो तर कॉपीराइट आवाज, बोल, शब्द, पुस्तकांसाठी व संशोधनात्मक निबंधासाठी केला जातो. तर चिन्हासाठी ट्रेडमार्क म्हणून वर्तुळ, चौकोन, त्रिकोण इत्यादींचा उपयोग करून तयार केलेल्या डिझाईनसाठी वेब डिझाईनचा उपयोग केला जातो. त्यानंतर पेटेंट फाईल करताना कुठल्या पद्धतीचा उपयोग करायला हवा या पद्धतीवर सविस्तर मार्गदर्शन तज्ज्ञांनी केले.

दि. १५ फेब्रुवारी २०२३ ला नेटवर्क रिसोर्स सेंटरच्यावतीने महाविद्यालयीन (Innovation Cell) नवोपक्रम विभागाद्वारे राष्ट्रीय नवोपक्रम दिन (National Innovation Day) साजरा करण्यात आला. या दिनाचे औचित्य म्हणून 'संशोधन, आविष्कार आणि नवोपक्रम यांचा परिचय' (Introduction to Research, Invention and Innovation) या विषयावर एक दिवसीय वेबिनार आभासी पद्धतीने घेण्यात आला. या कार्यशाळेच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे होते, तर प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून राजर्षी शाहू महाविद्यालय (स्वायत्त) लातूर येथील भौतिकशास्त्राचे सहयोगी प्राध्यापक डॉ. अभिजित यादव आभासी पद्धतीने उपस्थित होते. प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी राष्ट्रीय नवोपक्रम दिनाचे महत्त्व विशद करून कोणत्याही राष्ट्राच्या यशासाठी नवोपक्रम ही गुरुकिळी असून विद्यार्थ्यांमध्ये नाविन्याची कल्पना रुजवण्याची गरज असल्याचेही त्यांनी नमूद केले. प्रमुख मार्गदर्शक डॉ. अभिजित यादव यांनी नवोपक्रमचा पूर्वीपासून चालत आलेला इतिहास, व सद्याचा नवोपक्रमचा होत असलेला विकास यावर चित्रफितीद्वारे समजावून सांगितले. या कार्यशाळेला महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठातील अनेक प्राध्यापक, संशोधक विद्यार्थी, आजी-माजी विद्यार्थी बहुसंख्येने उपस्थित होते.

महाविद्यालयातील कला व विज्ञान शाखेतील शिक्षकांनी आपआपल्या विषयाशी निगडित डिजीटल वर्ग आभासी पद्धतीने आयोजित केले तसेच विद्यार्थ्यांच्या कार्यशाळा आयोजित केल्या. अशाप्रकारे नेटवर्क रिसोर्स सेंटरचा लाभ विद्यार्थ्यांना होत असून विद्यार्थी तंत्रकुशल होत आहेत. महाविद्यालयातील सर्वच विभागाच्या विद्यार्थ्यांना अध्ययन कार्यात एन.आर.सी. केंद्राचा लाभ होत आहे.

डॉ. भास्कर विनायक तुपटे
संयोजक

टोबॅको अवेअरनेस सेंटर

महाविद्यालयात मागील अनेक वर्षांपासून प्राचार्यांचे मार्गदर्शनाखाली टोबॅको कंट्रोल अवेअरनेस सेंटर सुरू आहे. या माध्यमातून आजपर्यंत मुखदंत रोग चिकित्सा शिबिर, यात्रा व बाजारामध्ये तंबाखू विरोधी जनजागृती साठी व्याख्यान व हँडबिल वाटप, दरवर्षी १५ ऑगस्टला तंबाखू विरोधी प्रतिज्ञा, सलाम बॉम्बे संस्थेच्या वतीने टोबॅको अवेअरनेस वर तज्ञांचे मार्गदर्शन, जनजागृती अशा विविध उपक्रमांचे आयोजन केल्या जाते.

यावर्षी सुद्धा १५ ऑगस्ट २०२३ ला महाविद्यालयातील ध्वजारोहण आटोपल्यानंतर दंडकारण्य संस्थेचे अध्यक्ष तथा महाविद्यालयाचे आदरणीय प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या प्रमुख उपस्थितीत महाविद्यालयातील विद्यार्थी, प्राध्यापक व शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांना तंबाखू विरोधी प्रतिज्ञा देण्यात आली.

यावर्षी महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष शिबिर जांभुळखेडा येथे पार पडले. या शिबिरा अंतर्गत या उन्नत भारत अभियानातील दत्तक गावातील जनतेकरिता मुखदंत चिकित्सा शिबिर आयोजित केले होते. नागपूर

येथील सुप्रसिद्ध डॉक्टर बंडे यांच्या चमुद्वारे गावातील २४२ लोकांची तपासणी करण्यात आली व संशयित रुग्णांना संदर्भित करण्यात आले. या शिबिराच्या सुरुवातीला कॅन्सर होण्याची कारणे, त्याची लक्षणे व त्यावर उपाय योजना यावर नागपूरच्या तज्ज्ञ डॉक्टर चमुने गावकऱ्यांना मार्गदर्शन केले. तसेच जिल्हा सामान्य रुग्णालय कुरखेडा येथील चमुने मुखदंत रोगाची लक्षणे व त्यावर उपाय योजना यावर आधारित विविध खेळांच्या माध्यमातून पटवून दिले. याबरोबरच राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विद्यार्थ्यांनी गावातील चौका चौकात तंबाखू व मादक पदार्थ यावर आधारित पथनाट्य सादर करित त्याचे दुष्परिणाम व करावयाची उपाययोजना पथनाट्यातून सादर केले.

सदर केंद्राच्या माध्यमातून तंबाखू विरोधी जनजागृतीचे कार्य सातत्याने करण्यात येते.

प्रा.डॉ. रवींद्र विठोबा विखार
संयोजक

Munghate College Movie Club
Presents
SHORT FILM FESTIVAL
26 th to 31 st January

Date	Time	Name of Event	Name of Films
26-01-2023	9:00 to 11:00	Short Film	'The Wall '
27-01-2023	11:00 to 01:00	Science Documentary	1. Secrets of Earth 2. Big Bang Theory
28-01-2023	11:00 to 01:00	Motivational Speech	IAS Shaikh Ansar sir
30-01-2023	11:00 to 01:00	Documentary	Life of Mahatma Gandhi
31-01-2023	11:00 to 01:00	Nature Documentary	Bio Diversity

मुनघाटे कॉलेज मूव्ही क्लब

महाविद्यालयाच्या मुनघाटे कॉलेज मूव्ही क्लबच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांची शिक्षणासोबतच सर्वांगीण प्रगती व्हावी तसेच व्यवसायिकदृष्ट्या प्रसिद्ध न झालेल्या पण माहिती देणाऱ्या चित्रपट, लघुपट व माहितीपटांची माहिती विद्यार्थ्यांपर्यंत व त्यांच्या माध्यमातून समाजातील तळागाळापर्यंत पोहचवावी, त्याबरोबरच चित्रपट निर्मितीचे अनेक बारकावे विद्यार्थ्यांना समजावेत आणि या क्षेत्रात प्रवेश करण्यासाठी त्यांना चालना मिळावी अशा उद्देशाने मुनघाटे कॉलेज मूव्ही क्लबची स्थापना करण्यात आली.

मुनघाटे कॉलेज मूव्ही क्लबच्या अंतर्गत दरवर्षी शॉर्ट फिल्म फेस्टिवल साजरा करण्यात येतो. यावर्षीसुद्धा 'शॉर्ट फिल्म फेस्टिवल सप्ताह २०२३' दिनांक २६ जानेवारी ते ३१ जानेवारीच्या दरम्यान विविध उपक्रम राबवून साजरा करण्यात आला.

भारतीय प्रजासत्ताक दिन २६ जानेवारी २०२३ ला

'शॉर्ट फिल्म फेस्टिवल २०२३' या सप्ताहाचे उद्घाटन प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या हस्ते करण्यात आले. सोबतच कार्यक्रमाचे प्रमुख अतिथी म्हणून उपप्राचार्य प्रा. पी. एस. खोपे हे उपस्थित होते.

दिनांक २६ जानेवारी २०२३

२६ जानेवारीला 'द वॉल' हा लघुपट विद्यार्थ्यांना दाखविण्यात आला. 'द वॉल' हा लघुपट माजी राष्ट्रपती ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांना दिलेली एकप्रकारची श्रद्धांजलीच आहे. सदर लघुपटामध्ये एका वेगळ्या दिव्यांग मुलाची कथा सांगितली आहे. आपल्या वडिलांसोबत एका मोठ्या घरात राहून हा मुलगा कलाकुसर आणि रेखाचित्रे बनवण्याच्या व्यवसायात मदत करतो. निवडणुकीच्या पार्श्वभूमीवर त्याच्या वडिलांनी भितीवर नोटीस चिकटवल्याबद्दल लोकांप्रती दाखवलेला राग आणि निराशा

कसा व्यक्त करतो हे या लघुपटांमध्ये दाखविले आहे. मुले त्याच्या कम्फर्ट झोनमधून बाहेर पडून त्यावर कशी प्रतिक्रिया देतात. याबरोबरच जीवनाकडे जाण्याचे दोन मार्ग आहेत- असहायतेची भावना किंवा आशा आणि चिकाटीने त्याचा सामना करणे. याशिवाय कधीही स्वप्न पाहणे थांबवू नका हा संदेश या लघुपटातून व्यक्त केल्या गेला आहे.

२७ जानेवारी २०२३

२७ जानेवारी ला विद्यार्थ्यांना पृथ्वीची रहस्ये, बिग बॅंग थिअरी या विषयावर विज्ञान माहितीपट दाखविण्यात आला. पृथ्वीची उत्पत्ती कशी झाली, वाळवंट, पर्वत, खोल महासागर, उथळ समुद्र, जंगले, गुहा, ध्रुवीय प्रदेश, गोडे पाणी, मैदाने निर्माण कसे झाले याबद्दलची माहिती विद्यार्थ्यांना चित्रफितीद्वारे करून देण्यात आली. तसेच खगोल शास्त्रज्ञांनी विश्वाची सुरुवात कशी केली. याचे स्पष्टीकरण दिले आहे. अशी एक कल्पना आहे की विश्वाची सुरुवात फक्त एका बिंदूपासून झाली, नंतर विस्तारली आणि ती आता आहे तितकी मोठी वाढली आणि ते अजूनही पसरत आहे. याबद्दलची सखोल माहिती बिग बॅंग थिअरी या माहितीपटात विस्तृतपणे मांडण्यात आली आहे.

२८ जानेवारी २०२३

२८ जानेवारीला अन्सार शेख सर यांचे प्रेरणादायी व्याख्यान विद्यार्थ्यांना दाखविण्यात आले. यु.पी.एस.सी. परीक्षा ही देशातील सर्वात कठीण परीक्षांपैकी एक आहे आणि ती उत्तीर्ण करणे देशभरातील तरुणांना खूप कठीण वाटते. या यु.पी.एस.सी. बद्दलची विस्तृत माहिती विद्यार्थ्यांना दिल्या गेली. अन्सार शेख हा असाच एक विद्यार्थी आहे ज्याने ही परीक्षा पहिल्याच प्रयत्नात उत्तीर्ण करण्यात यश मिळवले आणि २१ व्या वर्षी तो देशातील सर्वात तरुण पोलीस अधिकारी बनला. त्याला आलेला अनुभव, त्याचे मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांना फार महत्त्वपूर्ण ठरले.

३० जानेवारी २०२३

३० जानेवारीला महात्मा गांधी यांच्या स्मृतीदिनानिमित्त त्यांचे जीवनावरील 'लॉईफ ऑफ गांधीजी' हा माहितीपट विद्यार्थ्यांना दाखविण्यात आला. यात महात्मा गांधी यांची जीवनकथा आणि त्यांचा सत्याचा अविरत शोध सांगण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे. गांधींनी मानवी इतिहासावर अमिट छाप सोडली आहे.

सर्वांसाठी त्यांचे विचार नेहमीच प्रासंगिक असतात. गांधी नॅशनल मेमोरिअल ट्रस्टने गांधीजींच्या जीवनातील पहिला संपूर्ण चरित्रात्मक माहितीपट तयार करून त्यांच्या स्मृती कायम जपण्याचा प्रयत्न केला आहे. याद्वारे भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्याचा इतिहास मांडण्यात आलेला आहे. ॲनिमेशन, लाइव्ह फोटोग्राफी आणि जुन्या प्रिंट्स यांचे मिश्रणातून त्यांच्या जीवनावरील अस्सल चित्रण केले आहे.

३१ जानेवारी २०२३

३१ जानेवारीला जैव विविधता याविषयावर निसर्ग माहितीपट विद्यार्थ्यांना दाखविण्यात आला. जैवविविधता हे विविध प्रकारचे जीवन आहे, जे तुम्हाला एका क्षेत्रात सापडेल प्राणी, वनस्पती, बुरशी आणि जीवाणू सारखे सूक्ष्मजीव जे आपले नैसर्गिक जग बनवतात. निसर्गाचा समतोल राखण्यासाठी आणि जीवनाला आधार देण्यासाठी यापैकी प्रत्येक प्रजाती आणि जीव एका गुंतागुंतीच्या जाळ्याप्रमाणे इको-सिस्टममध्ये एकत्र काम करतात. जैवविविधता संवर्धनाला प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने माहितीपूर्ण आणि शिक्षण देणाऱ्या थीमसह निसर्गातील वास्तविक कथेवर आधारित हा माहितीपट आहे.

या शॉर्ट फिल्म फेस्टिवलमुळे विद्यार्थ्यांमध्ये अतिशय उत्साहाचे आणि आनंदाचे वातावरण निर्माण झाले होते. एक वेगळ्या प्रकारची अनुभूती यामाध्यमातून विद्यार्थ्यांना अनुभवता आली. सदर फिल्म फेस्टिवल विद्यार्थ्यांकरिता अतिशय नाविन्यपूर्ण पर्वणीच होती.

डॉ. गणेश सातपुते

डॉ. भास्कर तुपटे

समन्वयक

महिला अध्ययन केंद्र व लोकसंख्या शिक्षण

आज एकविसाव्या शतकातील मानवाने प्रगतीचे शिखर गाठले आहे. भारतीय संविधानाने पंचायतराज व्यवस्थेत महिलांना आरक्षणाचा लाभ मिळवून दिलेला असल्यामुळे स्त्रिया राजकारणात सक्रियतेने सहभाग घेऊन राजकारणातील सर्वोच्च स्थान प्राप्त करित आहेत. त्याचबरोबर कुटुंबामध्ये निर्णय निर्धारण प्रक्रियेत सहभागी होत आहेत. ही महत्त्वाची उपलब्धी असली तरी अजूनही विविध स्तरांवर महिलांवरील अन्याय, अत्याचार आणि शोषणामध्ये वाढ होतच आहे.

गोंडवाना विद्यापीठाच्या प्रौढ व निरंतर शिक्षण आणि विस्तार सेवा विभागांतर्गत प्रत्येक महाविद्यालयात महिला अध्ययन व लोकसंख्या शिक्षणविविध उपक्रम राबविले जातात. यामध्ये वर्तमानकालीन महिलांच्या समस्येविषयी, त्यांच्या सक्षमीकरणाविषयी, कौशल्य विकासाच्या दृष्टिकोनातून, आरोग्यविषयक आणि एकविसाव्या शतकातील आव्हाने व उपायांसंदर्भात मार्गदर्शन करण्याकरिता वेगवेगळ्या क्षेत्रातील नामवंत तज्ज्ञ मंडळींना आमंत्रित करून विद्यार्थिनींना त्यांच्या अनुभवाचा लाभ मिळवून देण्यात येतो.

महाविद्यालयाच्या महिला अध्ययन केंद्राच्यावतीने सातत्याने विद्यार्थ्यांचा विविध क्षेत्रात विकास घडवून आणण्याच्या दृष्टीने व त्यांना सक्षम जीवन जगता यावे यासाठी विविध उपक्रम आयोजित करित असतो. या केंद्राच्यावतीने विद्यार्थ्यांना स्वच्छता, आरोग्य तसेच अधिकार व सन्मानांची शिकवण देण्याचे कार्य पार पाडीत असते.

उद्दिष्टे

- स्त्रियांना देशाच्या विकासात त्यांच्या दर्जा व भूमिकेची जाणीव करून देणे.
- स्त्रियांना त्यांच्या अधिकाराबाबत कायद्यातील तरतुदीची जाणीव करून देणे.
- समाज विकासात स्त्रियांच्या भूमिका व योगदानाचे अध्ययन करणे.
- स्त्रियांच्या विविध क्षेत्रात होणारे सर्व प्रकारच्या शोषणाविरुद्ध उपाययोजना सुचविणे.
- स्त्रियांना समान दर्जा देणाऱ्या विविध सिद्धांताची चर्चा करणे.

वरील उद्दिष्टे साध्य करण्याच्या उद्देशाने महाविद्यालयाच्या महिला अध्ययन केंद्राद्वारे विविध कार्यक्रमाचे आयोजन करून विद्यार्थिनींचे उद्बोधन केले जाते. यासाठी प्रत्येक वर्षी कार्यक्रमाच्या आयोजनाचे प्राचार्यांच्या सहकार्याने वेळापत्रक जाहीर केले जाते.

वेळापत्रक

अ.क्र.	कार्यक्रम	दिनांक
१.	लोकसंख्या दिन	११ जुलै २०२२
२.	महिला लोकशाही दिन	१० डिसेंबर २०२२
३.	सावित्रीबाई फुले जयंती	३ जानेवारी २०२३
४.	महिला दिन	८ मार्च २०२३

लोकसंख्या दिन

महाविद्यालयाच्यावतीने सत्र २०२२-२०२३ मध्येसुद्धा विविध उपक्रम राबविण्यात आले त्यामध्ये वर्षाच्या सुरुवातीला म्हणजे ११ जुलै हा दिवस जागतिक लोकसंख्या दिन म्हणून साजरा केला गेला. मार्गदर्शक म्हणून समाजशास्त्र विभागाचे प्रमुख डॉ. रवींद्र विखार यांनी लोकसंख्या वाढीचे दुष्परिणाम व त्यावरील उपाययोजना याविषयी चित्रफितीद्वारे विद्यार्थिनींना मार्गदर्शन केले.

लोकसंख्य विभागातफे बी.एस.सी. भाग १ आणि बी.ए. भाग १ या वर्गातील ३२ विद्यार्थीरोजगार, पर्यावरण, राजकारण, क्रीडा क्षेत्रातील उत्कृष्टताआणि उत्कृष्ट महिलांची कामगिरी यासारख्या अनेक विषयांवर अहवाल तयार केले आणि विद्यापीठाकडून त्याचे परीक्षण केले गेले.

महिला लोकशाही दिन

१० सप्टेंबर रोजी कुरखेडा शहरात व परिसरात रॅली काढून महिला लोकशाही दिन साजरा करण्यात आला या रॅलीचे उदघाटन महाविद्यालयाचे प्राचार्य प्रा.पी.एस.खोपे यांच्या हस्ते करण्यात आले. सुमारे २०० विद्यार्थी रॅलीमध्ये उत्साहाने आणि उत्साहाने सहभागी झाले होते. सर्व प्राध्यापकांनीही पुढाकार घेऊन रॅलीत सहभाग घेतला होता.

सावित्रीबाई फुले जयंती

दिनांक ३ जानेवारी हा दिवस क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले यांचा जन्मदिवस म्हणून साजरा केला गेला. सावित्रीबाई फुले यांची जयंती साजरी करण्यासाठी, त्यांच्या योगदानाचा सन्मान करण्यासाठी आणि त्यांच्या कार्याबद्दल जागरूकता निर्माण करण्यासाठी विविध उपक्रम आणि कार्यक्रमांचे आयोजन केले गेले. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.आर.जी. मुनघाटे कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी होते. महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य प्रा.पी.एस. खोपे कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे उपस्थित होते. तसेच इतिहास विभागाचे प्रा. डॉ. आदे सर व समाजशास्त्र विभागाचे प्रा. डॉ. विखार हे कार्यक्रमाचे पाहुणे होते, ज्यांनी विद्यार्थ्यांना स्त्रीची भूतकाळातील व सद्यस्थिती आणि सावित्रीबाई फुले यांचे जीवनमान उंचावण्यासाठी त्यांची भूमिका व योगदान याविषयी माहिती दिली.

जागतिक महिला दिन साजरा

महाविद्यालयात ८ मार्च हा दिवस जागतिक

महिला दिन म्हणून साजरा केला गेला. हा दिवस विविध क्षेत्रातील महिलांच्या कर्तृत्वाचा आणि योगदानाचा सन्मान आणि कौतुक करण्यासाठी आणि लैंगिक समानतेसाठी सुरू असलेल्या संघर्षाला ओळखण्यासाठी समर्पित आहे. महिला दिन महिलांच्या हक्कांबद्दल जागरूकता वाढवण्यासाठी, लैंगिक समानतेला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि जगभरातील महिलांच्या सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक आणि राजकीय कामगिरीवर प्रकाश टाकण्यासाठी एक व्यासपीठ म्हणून काम करतो. यावर्षी महाविद्यालयातही महिला दिन साजरा करण्यात आला. याप्रसंगी कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर.जी. मुनघाटे होते. तर महाविद्यालयाचे उप प्राचार्य प्रा.पी.एस. खोपे व मराठी विभागाच्या प्रा. कु. हेमलता उराडे या कार्यक्रमाच्या अतिथी होत्या.

या कार्यक्रमात विद्यार्थिनींचा मोठ्या प्रमाणात सहभाग होता. महिला दिनाचे महत्त्व आणि या उत्सवामागील इतिहास डब्ल्यू.एस.सी. च्या साहाय्यक प्रा. डॉ. कु. राखी शंभरकर यांनी विद्यार्थ्यांना समजावून सांगितले.

सॅनिटरी नॅपकिनचा योग्य वापर आणि विल्हेवाट जनजागृती

अध्ययन केंद्राच्यावतीने महाविद्यालयीन विद्यार्थिनींसाठी सॅनिटरी नॅपकिनचा योग्य वापर आणि विल्हेवाट या विषयावर जनजागृती कार्यक्रम आयोजित केला होता. यावेळी रियलाईज प्रायव्हेट लिमिटेड कंपनीच्या प्रतिनिधी श्रीमती उमा लिहारे, श्रीमती मीना दमाहे, श्रीमती हिरा रामटेके यांनी मार्गदर्शन केले. यावेळी विद्यार्थिनींना बाजारात उपलब्ध असलेल्या विविध ब्रँडच्या सॅनिटरी नॅपकिनची माहिती, त्यांचा वापर, त्याचे फायदे व नुकसान याबाबत सविस्तर माहिती देण्यात आली. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन प्रा. डॉ. कु. राखी शंभरकर यांनी केले.

महिला अध्ययन केंद्र व लोकसंख्या शिक्षण मंडळाद्वारे वर्षभर विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात येते. भविष्यात आणखी विविध उपक्रम राबविण्याचा मानस या मंडळाचा आहे.

प्रा. तुसा डी. वाकडे

प्रा. डॉ. गणेश सातपुते

समन्वयक

मानव्यशास्त्र विभाग

महाविद्यालयातील मानव्यशास्त्र विभागाद्वारे या शैक्षणिक सत्रामध्ये विविध उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आलेले होते.

समाजशास्त्र विभाग

दि. १५ नोव्हेंबर २०२२ ला समाजशास्त्र विभागाद्वारे भगवान बिरसा मुंडा यांच्या जयंती निमित्त एक दिवशीय आभासी वेबिनारचे आयोजन करण्यात आले होते. या प्रसंगी विशेष मार्गदर्शक म्हणून सुप्रसिद्ध आदिवासी साहित्यिक नंदकिशोर नैताम यांनी बिरसा मुंडा यांचा संपूर्ण जीवनपट उपस्थितांसमोर विषद केला. बिरसा मुंडा यांचे बालपण, बालपणात घडलेली घटना, बिरसा मुंडा यांचे शिक्षण, त्यांचे क्रांतिकारी विचार, आदिवासी समाजासाठी केलेले कार्य, तुरुंगवास, आदिवासी बांधवांवरील अत्याचार, त्यांचे ब्रीदवाक्य इत्यादींवर प्रकाश टाकीत आजच्या तरुणांनी बिरसा मुंडा यांचे आदर्श डोळ्यासमोर ठेवून कार्य करण्याचे आवाहन केले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांनी बिरसा मुंडा यांचे कार्य हे केवळ आदिवासी यांचे करिताच नाही तर अखिल मानवतेचे कार्य असून त्यांचे स्वातंत्र्यासाठी दिलेले योगदान हे

इतिहासातील महत्त्वाचे योगदान होय असे प्रतिपादन करित केवळ जयंती व पुण्यतिथीच्या दिवशीच स्मरण करून चालणार नाही तर त्यांचे विचार अंगीकारणे हीच खरी त्यांची जयंती पुण्यतिथी ठरेल असे प्रतिपादन याप्रसंगी केले. कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन समाजशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. रवींद्र विखार, आभार प्रदर्शन डॉ. राखी शंभरकर यांनी केले. कार्यक्रमाला महाविद्यालयातील पदवी व पदव्युत्तर विभागाचे विद्यार्थी, प्राध्यापक, संशोधक, आजी-माजी विद्यार्थी आभासी पद्धतीने उपस्थित होते.

दि. २० फेब्रुवारी २०२३ ला 'समाजशास्त्राचे महत्त्व' याविषयी सेवानिवृत्त समाजशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. प्रभाकर कटके यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. भारतात समाजशास्त्राची सुरुवात, समाजशास्त्र व इतिहास, समाजशास्त्र व राज्यशास्त्र, समाजशास्त्र व मानसशास्त्र इत्यादींचा असणारा सहसंबंध व समाजशास्त्राचे दैनंदिन जीवनातील महत्त्व यावर प्रकाश टाकीत केवळ पुस्तके वाचून समाजशास्त्र समजणार नाही तर समाजात वावरल्याने आपल्याला समाजशास्त्र कळेल असे ते म्हणाले. उपप्राचार्य पी. एस. खोपे सर यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना समाजशास्त्र या विषयाचा संबंध सर्व विषयांशी असून

समाजातील प्रत्येक घडामोडी या समाजशास्त्राच्या विद्यार्थ्यांनी समजून त्याचा चिकित्सक अभ्यास करणे आवश्यक असल्याचे प्रतिपादन त्यांनी केले.

राज्यशास्त्र विभाग

दि. २० जाने. २०२३ ला राज्यशास्त्र विभागाद्वारे महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष शिबिरात मतदान जनजागृती यावर उपप्राचार्य पी. एस. खोपे यांनी मतदान करणे गरजेचे कसे, मतदानाची आवश्यकता, मतदाता कोण असू शकतो, मतदान नोंदणी कोणाला करता येऊ शकते, त्यासाठी काय प्रक्रिया पार पाडली जाते, ही मतदान नोंदणी कुठे आणि केव्हा केली जाते, मतदातांनी निवडणुकीमध्ये मतदान कसे करावे, भारतीय राज्यघटना व इतर राज्यघटना यांची तुलना करित भारतीय राज्यघटनेत असलेली मतदानाविषयी कर्तव्य व आपली जबाबदारी इत्यादीवर विस्तृत भाष्य करित अधिकाधिक लोकांनी मतदान करून लोकशाही बळकट करण्याचे आवाहन केले.

दि. २५ जाने. २०२३ ला राज्यशास्त्र विभागाद्वारे मतदार नोंदणी घेण्यात येऊन महाविद्यालयातील नवप्रवेशित विद्यार्थ्यांची मतदान नोंदणी करण्यात आली. या सर्वांना २५ जानेवारी या मतदान दिवशी मतदान कार्डचे वाटप करण्यात आले.

इतिहास विभाग

२५ जानेवारी २०२३ रोजी भारतीय प्रजासत्ताक दिनाचे पूर्वसंध्येला महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागाच्या एन.डी.एल. क्लब आणि इतिहास विभागाद्वारा गुगल फॉर्मद्वारे ऑनलाईन प्रश्नमंजुषेचे आयोजन केले होते. सदर प्रश्नमंजुषामध्ये भारतीय स्वातंत्र्यलढा व प्रजासत्ताक दिन यावर आधारित विविध प्रश्नांचा समावेश होता. या ऑनलाईन प्रश्नमंजुषा स्पर्धेत २०४ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

दिनांक ३० जाने. २०२३ ला महात्मा गांधीजींच्या पुण्यतिथी तथा हुतात्मा दिनानिमित्त शहिदांना मौन श्रद्धांजली वाहण्यात आली. यानंतर महाविद्यालयाच्या मुक्ती क्लब सप्ताहांतर्गत इतिहास विभाग आणि गांधी अध्ययन केंद्र यांचे संयुक्त विद्यमाने महात्मा गांधीजींच्या जीवन चरित्र आणि भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीवर आधारीत 'लाईफ ऑफ गांधीजी' हा चित्रपट दाखविण्यात आला.

अर्थशास्त्र विभाग

दि. ३ मार्च २०२३ ला महाविद्यालयाच्या अर्थशास्त्र विभाग, इन्स्टिट्यूशन इनोव्हेशन सेल व स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र यांच्या संयुक्त विद्यमाने डिजिटल साक्षरता कार्यशाळा प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या मार्गदर्शनात आयोजित करण्यात आली होती.

या कार्यशाळेचे अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अभय साळुंखे हे होते तर प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून कृष्णा प्रसाद फाऊंडेशनचे दिपाली बांगरे, महेश मडावी, सलोनी ठाकूर इत्यादी उपस्थित होते. कृष्णा प्रसाद फाऊंडेशन ही डिजिटल साक्षरतेवर कार्य करणारी संस्था असून या संस्थेचे संस्थापक अध्यक्ष सेवानिवृत्त आयपीएस अधिकारी टी. कृष्णप्रसाद हे आहेत. या संस्थेच्या माध्यमातून महाविद्यालयीन विद्यार्थी डिजिटल साक्षरतेचा उपयोग केव्हा, कुठे आणि कसे करून घेऊ शकतात, डिजिटल साक्षरता सर्वेक्षण इत्यादी संदर्भात तसेच आभासी शिक्षणाबाबत विद्यार्थ्यांना किती माहिती आहे. तसेच विद्यार्थ्यांच्या ज्ञानात भर घालण्यासाठी या कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आलेले होते.

महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अभय साळुंखे यांनी महाविद्यालयाच्या आयआयसी सेलच्या माध्यमातून कोण कोणते कार्य चालतात यासंदर्भात मार्गदर्शन करित विद्यार्थ्यांनी राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये सांगितल्याप्रमाणे आभासी शैक्षणिक व्हिडिओ, डीजी लॉकर, स्टार्ट अप इत्यादी डिजिटल साधनांचा वापर करून डिजिटल साक्षर होण्याचे आवाहन याप्रसंगी केले. कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक स्पर्धा विभाग प्रमुख डॉ. संजय महाजन तर सूत्रसंचालन डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार व आभार कु. नेहा लिल्हारे यांनी मानले. कार्यशाळेला महाविद्यालयातील बहुसंख्य विद्यार्थी उपस्थित होते.

याशिवाय सर्व विभागाच्या विभाग प्रमुखांनी विविध राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय कार्यशाळा, परिषदा व चर्चासत्र यात सहभाग घेतला तसेच आपापल्या विषयाचे शोधनिबंधांचे सादरीकरण केले.

प्रा. पी.एस. खोपे

समन्वयक

Azimuth: 341° (N)
Pitch: -8.0° (1.2°)
Time: 09-16-2022 15:13
Note: World Ozone Day- 2022

Science Study Forum

Science study forum of Shri Govindrao Munghate Arts & Science College Kurkheda Dist. Gadchiroli organized various programmes & encourage the students to participate in various competitions organized inside & outside the college premises.

PROGRAMS

- **World Ozone Day (16 Sept. 2022)**

Keeping the spirit of conservation of Environment & their resource alive among the student's, our institution regularly organized programmes which enlighten students about our nature. On World Ozone day, our department organized a programme under the guidance of Mr. P. S. Khope, Dr. D. D. Ade & Dr. D. S. Bansod. A very good response given by the students to said programme.

- **Workshop on Mineral resources of Gadchiroli District(3rd& 4th Jan. 2023)**

In collaboration with Geological survey, Government of India, Department of Geology organized a two days training programme for students of Geology. During this, actual site survey was made at Dongargadh granite, Aamgaon & Bengpal. During workshop a 50 student participated & understand the process of Granite formation on site.

Above workshop was coordinated by Dr. G. G. Wadpaliwar from Department of Geology.

- **National Science Day (28 Feb,2023)**

National Science Day celebrate to mark the discovery of "Raman Effect" by Sir C.V. Raman. The Program was celebrated in

NRC of college. On the occasion of National Science Day, A poster competition was organized for our college students, A total of 16 students were participated & among them Mr. Shubham Borkar & Shreyash Tembhurne secure First, Mr. Kundan Borkar secure second while Mr. Pankaj Sahala secure on Third place. These competitions were coordinated by Dr. S. N. Niwadange & Dr. H. M. Meshram.

- **One Day Webinar On Conservation of Wild Life (8th Oct. 2022)**

On the Occasion of Wild Life Week (2th -8th 2022) , the Department of Zoology and Botany Jointly organized one Day webinar on the theme “Conservation of Wild Life” with the objective to create Wild Life awareness amongst teaching, non-teaching staff and students of SGMC.

The resource person for the webinar was Mr. Nitesh Deogade Assistant Chief Conservation of Forest Aallapalili Division, Gadchiroli.

The programme started with an opening remark delivered by Dr. Abhay Solunke , Vice – Principal , and Convenor of webinar Dr. Deepak Bansod Assistant Professor of Zoology, followed by welcome address from Dr. Rakhi Shambharkar , Assistant Professor of Botany , Vote of thanks by Dr. Pramesh Dani, Assistant Professor of Botany.

STUDENT PARTICIPATION

To sustain in today's competition & building a confidence level among the students, our science study forum encourage the students to engage in various competition organized outside the college premises.

- VUPTA Student Seminar- 2023 (Feb. 20- 21, 2023)

Our 04 students from Department of Physics participated in Vidarbha University level Seminar competition organized by S. S. J. College Arjuni/ Morgaon Mr. Sahil Bodele made a remarkable contribution by winning a First prize in seminar competition.

ACHIEVEMENTS

University Merit in Geology

It's a proud moment to our institute in academic excellence. Mr. Lokesh Halami from Department of Geology made a first place in Gondwana University subject merit list.

He gave credit of success to our principal, Honorable Dr. R. G. Munghate sir for kind guidance.

PLACEMENT DRIVE

Department of Geology in collaboration with CSIR- Central Institute of Mining & Fuel research organized a placement drive for students of Geology. Mr. Mayur Titirmare selected as senior officer- Geologist in Llyods Metals & Energy limited at Surajagadh. & Mr. Aditya Tembhurkar selected as Assistant Geologist at CSIR- Central Institute of Mining & Fuel research.

Dr. Pramesh Ashok Dani

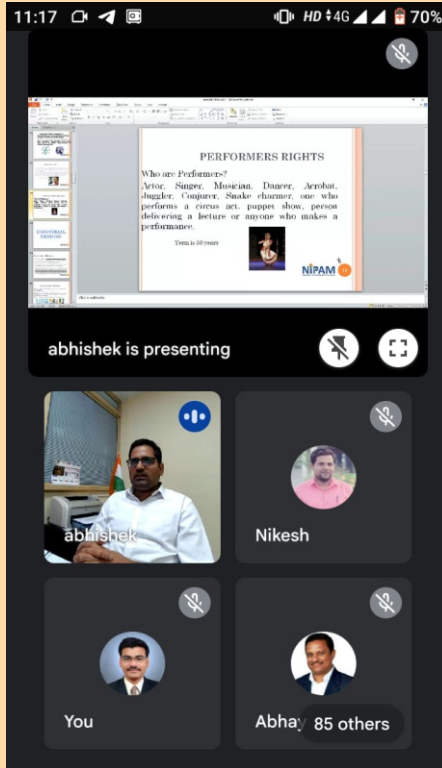
Co-ordinator

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

MINISTRY OF EDUCATION
Institution Innovation Council (IIC) &
Department of Sociology
SHRI GOVINDRAO MUNGHATE ARTS AND SCIENCE COLLEGE
KURKHEDE DIST-GADCHIROLI (MAHARASHTRA)

Cordially invites you for the Celebration of
Bhagwan Birsa Munda Jayanti
Organizing National Webinar on
JANJATIYA GAURAV DIWAS

Date: 15th Nov 2022 Time: 09:00 am-10:30 am
Venue: Google Meet
<https://meet.google.com/soy-anz-bwn>

Resource Person
Dr. Bhabhkar Tupte
ARIA Coordinator
Nilesh Lokhande
NIRF Coordinator

Dr. Anil Bhojyar
Secretary NDUI Club

Dr. Binodrao Yashar
NRI of Inauguration
Secretary

Dr. Abhay Solunke
Director IIC

Dr. Raju Mungthate
Principal

MINISTRY OF EDUCATION
Institution Innovation Council
Shri Govindrao Mungthate Arts and Science College KurkheDE
Dist- Gadchiroli (Maharashtra)

Continually invite you for the
On the occasion of
National Innovation Day

Organizing
"INTRODUCTION TO RESEARCH, INVENTION AND INNOVATION"

Resource Person
Dr. Abhijit Yandav
Associate Professor of Physics
Rajarshi Shahu Mahavidyalaya
(Autonomous) Latur

February 15th 2023
3:30 PM To 4:30 PM

Join us to Google Meet
<http://meet.google.com/soy-zetp-fqh>

Commercer
Dr. Deepak Bhamod
Inauguration Coordinator

Co-Commercer
Mr. Nilesh Lokhande
NIRF Coordinator

Organizing Secretary
Dr. Abhay Solunke
Director IIC

Principal
Dr. Raju Mungthate

ARIA Coordinator
Dr. Bhabhkar Tupte

NIPAM
NATIONAL INTELLECTUAL PROPERTY MISSION

Under
National Intellectual Property Mission of Kalam Programme For
Intellectual Property Literacy and Awareness Campaign
(KPLIA) and NIPAM
Organizing National Workshop on
IPR AWARENESS PROGRAMME

Date: 16th January, 2023 Time: 11.00 am-02:00 pm
Resource Person
Abhishek Khichar
Examiner of Patent and Design
Mumbai patent office, Ministry of
commerce and industry

Venue: Google Meet
<https://meet.google.com/nst-azrh-sfr>

Dr. Bhabhkar Tupte (ARIA Coordinator)
Mr. Nilesh Lokhande (NIRF Coordinator)
Dr. Anil Bhojyar (NDUI Club Secretary)

Dr. Abhay Solunke
SPOC

Dr. Raju Mungthate
Principal

Department of Zoology and Botany
SHRI GOVINDRAO MUNGHATE ARTS & SCIENCE
COLLEGE KURKHEDE

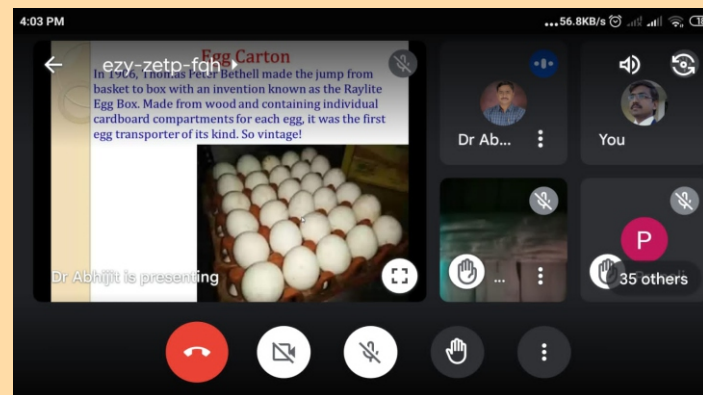
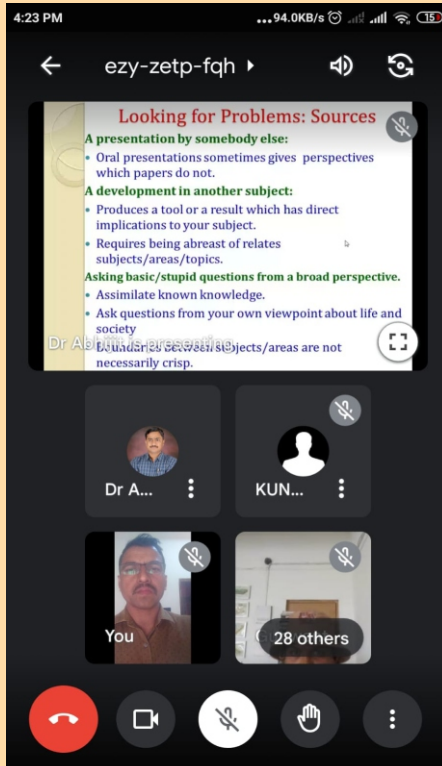
DEPARTMENT OF ZOOLOGY & BOTANY
CELEBRATING WILD LIFE WEEK (2nd - 8th 2023) &
Organizing
WEBINAR ON
CONSERVATION OF WILD LIFE

Registration link
<https://forms.gle/MXmn9HmqYUumrbvXA>

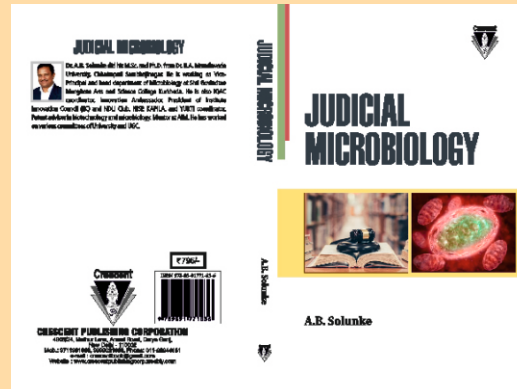
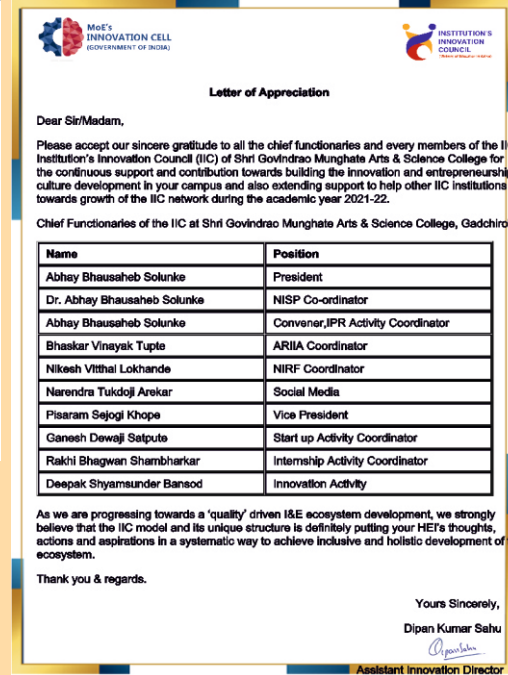
Date: 8th oct 2022
Time: 9 am
Google meet link:
meet.google.com/jyx-vqjd-bak

Guest Speaker
Mr. Nitesh Deogade
Assistant Chief Conservator of Forest
Aulgaik, Division, Gadchiroli

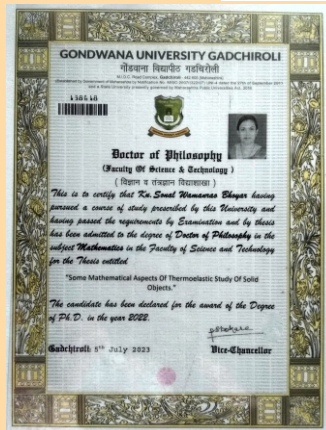
President : Dr. R. G. Mungthate
Principal

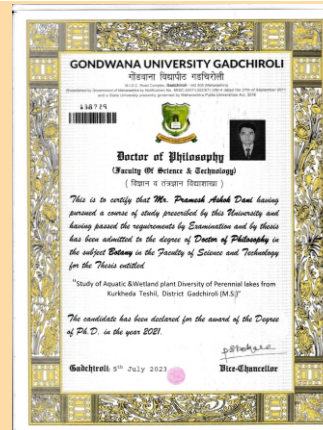
Academic Achievements

Dr. Bhaskar Tupte

Dr. Sonal Bhojar

Dr. Pramesh Dani

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

महाविद्यालयाद्वारे आयोजित दुसऱ्या विदर्भस्तरीय (मुले/मुली) सेस्टोबॉल स्पर्धेचे उद्घाटन करताना प्राचार्य

गोंडवाना विद्यापीठाद्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन बाल बाडमिंटन स्पर्धेचे तृतीय विजेत्याचा पुरस्कार स्विकारताना महाविद्यालयाचे खेळाडू.

पद्मश्री परशुराम खुणे यांचे हस्ते सन्मानीत गोंडवाना विद्यापीठाद्वारा विविध खेळातील कलर होल्डर महाविद्यालयाचे विद्यार्थी

गोंडवाना विद्यापीठ अंतर्गत महाविद्यालयाद्वारे आयोजित आंतर महाविद्यालयीन स्पर्धेत तृतीय पुरस्कार विजेते महाविद्यालयाचे खेळाडू उत्कृष्ट खेळाचे प्रदर्शन करताना

गोंडवाना विद्यापीठाद्वारा आयोजित आंतर महाविद्यालयीन मुलींच्या खो खो स्पर्धेत सहभागी संघासोबत प्रशिक्षक प्रा. डॉ. विवेक मुरकुटे

गोंडवाना विद्यापीठाद्वारा आयोजित शिक्षक कर्मचाऱ्यांच्या व्हॉलीबॉल स्पर्धेतील झोन विजेता महाविद्यालयाच्या प्राध्यापकांचा संघ

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

रा. से. यो. विशेष शिबीरात जनावरांच्या लम्पी स्कीन आजाराबाबत माहिती देताना पशुवैद्यकीय अधिकारी डॉ. मेश्राम

रा. से. यो. द्वारा आयोजित लम्पी स्कीन रोगनिदान शिबीरात जनावरांची तपासणी करताना

रासेयो आणि जिल्हा सामान्य रुग्णालय, कुरखेडा यांच्या संयुक्तपणे रेड रिबन क्लब द्वारा कुरखेडा येथील रॅली

जिल्हा सामान्य रुग्णालय, कुरखेडाच्या रेड रिबन क्लब अंतर्गत आयोजित सामान्य ज्ञान स्पर्धेतील विजेते रासेयो स्वयंसेवक

रासेयो आणि नेहरू युवा केंद्र गडचिरोली यांचे संयुक्त विद्यमाने आयोजित स्वच्छता जनजागृती अभियान प्रसंगी मार्गदर्शन करताना रासेयो कार्यक्रम अधिकारी डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार

कुरखेडा येथील सती नदीच्या पात्रात राबविलेल्या स्वच्छता अभियाना अंतर्गत प्लास्टिक व कचरा जमा करताना रासेयो स्वयंसेवक

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

मौजा जांभूळखेडा येथे आयोजित रासेयो विशेष शिबीराच्या उद्घाटनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा. प्राचार्य

रासेयो विशेष शिबीराच्या समारोपप्रसंगी मार्गदर्शन करताना पोलीस उपनिरीक्षक कु. शितल माने

रासेयो विशेष शिबीरात स्वच्छतागृहाची साफसफाई करताना स्वयंसेवक

जांभूळखेडा येथील शेतातील माती परीक्षण उपक्रमप्रसंगी रसायन शास्त्र विभागप्रमुख प्रा. डॉ. गणेश सातपुते, उपसरपंच श्री. गणपत बन्सोड, कार्यक्रम अधिकारी व स्वयंसेवक

रासेयो विशेष शिबीरात सांस्कृतिक कार्यक्रम सादर करताना स्वयंसेवक

रासेयो विशेष शिबीरात आयोजित आरोग्य शिबीरात तपासणी करताना डॉ. हर्षल आत्राम व डॉ.सौ. मनिषा आत्राम

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

आंतरमहाविद्यालयीन राज्यस्तरीय लोकनृत्य स्पर्धेतील द्वितीय क्रमांकाचा पुरस्कार स्विकारताना सांस्कृतिक विभाग प्रमुख व महाविद्यालयाची चमू

आंतर महाविद्यालयीन राज्यस्तरीय लोकनृत्य स्पर्धेत आदिवासी लोकनृत्य सादर करताना महाविद्यालयाची चमू

नवप्रवेशित विद्यार्थ्यांच्या स्वागत सोहळ्यात मार्गदर्शन करताना प्राचार्य

आझाद हिंदची गाथा उपक्रमा अंतर्गत भारतीय स्वातंत्र्य सेनानी व क्रांतीकारकांच्या भूमिका साकारणारे विद्यार्थी

पथनाट्य सादर करताना महाविद्यालयाची चमू

महाविद्यालयाच्या वार्षिक सांस्कृतिक कला महोत्सवातील फॅशन शो

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

विदर्भ युनिव्हर्सिटी फिजिक्स टीचर असोशिएशन द्वारा एसएसजे महा. अर्जूनी (मोर) येथे आयोजित स्टुडंट सेमिनारमध्ये प्रश्नमंजुषा स्पर्धेत प्रथम क्रमांक विजेता साहील बोदेले आणि चमू

स्पर्धा परीक्षा आणि रोजगार मार्गदर्शन केंद्राद्वारे आयोजित व्याख्यानात मार्गदर्शन करताना अमेरिका येथील वरीष्ठ वैज्ञानिक डॉ. भास्कर हलामी

गोंडवाना विद्यापीठाद्वारा अंतर्गत महाराष्ट्र 'स्टार्टअप यात्रा' उपक्रमाचे महाविद्यालयात आयोजनप्रसंगी महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य, प्राध्यापक आणि विद्यार्थी

ग्रंथालय विभागाद्वारे आयोजित दिवाळी अंक प्रदर्शनी प्रसंगी साहित्यिक प्रा. नंदकुमार मोरे यांचे स्वागत करताना मा. प्राचार्य. यावेळी प्रमुख उपस्थित जेष्ठ समीक्षक डॉ. प्रमोद मुनघाटे, मराठी प्राध्यापक परिषदेचे अध्यक्ष डॉ. श्रीकांत नाकाडे व इतर

सर्व्हे ऑफ इंडिया, नागपूर विभाग व भूगर्भशास्त्र विभाग द्वारा आयोजित शॉर्ट टर्म जिऑलॉजिकल ट्रेनिंगमध्ये विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना वरीष्ठ भू-वैज्ञानिक मा. डॉ. छत्रपाल रामटेके

सर्व्हे ऑफ इंडिया, नागपूर विभाग व भूगर्भशास्त्र विभाग द्वारा आयोजित शॉर्ट टर्म जिऑलॉजिकल ट्रेनिंग अंतर्गत प्रत्यक्ष फिल्डवर नोंदी कशा घ्यायच्या हे सांगताना वरीष्ठ भू-वैज्ञानिक मा. पंकज वैद्य

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

गांधी रिसर्च फाउंडेशन जळगांव आणि महाविद्यालयाचे म. गांधी अध्ययन केंद्र यांचे संयुक्त विद्यमाने आयोजित 'गांधी विचार व संस्कार परीक्षा २०२३'

महात्मा गांधी स्मृतीदिनी म. गांधी अध्ययन केंद्राद्वारे लाईफ ऑफ गांधीजी चित्रपटाचे प्रदर्शन

आचार्य पदवी संशोधनपूर्व आराखडा सादरीकरण प्रसंगी समितीचे (आर.ए.सी.) अध्यक्ष म्हणून मार्गदर्शन करताना प्राचार्य

राष्ट्रीय साम्प्रदायिक सद्भावना प्रतिष्ठान, नवी दिल्ली अंतर्गत सद्भावनादिनानिमित्त महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांच्या रॅलीचे आयोजन

तंबाखू व्यसनमुक्ती शपथ घेताना

महिला अध्ययन केंद्राद्वारे आयोजित उपक्रमात महिला उद्योजक बचत गटाच्या सदस्या विद्यार्थिनींशी चर्चा करताना

महाविद्यालयाची उपक्रमशीलता

Azimuth: 50° (NE)
Pitch: 2.3° (1.6°)
Time: 09-27-2022 12:22
Note: Roigar center

स्पर्धा परीक्षा व रोजगार मार्गदर्शन केंद्राद्वारे आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना मा. प्राचार्य

समाजशास्त्र अभ्यास मंडळाद्वारे आयोजित व्याख्यानात मार्गदर्शन करताना गोंडवाना विद्यापीठ समाजशास्त्र अभ्यास मंडळ सदस्या प्रा. डॉ. स्निग्धा कांबळे

राष्ट्रीय सांप्रदायिक सद्भावना सप्ताहा अंतर्गत ध्वज निधी गोळा करताना विद्यार्थी

शिक्षक दिनप्रसंगी प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांचा सत्कार करताना माजी विद्यार्थी आणि कुरखेडा शहर विचार मंचचे संयोजक माधवदास निरंकारी व पदाधिकारी

राज्यशास्त्र अभ्यास मंडळाद्वारे मतदान जाणीव जागृती उपक्रमाप्रसंगी तहसिलदार मा. चिमोटे

Azimuth: 51° (NE)
Pitch: 5.8° (3.1°)
Time: 11-26-2022 08:34
Note: Savdhan Diwas

संविधान दिनानिमित्त प्राध्यापकवृंद, शिक्षकेतर कर्मचारी व विद्यार्थ्यांना संविधानाची शपथ देताना राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. पी.एस.खोपे.

महाविद्यालयाच्या गौरवमुद्रा

संस्थेच्या सुवर्ण महोत्सवात पद्मश्री डॉ. अभय बंग यांचे हस्ते सन्मान स्विकारताना महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. अभय सोळुंके

संस्थेच्या सुवर्ण महोत्सवात साहित्यिक मा. राजन गवस यांचे हस्ते सन्मान स्विकारताना महाविद्यालयाचे प्रा. डॉ. नरेंद्र आरेकर

संस्थेच्या सुवर्ण महोत्सवात पद्मश्री डॉ. अभय बंग यांचे हस्ते सन्मान स्विकारताना महाविद्यालयाचे मुख्य लिपिक श्री. मधुकरजी बोबाटे

खासदार मा. अशोक नेते यांचे हस्ते गोंडवाना विद्यापीठ आंतर महाविद्यालयीन वार्षिकांक स्पर्धेतील मृदुगंध २०२१-२२ चा प्रथम पुरस्कार स्विकारताना मुख्य संपादक प्रा. डॉ. दशरथ आदे, सहकारी प्रा. डॉ. भास्कर तुपटे, उपप्राचार्य पी.एस.खोपे व प्रा.डॉ. गुणवंत वडपल्लीवार

G20 – C20 मध्ये **Delivering Democracy : Retrospect and Prospect** या विषयावर बंगलोर येथे आयोजित परिषदेत प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे विचार व्यक्त करताना

G20 – C20 मध्ये **Delivering Democracy : Retrospect and Prospect** या विषयावर बंगलोर येथे आयोजित परिषदेत प्राचार्य डॉ. राजाभाऊ मुनघाटे यांच्या सहभागाबद्दलचे प्रमाणपत्र

महाविद्यालयाच्या गौरवमुद्रा

वार्षिक सांस्कृतिक कला महोत्सवाच्या उद्घाटन सुप्रसिद्ध मॉडेल व युथ ऑयकॉन अॅड. कविता मोहरकर यांचा सत्कार

पद्मश्री पुरस्कार प्राप्त मा. परशुराम खुणे यांचा सन्मानपत्र देऊन सत्कार करताना प्राचार्य

महाविद्यालयात आयोजित मराठी प्राध्यापक परिषदप्रसंगी सुप्रसिद्ध लेखक मा. नंदकुमार मोरे कोल्हापूर यांचा सन्मान

महाविद्यालयात आयोजित मराठी प्राध्यापक परिषदप्रसंगी प्राचार्य डॉ. शरयू तायडे, नागपूर यांचा सन्मान

यशवंतराव चव्हाण राज्यस्तरीय महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेच्या प्रथम क्रमांक पुरस्कार सोहळ्यात मार्गदर्शन करताना सुप्रसिद्ध समीक्षक, सदस्य साहित्य अकादमी केंद्रीय समिती, नवी दिल्लीचे मा. डॉ. प्रमोद मुनघाटे

यशवंतराव चव्हाण राज्यस्तरीय नियतकालिक स्पर्धेच्या प्रथम क्रमांक पुरस्कार वितरण सोहळ्यात सुप्रसिद्ध साहित्यक मा. चंद्रकांत वानखडे महाविद्यालयाचे अभिनंदन करताना

❖ आमचे प्रेरणास्थान ❖

श्रद्धेय गो. ना. मुनघाटे

संस्थापक अध्यक्ष
दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक
विकास संशोधन संस्था,
गडचिरोली

सन्मान

- संचालक संस्था, दंडकारण्य शैक्षणिक व सांस्कृतिक विकास संशोधन संस्था, गडचिरोली राज्यातील सर्वोत्कृष्ट संस्था म्हणून एक लक्ष रुपयांचा विशेष पुरस्कार : १९९८
- महाराष्ट्र शासनाचा आदिवासी सेवा संस्था पुरस्कार : १९९४
- महाविद्यालयास इंटरनॅशनल बिझनेस कौन्सिल दिल्ली तर्फे गोल्ड स्टार पुरस्कार : २००१-०२
- राजीव गांधी प्रशासकीय गतिमानता पुरस्कार : २००२-२००३
- मृदंगंध वार्षिक विकास गोंडवाना विद्यापीठाचा उत्कृष्ट वार्षिकांक पुरस्कार : २०१३ व २०१५
- महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांना गोंडवाना विद्यापीठाचे 'आदर्श प्राचार्य पुरस्कार' : २०१३-१४
- महाविद्यालयाच्या रासेयो विभागास रातुम नागपूर विद्यापीठाचा पुरस्कार
- उत्कृष्ट महाविद्यालय पुरस्कार : २०१६-१७
- ग्रीन कॉलेज पुरस्कार : २०१६-१७
- महाराष्ट्र शासनाचा राष्ट्रपिता महात्मा गांधी राज्यस्तरीय व्यसनमुक्ती सेवा पुरस्कार : २०१७-१८
- महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांना गडचिरोली प्रेस क्लबद्वारे गडचिरोली जिल्हा गौरव पुरस्कार : जानेवारी २०१९
- मृदंगंध वार्षिक विकास गोंडवाना विद्यापीठाचा सलग पाच वर्षे प्रथम पुरस्कार : २०१७-१८, २०१८-१९, २०१९-२०, २०२०-२१, २०२१-२२.
- बेस्ट अंडर ग्रॅज्युएट कॉलेज ऑफ महाराष्ट्र फॉर इण्डस्ट्री इंटरफेस पुरस्कार २०२१
- नवभारत वृत्तपत्र समूहाद्वारा SCHOOL SUMMIT 2022 पुरस्कार
- सकाल वृत्तपत्र समूहाद्वारा YIN SUMMER YOUTH SUMMIT 2022 पुरस्कार
- Prime Time Global Icon Awards 2023 चा Service Excellence (Tribal Education) of the Year 2022 पुरस्कार

श्री. गोविंदराव मुनघाटे कला व विज्ञान महाविद्यालय, कुरखेडा, जिल्हा गडचिरोली

चलभाष : ८९५६२६२२६३, www.dandakaranya.info / e-mail : munghaterajur@rediffmail.com